

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

CYRANO DE BERGERAC
CZOLBE, Henri
ÇADAYEV, Pyotr
ÇAĞAN, Sermet
ÇAĞATAY
ÇAĞATAY, Ergun
ÇAĞLAR, Behçet Kemal
ÇAĞLAR, Ece Ayhan
ÇAĞLAYANGİL, İhsan
ÇAĞRI BEY
ÇAKA BEY
ÇAKMAK, Fevzi
ÇALIK, Mehmet Şadi
ÇALLI, İbrahim
ÇAMBEL, Halet
ÇAMLIBEL, F. Nafiz
ÇANDRAGUPTA
ÇANDRASEKHAR
ÇANG Çİ-TUNG
ÇANG SAY
ÇAN KAY-ŞEK
ÇAO MENG-FU
ÇAPAN, Cevat
ÇAPEK, Karel
ÇARIKLI, Hacim
ÇAYANOV, Aleksandr
ÇAYKOVSKI, Piotr İlyiç
ÇAYLAK TEVHİK
ÇEBİŞEV, Pafnuti Lvoviç
ÇEÇEN, Kâzım
ÇEHOV, Anton
ÇE HUANG-Tİ
ÇELEBİ, Ali Avni
ÇELEBİ, Asaf Hâlet
ÇELİK, İsa
ÇENG-HO
ÇEN PO-TA
ÇEN TU-HŞİ

ÇEHOV, Anton

ÇEN-Yİ
ÇERENKOV, Pavel
ÇERKEZ ETHEM
ÇERNENKO, Konstantin
ÇERNİŞEVSKI, Nikolay
ÇERNOV, Viktor
ÇETİN, Yalçın

29

ÇETİNKAYA, Ali
ÇETİNTAŞ, Sedat
ÇİĞİRAÇAN, İbrahim
ÇİANG ÇİNG
ÇİÇEKLI, Edib
ÇİÇERİN, Boris
ÇİÇERİN, Georgi

ÇİEN LÜNG
ÇİĞİLİPE, Asaf
ÇİKAMATSU, Monzeamon
ÇİNİCİ, Behruz
ÇİN KUEİ
ÇIRAY, Gül
Çİ YİNG
ÇİZGEN, Gültekin
ÇOBAN, Mehmet
ÇOKER, Adnan
ÇOMBE, Moiz Kapenda
ÇOYBALSAN, Horloyn
ÇU EN-LAY
ÇU HŞİ
ÇUKRAY, Grigori
ÇU KUNG
ÇULALONGKORN
ÇU TEH
DADALOĞLU
DAGUERRE, L.J. Mandé
DAG, Şevket
DAGISTANLI, Mustafa
DAGLARCA, Fazıl Hüsnü
DAHL, Robert Alan
DAHN, Felix Ludwig
DAHRENDORF, Ralph
DAICHES, David
DAIMLER, Gottlieb
DALADIER, Edouard
DALAY LAMA
DALE, Henry Hallett
DALGIÇ AHMET ÇAVUŞ
DALI, Salvador
DALKILIÇ, Muharrem
DALOKAY, Vedat
DALOU, Jules
DALTON, John

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi'nin değerli okurları,

Üretimin her aşamasındaki maliyet girdilerine
%100'e varan fiyat artışlarının yüklenmesi,
Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi
fasiküllerinin 300 liradan satışını sürdürmemize
olanak bırakmadı.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi gibi, eksikliğini öteden beri
hissettiğimiz, yurdumuzda bir başka benzeri olmayan, dolayısıyla
her öğrenim düzeyindeki öğrencinin ve aydının evinde bulundurmak
zorunda olduğu ve yoğunlukla bu kesim tarafından satın alınan
bu yayının satış fiyatını -%33 oranında da olsa-
artırmak kararı bizim için kolay olmadı.

Ne var ki, maliyette en büyük girdi olan kâğıdın geçen yıldan
bu yana %85 zam gördüğünü belirtmek, gazetelerin, geniş reklam
gelirlerine rağmen, ortalama %66 zam yapmak zorunda
kaldıklarını, 32 sayfalık birçok ansiklopedi fasikülünün
200-250 lira gibi fiyatlara zorlandıklarını hatırlatmak,
sanıyoruz ki, durumu açıklamaya yetiyor. Bu koşullarda,
ne yazık ki, Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi de,
çok yüksek maliyet artışlarının hiç değilse bir bölümünü satış fiyatına
yansıtmak zorunda kalmış, 64 sayfalık fasiküllerin satış fiyatını
400 lira olarak saptamıştır.

Saygılarımızla,

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN

Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ

Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.

Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türlü İstek Adresi :

YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 3, Fasikül 29

4 Haziran 1984

400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul

CYRANO DE BERGERAC, Savinien (1619-1655)

Fransız, yazar. Oyunları ve kurgubilime yaklaşan fantastik denemeleri kadar renkli ve "romantik" yaşamı ile de ün kazanmıştır.

6 Mart 1619'da Paris'te doğdu, 28 Temmuz 1655'te aynı kentte öldü. Asıl adı Savinien Cyrano'dur. Renkli ve serüven dolu bir gençlikten sonra, Carbon de Castel-Jaloux komutasındaki muhafız birliğine katıldı, 1640'ta Arras Kuşatması'nda yaralandı. Askerlik yaşantısını bu tarihte bırakarak öğrenciliğe döndü. Fransız felsefeci ve matematikçi Gassendi ile birlikte çalıştı. Öğrencilik yıllarında gönül serüvenleri ve düellolarla dolu bir yaşam sürdürdü.

En önemli yapıtları sayılan *Histoire comique des états et empires de la lune* ("Ay Devletlerinin ve İmparatorluklarının Komik Tarihi") ve *Histoire comique des états et empires du soleil*'i ("Güneş Devletlerinin ve İmparatorluklarının Komik Tarihi") bu dönemde yazmaya başladı. Kurgubilim türünün atalarından kabul edilen bu iki yapıtta Cyrano, dönemindeki bilimsel gelişmeleri popülerleştirerek aktarmanın yanı sıra, "Ay" ve "Güneş" devletlerini de dönemin siyasal ve toplumsal koşullarını yermek amacıyla kullandı. Ölümünden az önce bir tragedyası ve lise döneminde yazdığı bir komedyası yayımlanan Cyrano de Bergerac'ın yaşamı, birçok romantik yazara konu olmuş, Edmond Rostand 1897'de yazdığı oyunu ile onu dünya çapında ünlendirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Oyun: *La Mort d'Agrippine*, 1654, ("Agrippina'nın Ölümü"); *Le Pedant joue*, 1654, ("Bir Bilgiçin Taklidi"). Roman: *Histoire comique des états et empires de la lune*, (ö.s.), 1656, ("Ay Devletlerinin ve İmparatorluklarının Komik Tarihi"); *Histoire comique des états et empires du soleil*, (ö.s.), 1662, ("Güneş Devletlerinin ve İmparatorluklarının Komik Tarihi").

CZOLBE, Henri (1819-1873)

Alman, filozof ve doğa bilgini. Felsefe sorunlarının çözümünde doğa bilimlerinin verilerinden yararlanma gereğini ileri sürdü.

Danzig'de doğdu, Königsberg'de öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde, yükseköğrenimini Königsberg Üniversitesi'nde gördü. Bu üniversitede önce doğa bilimi ve tıp okudu, sonra Hölderlin'in, bir ağıt roman niteliğinde olan *Hyperion* adlı yapıtından etkilenerek tanrıbilim ve felsefe sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Königsberg'de ordu hekimi olarak görevli bulunduğu 1860-1868 arasında felsefe ve tanrıbilim çalışmalarını sürdürdü. Hölderlin'in yapıtı, Czolbe üzerinde yönlendirici bir etki bırakmıştı. Ona göre bu yapıt Schelling ve Hegel'in tümtanrıcılığını

şirletiriyor, doğa ve anlığın tümtanrıcı bir biresimini yaratıyor; gizemcilik ve ikiciliğe karşı mutçuluğu savunuyordu. Ayrıca Lotze, Feuerbach, F.S.Strauss ve Ueberweg'in yapıtlarından da etkilenen Czolbe, doğabilim öğretileriyle de ilgilendi.

Bu dönemde yazdığı *Neue Darstellung des Sensualismus* ("Duyumculuk Üstüne Yeni Açıklama") ve *Entstehung des Selbstbewusstseins* ("Ben Bilincinin Kaynağı") adlı yapıtlarında, felsefi düşüncenin, olguları açıklarken varolan dünyayı temel alması, aşkın güçler ya da özler varsaymaması gerektiğini öne sürdü. Dünya görüşü ilkel bir gerçekçilikle, eleştirel olmayan bir özdekçiliğin izlerini taşır. Ona göre, yalnızca deney ve sezgiye dayalı kavramlar anlam taşır. Dışevrenden duyu organları ve sinirler yoluyla beyne ulaşan içerikler, niteliksel olarak özdeştir. Duyuların türölülüğü aynı nitelikteki nesnelerin farklı organlar üzerinde farklı yoğunlukta etkiler yaratmasından ortaya çıkar.

Czolbe, dünyanın doğal düzenini benimsemeyi ahlaksal bir zorunluluk olarak görmüştür. Varoluşun anlamının, tüm duyan yaratıkların özdeksel, tinsel ve uyum içindeki mutluluğunda yattığını öne sürerek, mutçu bir öğreti kurmaya çalışmıştır.

Daha sonra olgunlaşan görüşleri, Spinozacı bir bakış açısına doğru gelişmiştir. Bu döneminde yazdığı *Die Grenzen und der Ursprung der menschlichen Erkenntnis* ("İnsan Bilgisinin Sınırları ve Kaynağı") ve *Grundzüge einer extensionalen Erkenntnistheorie* ("Dışsal Bir Bilgi Kuramının Temel Özellikleri") adlı yapıtlarında, duyular ve duyular olarak nitelediği tinsel süreçleri ve organik olayları salt mekanik ve fiziksel olarak açıklamaktan vazgeçmiş; evrenin tek ilkeyle açıklanamayacağını öne sürmüştür. Özdeğe ek olarak iki bağımsız varlık türü önermiştir. Bunlar, organik olmayana indirgenemeyen bir organik gerçeklik ve tinsel mutluluğun kaynağını oluşturan bir "Evren Anlığı"dır. Organik gerçeklik atom topluluklarının bütünlüğünden kaynaklanır. Evren anlığı ise atomların titreşimleriyle birleşmiş duyumlardan oluşur. Bu üç ögenin etkileşimi doğanın düzenini kurar.

Bu görüşleriyle Yunan felsefesine yeniden dönerek, uzam ve zamanı, dünyanın sayısız nitelikleri içindeki biricik öz olarak görmeye başlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Neue Darstellung des Sensualismus*, 1855, ("Duyumculuk Üzerine Yeni Açıklama"); *Entstehung des Selbstbewusstseins*, 1856, ("Ben Bilincinin Kaynağı"); *Die Grenzen und der Ursprung der menschlichen Erkenntnis*, 1865, ("İnsan Bilgisinin Sınırları ve Kaynağı"); *Grundzüge einer extensionalen Erkenntnistheorie*, 1875, ("Dışsal Bir Bilgi Kuramının Temel Özellikleri").

- **KAYNAKLAR:** P.Friedmann, *Darstellung und Kritik der naturalistischen Weltanschauung Heinrich Czolbes*, 1905.

- **BAKINIZ:** L.FEUERBACH, HEGEL, LOTZE, SCHELLING, D.STRAUSS, UEBERWEG.

ÇADAYEV, Pyotr Yakovleviç (1794-1856)

Rus, felsefeci. Resmi Çarlık ideolojisine karşı yaptığı felsefi eleştirileriyle tanınmıştır.

Moskova'da soylu bir ailenin oğlu olarak doğdu. 26 Nisan 1856'da aynı yerde öldü. Moskova Üniversitesi'nde eğitim gördükten sonra Napoléon'a karşı savaşmak üzere okuldan ayrılarak orduya girdi. 1812-1814 arasında Napoléon'a karşı Orta Avrupa'da verilen savaşa katıldı. Rusya'ya döndükten sonra 1819'da gizli devrimci bir örgüt olan Refah Birliği'ne, 1821'de de Kuzey Birliği'ne üye oldu. 1821'de ordu-
dan ayrıldı. 1823-1826 arasında Avrupa'yı dolaştı. 1827-1831 arasında Fransızca olarak *Lettres philosophiques*'i ("Felsefe Mektupları") yazdı. Mektuplardan ilkinin Rusça çevirisi 1836'da *Teleskop* dergisinde yayımlandı. Mektubu, eski Rus milli değerlerini yücelten ve Ruslar'ın Batı uluslarından üstün olduğunu savunan otokrasi ve Yunan Ortodoks Hristiyanlığı'na ilişkin resmi görüşe karşı olduğu için çarlık yönetimi yazıya büyük tepki gösterdi ve dergiyi kapattı. Çadayev'in akıl hastası olduğu ilan edildi ve bir yıl gözetim altında tutuldu. 1837'de *L'Apologie d'un fou* ("Bir Delinin Savunması") adlı kitabını yazdı.

Çadayev'e göre tarih, bütün insani olayları yöneten tek bir ussal-ahlaki yasaya bağlı olarak ilerleyen bir süreçtir. Tarih düşüncelerin tarihidir ve Hristiyanlık dışarıda bırakılarak anlaşılamaz; tarih, Hristiyanlık düşüncesinin dışavurumudur. Gerçekliğin özü, bireyin düşüncesinde değil insanların kendilerini metafiziksel ve tarihsel olarak bütünleştirdikleri Tanrı ürünü "düşünceler okyanusu"nda yatmaktadır.

Ancak tarihin birliği insanları manevi ve mantıksal yanlışlara sürükleyen bencillik tarafından bozulmaktadır. İnsanlık gerçekliğe ve kurtuluşa ancak bencilliği yenerek ulaşabilir. Tarihin ilerletilmesi için gerekli güç toplumsal bir varlık olan insanın doğasından bulunmaktadır. Yakınlık, aşk, sevgi insanların

ruhsal özellikleridir. Toplum, insanların ruhsal güçlerini harekete geçirdiği gibi bunları korur ve geliştirir. Tarihi "ilahi akıl" yönetir, ama insan da manevi bir varlık olarak kendi faaliyetini bu "evrensel akıl"a bağımlı kılmakta özgür ve sorumludur.

Çadayev'e göre, Roma Katolikliği Hristiyanlık'ın evrensel biçimidir ve onun dışında uygarlık ve sürekli ilerleme mümkün değildir. Ruslar, Hristiyanlık'ı, bozulmuş Bizans kaynaklarından ödünç alarak daha baştan, kendi gelişmelerinin önünü tıkamışlardır. Çadayev, dünya uluslar topluluğuna katılmak için çaba göstermediğinden çarlık yönetimini bencillikle suçlamıştır. Rusya'nın geçmişini yücelten ve buna dayanarak diğer uluslardan üstün olduğunu savunan Slavcı görüşlere karşı çıkan Çadayev, Rus ulusunun uygar olmayan barbar bir ulus olduğunu da öne sürmüştür.

Çadayev, daha sonra yazdığı *Bir Delinin Savunması* adlı kitabında resmi ideolojiye karşı yaptığı eleştirileri yumuşatmış, ileride, "ilâhi takdir"le Rusya'nın dünya tarihinde özel ve önemli bir konumu olabileceğini belirtmiştir. Ona göre, Rusya eksik bir kültüre sahip olduğu için Avrupa uluslarından daha az önyargılıdır ve Ruslar, eğer kapalılıklarını yenmek için ciddi bir çaba gösterirlerse, insanlığın ilerleyişinde etkin olabilirler.

Çadayev, insanın toplumla, toplumların birbirleriyle bütünleşmelerini savunan görüşleriyle Rusya'da evrensel anlamda bir felsefi düşüncenin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Lettres Philosophiques*, 1827-1831, ("Felsefe Mektupları"); *L'Apologie d'un fou*, (ö.s.), 1862, ("Bir Delinin Savunması").

ÇAĞAN, Sermet (1929-1970)

Türk oyun yazarı, gazeteci, yönetmen, oyuncu ve sahne dekoratörü. *Ayak Bacak Fabrikası* adlı oyunu ile Türk tiyatrosunda önemli bir yer alır.

10 Nisan 1929'da Amasya'da doğdu, 5 Ağustos 1970'te İstanbul'da öldü. Ortaöğrenimine Ankara Maarif Koleji'nde başladı. İstanbul'da Robert Koleji'nden mezun oldu. Yükseköğrenim için aynı okulun Mühendislik Bölümü'ne girdiyse de, son sınıfta okulu bıraktı. Tiyatroya öğrenciliği sırasında, 1949 dolaylarında, Robert Koleji Oyuncuları'na katılarak başladı. Daha sonra Ankara'da İngilizce oyunlar sahneleyen Ankara Players adlı toplulukta çalıştı.

Muhsin Ertuğrul'un genel müdür olduğu dönemde, 1953'ten 1957'ye değin, Ankara'da Devlet Tiyatroları'nda çeşitli oyunların dekorlarını hazırladı. 1957'de Alman edebiyatı konusunda yaptığı araştırmalar nedeniyle, Federal Alman Hükümeti'nin Schiller Ödülü'nü aldı. Daha sonra Güner Sümer'le birlikte Sahne Z adlı amatör toplulukta çalıştı, Saryayın'ın *Merhaba Dışardaki* ve E.Ionesco'nun *Şarkı-*

cı oyunlarına dekor hazırladı. Bu arada yazarlığa başladı, bazı dergilerde, *Dünya* ve *Öncü* gibi gazetelerde dış politika yazıları yazdı. 1962'de İstanbul'daki Arena Tiyatrosu'nda oynanan I. L. Caragiale'nin *Kayıp Mektup* adlı oyununun dekorunu gerçekleştirdi. 1963'te Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu'na katıldı, Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları* ve Shakespeare'in *Othello* oyunlarında rol aldı ve dekorları hazırladı.

1964'te Ayfer Feray Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu Eugene O'Neill'in *Karaağaçlar Altında*'sıyla İlhan İskender Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl, yazdığı ilk oyun olan *Ayak Bacak Fabrikası*'nı, İstanbul Üniversitesi Gençlik Tiyatrosu'nda, dekorlarını da kendi hazırlayarak sahneye koydu. Erlangen Uluslararası Tiyatro Şenliği'ne götürülen bu çalışma orada dördüncülük kazandı. Yeni ve değişik biçimi, güncel konusu ile tüm Türkiye tiyatro çevresinde büyük ilgi uyandıran *Ayak Bacak Fabrikası* 1965'te de AST'da (Ankara Sanat Tiyatrosu) Güner Sümer tarafından sahnelendi.

Çağan, 1965-1966'da Gen-Ar Tiyatrosu'nda Aziz Nesin'in *Ah Biz Eşekler* adlı öyküsünü sahneledi, dekor ve kostümlerini hazırladı. Aynı yıl, radyo için hazırlamış olduğu *Savaş Oyunu*'nu Özdemir Nutku'yla birlikte sahne oyunu haline getirdi. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencileriyle sahnelenen bu oyun 1966'da Erlangen, 1967'de de Nancy Uluslararası Tiyatro şenliklerinde birincilik kazandı, aynı yıl İstanbul Uluslararası Gençlik Festivali Odülü'nü aldı.

Çağan 1966-1967 yıllarında, Türkiye'nin ilk sen-dika tiyatrosu olan TÖS'ü kurdu. 1967'de burada *Ayak Bacak Fabrikası*'nı ve yine kendi hazırladığı *Sacco Vanzetti* oyununu sahneye koydu. Topluluk bu iki oyunu, 67 ili kapsayan bir Türkiye turnesinde bir yıl boyunca oynadı. 1967-1968'de Gen-Ar Tiyatrosu'nda Mrozeck'in *Polisler*'ini sahneye koyan Çağan, bu çalışmalarıyla o yıl ilk kez verilen Asaf Çiğiltepe Odülü'nü aldı. 1970'te Ankara Yenişehir Tiyatrosu'nda Brecht'in *Carrar Ana'nın Silahları* ve Lorca'nın *Eskicinin Tazesi* adlı oyunlarını sahneye koydu. 1970'te, İstanbul Sanat Tiyatrosu'nda *Ayak Bacak Fabrikası*'nın provaları sırasında geçirdiği kalp krizi sonucu öldü. *Türkiye 70* ve *At Gözü* adlı iki oyun çalışması ölümüyle tamamlanamadan kaldı.

Sermet Çağan tiyatro sanatına diyalektik bir gözle bakmış, yazdığı oyunlarda, geleneksel Türk tiyatrosu kaynaklarından ve Epik tiyatronun öğelerinden yararlanmıştı. *Ayak Bacak Fabrikası*'nda, 27 Mayıs Devrimi sonrasında Türkiye'nin toplumsal durumunu, somut verilere dayanarak, usta bir oyun kurgusu içinde, taşlama yanı ağır basan bir güldürü havasında vermiştir. Bütün bu nitelikleriyle bu yapıt, Türk oyun yazarlığında bir dönüm noktası oluşturmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Oyun:** *Ayak Bacak Fabrikası*, 1964; *Savaş Oyunu* (Ö. Nutku ile), 1966; *Türkiye 70*, 1970, yarım kalmıştır; *At Gözü*, 1970, yarım kalmıştır. **Oynadığı Oyunlar:** *Othello*, 1963; *Midas'ın Kulakları*, 1963-1964. **Yönettiği Oyunlar:** *Karaağaçlar Altında*, 1964; *Ayak Bacak Fabrikası*, 1964; *Ah Biz Eşekler*, 1965-1966; *Savaş Oyunu*, 1966; *Sacco Vanzetti*, 1967; *Polisler*, 1967-1968; *Carrar Ananın Silahları*, 1970; *Eskicinin Tazesi*, 1970. **Dekor Hazırladığı Oyunlar:** *Merhaba*

Dışardaki: *Kel Şarkıcı*; *Kayıp Mektup*, 1962; *Othello*, 1963; *Midas'ın Kulakları*, 1963-1964.

• **BAKINIZ:** A. ÇİĞİLTEPE, G. SÜMER.

ÇAĞATAY (1185-1241)

Moğol hanı. Çağatay devletinin kurucusudur.

1185'te doğdu, 1241 sonlarında öldü. Cengiz'in Börte'den olan ikinci oğludur. 1200'den sonra babası ile savaşlara katılıp, etkin görevler aldı.

Çağatay, ileride payına düşecek Orta Asya'nın fethine etkin olarak katıldı. Cengiz Han, 1219'da başlattığı Batı seferi sırasında, kendisini şiddetle savunan Otrar önünde daha fazla duraklamak istemeyerek, iki oğlunu bıraktı ve hızla Buhara üzerine yürüdü. Çağatay, küçük kardeşi Ögedey ile birlikte Otrar kuşatmasını yönetti. Kuşatma uzun sürdü. Kaleyi savunan İnalçık Kayır Han'ı canlı yakalamak isteyen Moğollar çok kayıp verdiler. Ama sonunda Otrar komutanı yakalanıp, Cengiz Han'a gönderildi. Çağatay ile Ögedey de Buhara'yı alıp, Semerkant'ı kuşatan babalarının yanına gittiler.

Çağatay, Semerkant kuşatmasında babasına yardım etti ve 1220 yazında kale düştükten sonra Harezmşahlar'ın en önemli kentlerinden Gürgenç üzerine yürümekle görevlendirildi. Ögedey'le birlikte kenti kuşattılar. Bir süre sonra, ağabeyleri Cuci de onlara katıldı ve büyük olması nedeniyle komutayı ele aldı. Cuci, ileride kendi mülkü olacağından, kentin yıkılıp yıkılmasını istemiyordu. Çağatay ile Ögedey ağabeylerini babalarına şikâyet ettiler. Kardeşler arasındaki çekişmeyi öğrenen Cengiz Han, Gürgenç çevresindeki bütün birlikleri Ögedey'in komutasına verdi. Kent 1221 Mayıs'ında düştü. Çağatay ile küçük kardeşi yeniden babalarının yanına döndüler. Cengiz Han bu sırada, Talkan'ı kuşatmıştı.

Cengiz Han, burayı aldıktan sonra, Bamiyan'a geçti. Bamiyan'ın kuşatılması sırasında Cengiz Han'ın en değerli torunlarından sayılan Çağatay'ın oğlu Mö'tügen (Mö'tüken) öldürüldü. Bunun üzerine kentin kuşatılması daha sertlikle sürdürüldü.

Çağatay, babasının buyruğu üzerine, Celaled-din Harezmşah'ı izlemek için, Hindistan'a geçti. 1221-1222 kışını Hindistan'da geçirdi. Ancak artık Celaled-din Harezmşah'ın Orta Asya için bir tehlike olmadığına anlaşılması üzerine, Cengiz Han, 1222'de dönüş hazırlıklarına başlamıştı. Çağatay, 1223'te Seyhun kıyılarında dönüş yolunda olan babasının yanına ulaştı. 1225'te Karakurum'a birlikte döndüler.

Cuci, babasının sağlığında ölünce, Çağatay, Cengiz'in en büyük oğlu durumuna gelmişti. Ancak, Cengiz'in yerine geçecek olan oğul Ögedey idi. Bu nedenledir ki, Cengiz Han'ın ölümünden sonra, Çağatay, Ögedey'in Büyük Kağan olmasında etkili oldu. Çağatay, bu arada "yasa'yı" (Moğol kanunu) en iyi bilen ve uygulayan kişi olarak da tanınıyordu.

Çağatay, daha sağlığında yurt olarak Uygurlar ülkesinin batısı ile Irak arasındaki alanı almıştı. Bu yörede öncelikle İli ırmağı boylarında yaşadı. Göç-

beliğin ve hayvancılığın etkili olduğu geleneksel Moğol yaşamına titizlikle bağlıydı. Denetiminde olan ve kent yaşamının geliştiği Maverâünnehir'in ise, daha değişik bir yönetimini vardı.

Çağatay'ın ordası (kendisine bağlı topluluklar) ile, İli ırmağı boylarındaki yaşayışı, bu yörelerde Karahanlılar çağından beri canlanan tarımın ve kent-

Çağatay Devleti

Çağatay, sağlığında kendi yerine geçecek kişi olarak oğlu Mö'tügen'i seçmişti. Ancak onun Bamiyan kuşatmasında ölmesi, öbür oğlunun da 13 yaşında ölümü nedeniyle bu kişi Mö'tügen'in oğlu Kara Hulagu oldu. Ölümünde, Çağatay ulusunun başına o geçti.

Güyük, 1246'da Büyük Kağan olunca hanlığa, Çağatay'ın küçük oğlu Yesü Möngke'yi getirdi. Çok geçmeden Güyük ölüp, Cuci'nin* oğlu Batu*, kağan seçiminde ağırlığını Toluy soyundan yana koyunca yeni kağan Möngke, Çağatay ulusunun başına Kara Hulagu'yu getirdi. Ama o kısa bir süre sonra ölüncce, karısı Örgene (Orkına) Hatun, oğlu Mübarek-şah adına yönetimi ele aldı.

Möngke'nin 1259'da ölümü üzerine, Toluy Soyu arasındaki kağanlık çekişmesi, Çağatay ulusuna da yansdı. Kubilay'la* çatışan Arık-boğa, yöreyi yönetmek üzere Çağatay'ın bir diğer torunu Algu'yu (Aluğu) göndermişti. Ancak Algu, yöreye kendi adına egemen oldu. Çağataylılar'ın bağımsızlığı bu dönemde başlamıştır. Arık-boğa Orta Asya'ya çekilip Algu ile mücadele ettiyse de, sonunda kardeşi Kubilay'a sığındı. Algu da çok geçmeden 1264'te öldü. Kara Hulagu'nun oğlu Mübarek-şah yeniden işbaşına geçtiyse de, Kubilay, 1266'da Mö'tügen'in bir diğer torunu Barak'ı gönderdi.

Hemen aynı yıllarda Ögedey'in neslinden Kaydu da, yörede yurt mücadelesi veriyordu. Barak ile çatışması, ancak 1269 kurultayında sonuçlandı. Karara göre göçebeler İli boylarında kalacaklar, tarım yapılan yörelere sokulmayacaklardı. Kaydu'dan sonra, kısa bir süre oğlu Çapar etkili oldu; ancak Barak'ın oğlu Duva, 1282'de onun yerini aldı. Duva (1282-1306), Çağatay devletinin bir başka kurucusu sayılabilir. Duva Han'dan sonraki karışıklıklar, oğlu Esen-buğa (buka) devrinde (1309-1318) duruldu. Yerine geçen kardeşi Kepek (Kebek) devrinde (1318-1326) ise, ülkenin iktisadi yapısı güçlendi. Çağataylılar kendi adlarına ilk kez bu dönemde para bastılar. Kepek'in kardeşi Tarmaşirin (1326-1334) İslamiyet'i seçti ve Alaeddin adını aldı. Çağatay hanları Timur'un* güçlenmesiyle, varlıklarını ancak sembolik olarak sürdürdüler. Timur, bu hanların bir beğ'i idi. Ancak ondan sonra, Çağatay hanlığı yıkıldı, adlarına Timurlular sahip çıktılar.

lerin gerileyip çökmesinde etkili oldu. Göçebelerin hayvanları için otlaklar gerektiğinden, tarlalar ekilmeyip, otlak haline getirildiler.

Çağatay ile yönetimindeki Müslümanlar arasında sürekli bir çekişme vardı. Çağatay, "yasa"nın titiz bir uygulayıcısı olduğundan veziri Habeş Amid'in Müslüman olmasına karşın Müslümanlar'ın kendi dinlerinin gereğine göre davranmalarını hoş karşılamıyor, gerektiğinde engel oluyordu.

Çağatay, bütün göçebe özelliklerine karşın, yönetimindeki ülkenin imarı ve gelişmesi ile yakından ilgilendi. Daha 1222'de Ceyhun Irmağı üzerinde kayıktan bir köprü yaptırarak, iki yaka arasındaki ulaşımı sağlamıştı.

Çağatay, küçük kardeşi Ögedey ile hemen aynı zamanda öldü. "Yasa"ya göre, tedavisini yürüten hekimler Çağatay'ı yaşatamadıkları için öldürülmüşlerdir.

Çağatay, Cengiz'in çocukları arasında bir sülaleye ve devlete adını veren tek kişidir. Çağatay'ın İli ırmağı boylarındaki ordası ile yöreye gelen yeni unsurlar ve bu arada Türkler, sonraki yıllarda Orta Asya'daki nüfusun artmasında da etkili olmuşlardır. Bu nedendir ki, Çağatay'ın adı, bu Türkler arasında unutulmamış, burada konuşulan Türkçe, Çağatay lehçesi olarak anılmıştır.

• **KAYNAKLAR:** V.Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 1975; V.Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, 1981; R.Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, 1980; Hüseyin N.Orkun, *Türk Tarihi*, 1946; Z.V.Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 1970.

• **BAKINIZ:** CENGİZ, CUCİ, ÖGEDEY.

ÇAĞATAY, Ergun (1937)

Türk, fotoğrafçı. Basın fotoğrafı alanında uluslararası düzeyde tanınmıştır.

15 Ocak 1937'de İzmir'de doğdu. İlköğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra İstanbul'da Robert Koleje girdi. 1958'de bu okulu bitirerek İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yazıldı ve üç yıl devam etti. 1964'te askerden dönüşünde bir reklam ajansında metin yazarlığı, daha sonra da gazetecilik yapmaya başladı. Bu yıllarda gazetecilik çalışmaları yanında fotoğrafla da ilgilenmeye başladı. 1966'dan sonra da kendini yoğun olarak fotoğrafçılığa verdi. Bir süre *Hürriyet* gazetesinde ve bunun yanı sıra uluslararası basın ajansı Associated Press'de, daha sonra da bağımsız fotoğrafçı olarak çalıştı. 1973'ten bu yana Avrupa'nın en büyük basın-fotoğraf ajanslarından biri olan *Gamma* ile bağımsız fotoğrafçı olarak çalışmaktadır.

Ara Güler'den sonra, dünya piyasasına açılabilen Türk fotoğrafçılarından biri olan Çağatay, 20.yy'ın yarattığı karmaşık iletişim ağının gereklerine, basın devlerinin çalışma tempolarına uyarak dünyanın dört bir yanını dolaştı, yurt içinde ve yurt dışında çok

sayıda fotoğrafı ve röportajı yayımlandı. Bunların en çok bilinenleri Kuzey Denizi röportajı, 1973 Arap-İsrail Savaşı, İran-İrak Savaşı, İrlanda Olayları savaş röportajları ve on bir fotoğraflık bir çekim olan karaciğer nakli röportajıdır. Çağatay'ın çalışmaları *Stern*, *Life*, *Paris-Match*, *L'Illustré*, *Bunte*, *Fortune* gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Çağatay'ın bütün çalışmalarında, bir olayın zaman-mekân boyutları içinde kavranması ve bir dizi fotoğraf halinde anlamı destekleyen, giderek yorumlayan bir grafik anlatımla verilmesi çabası göze çarpar.

• BAKINIZ: A. GÜLER.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1908-1969)

Türk, şair. Yurt, ulus ve Atatürk konulu şiirleriyle tanınmış, toplumsal duyguları, coşkulu bir dille işlemiştir.

23 Temmuz 1908'de Erzincan'da doğdu, 24 Ekim 1969'da İstanbul'da öldü. İlk ve ortaokulu Anadolu'nun çeşitli kentlerinde okudu. Kayseri Lisesi'ni ve 1932'de Zonguldak Yüksek Maden Mühendis Okulu'nu bitirdi. Mesleği konusunda staj için Fransa'ya gitti. Dönüşünde bir süre İktisat Bakanlığı Merkez Maden Mühendisliği'nde çalıştı. Türk Dil Kurumu yazmanlığı görevinde bulundu. 1934-1936 yıllarını Atatürk tarafından gönderildiği Londra'da geçirdi. Halkevleri müfettişliği yaptı. 1941'de Erzincan milletvekili seçildi. Siyasal yaşamdan çekilince, Robert Kolej'de öğretmenliğe başladı. 1949'da haftalık sanat dergisi *Şadırvan*'ı çıkardı. 1961'de Kurucu Meclis üyesi oldu. TRT Yönetim Kurulu Başkanlığı, Akbank'ta müşavirlik, TRT program uzmanlığı gibi görevlerde bulundu.

Behçet Kemal Çağlar'ın halk şiiri geleneğinin biçimsel özelliklerine bağlı kalarak yazdığı şiirlerinin başlıca teması ve kaynağı Atatürk devrimleri, yurt sevgisi, ulusal duygulardır. Devrim şairi olarak bilinen Çağlar, bu alanda etkili şiirler yazmıştır.

"Ankaralı Âşık Ömer" adını kullanarak halk şiiri türünü denemiş, manzum oyunlar ve destanlar yazmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Erciyes'tan Kopan Çığ*, 1932; *Burda Bir Kalp Çarpıyor*, 1933; *Benden İçeri*, (bütün şiirleri), 1966; *Behçet Kemal Çağlar: Son Şiirleri*, 1970. **Manzum oyun:** *Çoban, Çoban*, 1932; *Atilla*, 1935. **Gezi:** *Hür Mavilikte*, 1947. **Destan:** *Malazgirt Zaferinden İstanbul Fethine*, 1971. **İnceleme:** *Namık Kemal*, 1954; *Hasan Ali Yücel*, 1937. **Çeşitli:** *Dolmabahçe'den Anıtkabir'e Kadar*, 1955; *Kur'an-ı Kerim'den İlhamlar*, 1966; *Atatürk Denizinden Damlalar*, 1967; *Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri*, 1968.

ÇAĞLAR, Ece Ayhan

Bak. ECE AYHAN

ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri (1908)

Türk siyaset adamı. 1965-1971 ve 1975-1977 arasında dışişleri bakanlığı yapmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1932'de İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1948'de Yozgat valisi oldu. 1950'de Antalya, 1953'te Çanakkale, 1954'te Sivas, 1954-1960 arasında Bursa valiliği görevlerinde bulundu.

1961'de siyasete atılarak Adalet Partisi'nden Bursa senatörü seçildi. 20 Şubat 1965'te CHP dışındaki partilerin katıldığı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki IV. Koalisyon hükümetinde çalışma bakanı oldu. 14 Ekim 1965'teki genel seçimin ardından kurulan Demirel hükümetinde dışişleri bakanı olarak görev aldı. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra hükümet istifa edince görevi sona erdi. Bu dönemde senato üyeliğini ve AP içindeki etkin konumunu sürdürdü.

1975'te Süleyman Demirel başkanlığında Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, Milli Selamet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin katılımıyla oluşturulan I. Milliyetçi Cephe hükümetinde yine dışişleri bakanlığına getirildi. 5 Haziran 1977 seçimleri sonrasında kurulan CHP hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine AP, MHP ve MSP'nin oluşturduğu II. Milliyetçi Cephe hükümetinde de dışişleri bakanı olarak görev aldı. Ancak hükümet Aralık 1977'de CHP'nin verdiği bir gensoru önergesiyle düştü.

Çağlayangil Kasım 1979'daki ara seçimlerin ardından Cumhuriyet Senatosu başkanlığına seçildi. 6 Nisan 1980'de görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçilemeyince bu görevi de vekâleten yürüttü. 12 Eylül 1980'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında kontenjan senatörlerini ataması mecliste büyük tartışmalara neden oldu.

Çağlayangil, dışişleri bakanlığı döneminde 1945'ten sonra oluşan Batı'ya dönük dış politikanın bir izleyicisi olmakla birlikte, özellikle 1970'lerde hızlanan Ortadoğu'ya açılma politikasının da ilk adımlarının atılmasına katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: S. DEMİREL.

ÇAĞRI BEY (990-1060)

Selçuklu beyi. Büyük Selçuklu devletinin kuruluşunda büyük rol oynamıştır.

Doğum yeri bilinmiyor, Serahs'da öldü. Çakır adıyla da anılır. Çağın geleneğine uyarak, peygamberlerden Davud'un adını aldı. Tarihçi Beyhaki ile

Gardizi onu sürekli bu ad ile anmışlardır.

Çağrı Bey, Büyük Selçuklular'ın atası Selçuk'un torunu, Mikail'in oğlu ve Tuğrul Bey'in kardeşidir. Selçuk'un ölümünden sonra, yönetimindeki boylardan en büyük payı Mikail aldı. O da ölünce, Tuğrul ve Çağrı beyler, ayrı bir topluluğun başında bulunan amcaları Arslan Yabgu'yu başbuğ tanıdılar; öte yandan Karahanlılar'ın yanında Gazneliler'le yapılan savaşlara katıldılar.

Çağrı Bey, 1016'da Bizans'a saldırmak amacıyla önce Horasan'a geldi. Orada yaşayan Türkmenler'den topladığı güçle Irak üzerinden Azerbaycan'a geçti. Bizans'a bağlı yerel krallıklara saldırdı. 1021'e kadar Bizans sınırlarında Gürcüler ve Ermeniler'le savaştı. Başarılar kazanıp ganimetler topladıktan sonra Tuğrul Bey'in yanına döndü.

Öte yandan Gazneli Mahmud, 1025'te Maverannehir'i geçip, Selçuklular'ın ve Türkmenler'in başbuğu Arslan Yabgu'yu bir şölen sırasında yakalayıp Hindistan'a gönderdi. Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmen boylarının bir bölümü Gazneliler'in buyruğuna girdi. Geri kalanlar da Tuğrul ve Çağrı Beyler'e katıldı.

Tuğrul ve Çağrı Bey 1034'te yaşadıkları topraklardan çekilmek zorunda kalıp Horasan'a geçtiler. Gazne hükümdarı Sultan Mesud'dan askeri hizmet karşılığında kendileri ve hayvanları için yaylak ve kışlak istediler. Sultan Mesud bunu kabul etmeyerek, 1035'te Tuğrul ve Çağrı Bey üzerine Beydoğdu komutasında bir ordu gönderdi.

Çağrı Bey, Nesa yakınında Spendankan yöresinde Beydoğdu'yu bozguna uğrattı. Sultan Mesud yenilgi üzerine Selçuklu beyleriyle anlaşarak Oğuz boylarının Horasan'a yapacakları akınları durdurmaları koşuluyla barış yaptı. Tuğrul Bey'e Nesa'yı Çağrı Bey'e, Dehistan'ı, amcaları İnanç Yabgu'ya da Fera-va'yı verdi.

Sultan Mesud'la yapılan anlaşma bir süre sonra bozuldu. Türkistan'dan gelen göçmenler Horasan'a doldular. Oğuzlar da her yeri işgale başladı. Horasan halkı durumdan şikâyet edince, Sultan Mesud, Subaşı komutasındaki tüm Horasan askerini 1037'de Türkmenler'in üzerine gönderdi, ama başarı sağlayamadı. Çağrı Bey Merv'i aldı, burada kendi adına hutbe okuttu. 1038 Mayıs'ında Türkmenler'le birlik olup, Gazne ordusunu ikinci kez yenip Herat'ı ele geçirdi.

Sultan Mesud bu sürekli savaşlara son vermek amacıyla, büyük bir güçle Selçuklular üzerine yürüdü. 23 Mayıs 1040'ta Dendanakan ovasındaki savaşta, Çağrı Bey Gazneliler'i büyük bir yenilgiye uğrattı. İran ve Maverannehir'e egemen oldu. Tuğrul Bey, onun isteğiyle başbuğluğa getirildi.

Çağrı Bey, oğlu Alp Arslan'a Belh ile Toharistan'ın, öbür çocuklarına da başka kentlerin yönetimini verdi. 1054'te oğullarının komutasında gönderdiği güçler, Kirman, Sistan ve Mebran bölgelerini aldı.

Selçuklular'la Gazneliler arasında süren savaş 1059'da Gazne hükümdarlığına Sultan İbrahim'in geçmesiyle son buldu. Yapılan anlaşmaya göre Hindukuş Dağları sınır olacak, iki devlet birbirinin topraklarına saldırmayacaktı. Çağrı Bey bu anlaşmadan bir yıl sonra Serahs kentinde öldü. Daha sonra oğlu Alp Arslan'ın Merv'de yaptırdığı türbeye gömüldü.

• **KAYNAKLAR:** İ.Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiye Mecmuası*, (XIII), 1958; M.A.Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, I, 1979; O.Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 1980.

• **BAKINIZ:** ALP ARSLAN, TUĞRUL BEY.

ÇAKA BEY

(11.yy)

Türk beyi. 11.yy'ın ikinci yarısında İzmir bölgesinde egemenlik kurmuş ve Anadolu kıyılarındaki ilk Türk donanmasını oluşturmuştur.

Doğum yeri ve tarihi bilinmiyor. 1095'te öldü. Oğuzlar'ın Çavuldur (Çavundur) boyundan olduğu sanılmaktadır.

Danışmend Gazi'nin komutanıdır. Anadolu'da katıldığı akınlardan birinde Bizans komutanı Kabalıka Aleksandros'a tutsak düştü. Yetenekleriyle imparator III.Nikephoros Botaniates'in dikkatini çekerek saraya alındı. İmparator'dan soyluluk sanı ve birtakım ayrıcalıklar elde etti. Ancak 1081'de I.Aleksios Komnenos'un tahta çıkması üzerine saraydan uzaklaştırıldı.

Kutalmışoğlu Süleymanşah ile Bizans İmparatorluğu arasındaki anlaşma uyarınca Türkler'e bırakılan İzmir bölgesine gitti. Bizans'ın içine düştüğü karışıklıklardan da yararlanarak 1086'da İzmir'de beyliğini ilan etti. Bizans'ta yaşadığı sırada edindiği deneyimleri ustaca kullanarak bir donanma oluşturdu. Bu donanmayla İzmir'i korumanın ötesinde Ege adalarını ve giderek Bizans'ı ele geçirmeyi amaçlıyordu.

Daha önce Urla ve Foça'yı denetimine almış olan Çaka Bey, 1086'da da Midilli ve Sakız adalarını beyliğine kattı. Bu gelişmeleri kendisi için tehlikeli gören Bizans İmparatorluğu, Çaka Bey üzerine Kastamonulu Nikephoros komutasında bir donanma gönderdi. Bu donanmanın yenilmesi üzerine Sinop ve Karadeniz'in güvenliğini sağlayan Konstantin Dalossenos komutasında yeni bir donanma gönderildi. Bu donanmayı da yenen Çaka Bey 1087'de Sisam ve Rodos adalarını da alarak Çanakkale boğazına yöneldi. Ancak Çaka Bey'in Ege'deki egemenliğini engellemek isteyen Bizans İmparatorluğu bu kez karadan Ioannes Dukas'ı, denizden de yine Konstantin Dalossenos'u gönderdi. Dalossenos 1092'de Midilli adasına çıkarma yaptı. Çaka Bey, daha önce Midilli valiliğine atadığı kardeşi Yalvaç'ın Bizans donanmasıyla başa çıkamayacağını anlayınca kendisi harekete geçti. Ancak güçlü bir fırtına çıkınca İzmir'e çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra Bizanslılar Ege'de Çaka Bey'in elindeki tüm adaları tek tek ele geçirdiler. Aynı yıl Selçuklular'la dostluğunu geliştirmek için kızını I.Kılıç Arslan'la evlendirdi.

1095'te Bizans'ın güvenliği açısından büyük önem taşıyan Çanakkale boğazındaki gümrük merkezi Abydos'u (Naraburnu) ele geçirdi. Bu yayılmanın Bizans'tan çok Selçuklular'ı amaçladığı yolundaki Bizans kışkırtmalarına kanan I.Kılıç Arslan, Abydos'u kuşattı. Donanması onarıma alınmış olan Çaka

Bey, denizden de Bizans donanmasının saldırısıyla karşılaşınca damadıyla anlaşmak üzere görüşme isteğinde bulundu. Bu görüşme sırasında I.Kılıç Arslan tarafından öldürtüldü.

• BAKINIZ: KILIÇ ARSLAN I.

ÇAKMAK, Fevzi (1876-1950)

Türk asker ve devlet adamı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genelkurmay başkanıdır.

1876'da İstanbul'da doğdu, 10 Nisan 1950'de aynı yerde öldü. Topçu Miralayı Ali Sırrı Bey'in oğludur. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'nde okudu. 1896'da Harbiye Mektebi'ni bitirerek Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne girdi. 1898'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı. Bir süre Erkân-ı Harbiye (genelkurmay) 4.şubesinde çalıştı. 1899'da Arnavutluk'taki 18.Nizamiye Fırkası kurmay başkanlığına atandı. Balkanlar'da Sırp ve Arnavut çetecilerin ayaklanmalarını bastırmaya çalıştı. Kısa sürede miralaylığa (albay) dek yükseldi.

1908'de II.Meşrutiyet ilan edildiğinde Taşlıca Mutasarrıfı ve 35.Fırka komutanıydı. 1910'da Arnavutluk'ta çıkan bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Şevket Turgut Paşa komutasındaki Kosova Kolordusu'nun kurmay başkanı oldu.

1911'de İtalyanlar'ın Trablusgarb'a saldırımlarının ardından batıdan gelecek bir tehlikeyi önlemek amacıyla kurulan Garp (Vardar) Ordusu'nun kurmay başkanlığına atandı. 1912'de Balkan Savaşı başlayınca bu ordunun Harekât Şubesi başkanlığına getirildi. 1913'te Ankara Redif Fırkası komutanı, bir yıl sonra da mirlivalığa (tuğgeneral) yükselerek V.Kolordu komutanı oldu.

I.Dünya Savaşı'nda kolordusuyla birlikte Çanakkale cephesinde, özellikle Kanlıdere ve Kerevizdere savunmalarında önemli rol oynadı. Aralık 1915'te Mustafa Kemal'in hastalığı nedeniyle çekildiği Anafartalar grubu komutanlığına bir süre vekâlet etti.

Eylül 1916'da II.Kafkas kolordusu komutanı olarak Kafkas cephesine gitti. Temmuz 1917'de aynı cephe'deki XI.Kolordu komutanlığına atandı. Aynı yıl merkezi Halep'te olan VII. Ordu'nun komutanı olarak Filistin cephesinde görev aldı. Burada gösterdiği başarılar nedeniyle ferikliğe (korgeneral) yükseldi. Sağlık nedenleriyle İstanbul'da bulunduğu bir dönemde VII.Ordu ağır bir yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Mondros Mütarekesi'nin ardından 24 Aralık 1918'den 14 Mayıs 1919'a değin erkân-ı harbiye reisliği, 3 Şubat 1920'den 8 Nisan 1920'ye değin de harbiye nazırlığı görevlerinde bulundu.

17 Nisan 1920'de Anadolu'ya geçti. Kozan milletvekili olarak katıldığı I.TBMM tarafından 3 Mayıs 1920'de milli müdafaa vekilliğine getirildi. Bu görevi 14 Ocak 1922'ye değin sürdürdü. 24 Ocak 1921'de milli müdafaa vekilliğinin yanı sıra icra vekil-

leri heyeti reisliğine (başbakan) atandı. II.İnönü Savaşı'nın ardından 3 Nisan 1921'de I.ferikliğe (orgeneral) yükseldi.

Sakarya Savaşı'ndan bir süre önce Mustafa Kemal'in başkomutan olması üzerine 3 Ağustos 1921'de erkân-ı harbiye reisliği görevi Fevzi Paşa'ya verildi. 9 Temmuz 1922'de İcra vekilleri heyeti reisliğini Rauf Bey'e (Orbay) devretti. Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın ardından 3 Eylül 1922'de müşirliğe (mareşal) yükseldi. 27 Ekim 1922'de erkân-ı harbiye reisliğinin yanı sıra Garp Cephesi komutanlığını da üstlendi.

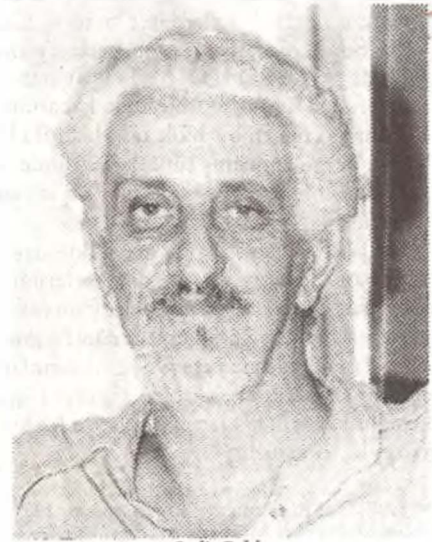
30 Ekim 1924'te asker milletvekillerinden iki görevden birini seçmeleri istendiğinde erkân-ı harbiye reisliği görevini tercih etti.

Fevzi Çakmak, 23 yılı aşkın bir süre genelkurmay başkanlığı yaptıktan sonra 12 Ocak 1944'te yaş durumundan emekliye ayrıldı. 1946 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız İstanbul milletvekili seçilerek meclise döndü. 12 Temmuz 1948'de DP'den ayrıldı. 20 Temmuz 1948'de DP'den ayrılanların toplandığı Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin fahri başkanı oldu.

• YAPITLAR (başlıca): *Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbinde Garp Cephesi Hakkında Konferanslar*, 1927; *Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri*, 1936.

• KAYNAKLAR: Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak Siyasi-Hususi Hayatı*, 2 cilt, 1953.

• BAKINIZ: ATATÜRK, CEBESÖY, İ.İNÖNÜ.

Şadi Çalık

ÇALIK, Mehmet Şadi (1917-1979)

Türk, heykeltıraş. Anıtlara ve mimarlığa bağlı heykelleriyle tanınmıştır.

Girit'in Kandiya kentinde doğdu, 27 Aralık 1979'da İstanbul'da öldü. Ailesi 1923'te İzmir'e göç etti. İlk ve ortaöğrenimini orada yaptı. Yeteneğinin

gelişmesinde ve yönlendirilmesinde lisedeki resim öğretmeni Abidin Elderoğlu'nun büyük etkisi oldu. Liseyi bitirince İstanbul'a gitti, önce Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Mimarlık Bölümü'ne yazıldı. Sonra, daha ilgisini çektiği için, Heykel Bölümü'ne geçti. Burada Rudolf Belling'in yönetiminde yedi yıl çalıştı. Bir yandan heykel konusunda kuramsal ve pratik bilgiler alırken öbür yandan da geçimini sağlamak için öğretmenlerinin anıt ve heykel çalışmalarında yardımcılık yaptı. Yaz aylarında İzmir Fuarı'nda çalıştı. 1949'da Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun oldu. Kendi olanaklarıyla gittiği Paris'te yurt özlemi nedeniyle uzun süre kalamadı, 1950'de geri döndü. 1959'a değin yaşamını yalnızca bağımsız heykeltutkunluk yaparak sürdürdü. Aynı yıl Akademi Heykel Bölümü atölye öğretmenliğine atandı. 1969'da doçent, 1971'de de profesör oldu. 1957'de Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde ikincilik, TBMM Vakfı'nın Atatürk'ün 100.yılı anısına düzenlediği yarışmada da üçüncülük ödülleri kazandı.

Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki eğitim görevini sürdürürken bir yandan da birçok mimarlık yapıtı için non-figüratif heykeller, ayrıca anıtlar yaptı. 1957'de İstanbul Amerikan Haberler Merkezi'nde açılan bir grup sergisindeki bir kaide üstüne monte edilmiş 6 mm çapında, 1.20 cm uzunluğunda mat siyaha boyalı, bir inşaat demirinden oluşan *Minimumizm* adlı yapıtı büyük ilgi çekti. Orta Doğu Teknik Üniversitesi için, sağlam ve kalıcı bir etki uyandıran bir geometrik bloku, doğal bir tepe üstüne boşlukta dururmuşçasına dengeleyerek ilginç bir anıt yaptı. 1973'te Beyoğlu'nda Galatasaray'daki küçük alanda, paslanmaz çelik borulardan oluşan ve Cumhuriyet'in 50.Yılı'nı simgeleyen anıtı gerçekleştirdi. TBMM önünde Atatürk'ün 100. yıl anısı için yapılan anıt yarışmasına sunduğu projesinde kabartma ve yazılarla donanmış çokgen bir blok tasarladı. Bu blok taşıyıcılıkları vurgulanmamış sütunlar üstünde durduğu için sanki boşlukta yüzyıyormuş gibi bir izlenim uyandırıyor.

Çalık'ın yapıtlarında genellikle dekoratif nitelik ağır basar. Soyut plastik denemelerinin bazılarında kütlenin oyularak çizgisel denebilecek öğelere dek indirildiği görülür. Yapıtlarının boşluk içinde belli bir hacmin kendine yetebilirliğini kanıtlayan gösterişsiz bir yalınlıkları vardır. Figüratif çalışmalarında genellikle ışıklı alanları parçalar ve keskin sınırlı, düz yüzeyler oluşturur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Minimumizm*, 1957, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *İbrahim Müteferrika Büstü*, 1957, Basın ve Yayın Kurumu; *Şinasi Büstü*, 1957, Basın ve Yayın Kurumu; *Adalet Sembolü*, 1957, Giresun Adliye Binası; *Eskişehir Anıtı*, 1962; *Atatürk Heykeli*, 1963, Niğde; *Atatürk Heykeli*, 1963, Burdur; *Atatürk Heykeli*, 1963, Edremit; *Atatürk Heykeli*, 1965, Bitlis; *Atatürk Anıtı*, (N.Suman ile), 1965, Sakarya; *Atatürk Anıtı*, 1966, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara; *Ok*, 1968; *Soyut Heykel*, 1968, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fizik Anfisi, Ankara; Yapı ve Kredi Bankası Kızılay Merkez Binası kabartmaları, 1970, Ankara; Yapı ve Kredi Bankası İzmir Şubesi, kabartmaları, 1971; *Kabartma Taş*, 1971, T.C.Büyükelçiliği, Lizbon; *Atatürk Anıtı*, 1973, Seydişehir Alüminyum Tesisleri; *Cumhuriyetin 50.Yılı Anıtı*, 1973; Galatasaray-İstanbul; *Çıplak Kadın*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Asaf Hâlet Çelebi'nin Başı*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Vietnam*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

ÇALLI, İbrahim (1882-1960)

Türk, ressam. Türk Empresyonistleri kuşağının en ünlü temsilcisi olmuş ve Cumhuriyet öncesi resmini, çağdaş Türk resim sanatına bağlayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

13 Temmuz 1882'de Denizli'nin Çal kasabasında doğdu, 22 Mayıs 1960'ta İstanbul'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini kasabasındaki rüştiyede ve İzmir Mülki İdadisi'nde yaptı. Çal'daki Rum kunduracıların dükkânlarındaki Koroğlu-Ayvaz resimlerine hayrandı. On yedi yaşındayken tarlasını satarak askeri okula girmek üzere İstanbul'a geldi. Burada parasını çaldırdı, geçinmek için çalışmak zorunda kaldı. Aşar kâtipliği, gazete dağıtıcılığı, Yenicami'de arzuhalcilik yaptı. Sonunda ayda elli kuruş maaşla Ticaret İcra Dairesi'nde iş buldu. Kaldığı handa, Vefa İdadisi öğrencilerinin ders aldıkları bir öğretmenden ilk resim bilgilerini edindi. Daha sonra Kapalıçarşı'da çalışan ressam Roben Efendi'den ayda elli kuruş karşılığı üç ay resim dersi aldı. Bu sırada Şeker Ahmet Paşa'nın oğlu İzzet Bey'le tanıştı ve yeteneğini sezen İzzet Bey'in aracılığıyla 1906'da Sanayi-i Nefise Mektebi (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Resim Bölümü'ne yazıldı. Bir yandan da Adliye'deki işinde çalışmayı sürdürdü. Altı yıllık eğitimi, 1909'da, üç yılda bitirdi. 1910'da Maarif Nezareti'nin açtığı bir yarışmaya *Çıplak Adam* ve *Harekât Ordusu'nun Muhafız Alayı'ndan Maksud Çavuş* adlı tablolarıyla katıldı ve birinci oldu. Öğrenimini tamamlamak üzere devlet tarafından Paris'e gönderildi, Fernand Cormon'un (1845-1924) atölyesinde dört yıl çalıştı. 1914'te I.Dünya Savaşı başlayınca Türkiye'ye döndü ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Valaury'nin yardımcısı oldu. Daha sonra atölye öğretmeni olarak görev aldı ve emekli olduğu 1 Temmuz 1947'ye değin aynı görevde kaldı. Atölyesinde, Şeref Akdik, Refik Epikman, Saim Özeren, Elif Naci, Mahmut Cûda, Muhittin Sebati, Ali Çelebi, Zeki Kocamemi gibi ressamı yetiştirdi.

Güzel Sanatlar Birliği'nin kurucularındandır. Her yıl açılan Devlet Resim ve Heykel sergilerine aralıklı olarak katılmıştır. Son sergisi ölümünden bir yıl sonra 1961'de Ankara Türk-Amerikan Derneği'nde açılmıştır.

Çallı Paris'te çalıştığı 1910-1914 arasında Avrupa'da etkin olan Kübizm ve soyut sanata ilgi duymadı. Yurda İzlenimcilik (Empresyonizm) etkileri taşıyan bir teknikle döndü. Tam anlamıyla uygulamamış olsa bile bu izlenimci tavrı ölümüne değin sürdürdü. 20.yy'ın birinci çeyreğinde Türkiye'de ilk ürünlerini vermeye başlayan İzlenimcilik'in en güçlü temsilcileri Çallı'nın yanı sıra, Nazmi Ziya Güran, Namık İsmail, Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Avni Lifij ve Ruhi Bey'di (Arel). Bu ressamın ilkin Galatasaraylılar Yurdu'nda daha sonra da her yıl ağustos ayında Galatasaray Lisesi'nde sergiledikleri çoğu İstanbul görünümünü içeren resimlerinde, taze ve yeni bir palet ve serbest fırça vuruşlarıyla dikkat çektiler.

İbrahim Çallı atölyesinde çalışırken

Ancak İzlenimcilik ilkelerini tümüyle uygulamadılar. Zaten Paris'te eğitimleri sırasında örnek aldıkları Fransız ressamı da akademikleşmiş bir İzlenimcilik'in temsilcileriydi. Ayrıca bu dönemde İzlenimcilik de Avrupa'da etkisini yitirmiş bulunuyordu.

Çallı, parlak renkler kullanarak, rahat ve serbest fırça vuruşları ile manzaralar, portreler, çıplaklar, natürmortlar ve tarihsel konulu kompozisyonlar yapmıştır. Sanatı iki evreye ayrılabilir. 1914-1923 arasındaki birinci evrede, özellikle Galatasaray sergilerindeki resimlerinde, o günkü toplumsal yaşamla ilgili konular ve İstanbul'un çeşitli görünümünü işlemiştir. Ada ve Boğaz manzaraları, Ada gezintileri, süslü odalar içinde kadın portreleri, sanatseverlerin portreleri, burjuva çevrelerinden kişiler ve çıplaklar resmetmiştir. Bu dönemde, İstanbul'a gelmiş Beyaz Ruslar'dan Alexis Gritchenko adlı, özellikle cami ve tekelerin guvaş ve suluboya resimlerini yapan bir ressamla arkadaş olmuş ve birlikte çalışmıştır. Onun etkisiyle uzun süredir uyguladığı izlenimci tekniği değiştirmiş, bir çeşit soyutlamaya yönelmiştir. Galata Mevlevihanesi'ndeki ayinleri konu alan ve öbür yapıtlarından farklı bir nitelik taşıyan *Mevleviler* adlı dizi, bu etkinin sonucudur.

Çallı, sanatının 1923'ten sonraki evresinde ise manzara ve natürmortların yanı sıra Kurtuluş Savaşı ve Atatürk devrimleriyle ilgili kompozisyonlar, Atatürk portreleri yapmış, zeybek ve köylü yaşamlarını anlatan konular işlemiştir. Son yıllarda portrelerden, figürlerden ve büyük kompozisyonlardan uzaklaşmış, daha çok çiçekleri, özellikle de manolyaları resmetmiştir. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndeki *Manolyalar* adlı iki tablosu en tanınan yapıtları arasındadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Lüksemburg Bahçesi*, 1911; *Türk Topçularının Mevzie Girişi*, 1917, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, *Balıkçı Kayığı*, 1921, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Cami Avlusu*, 1922; *Tefli Kız*, 1923, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, *Nü*, 1923, İstanbul

Resim ve Heykel Müzesi; *İstiklal Savaşında Zeybekler*, 1923, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Mevleviler dizisi*, ykş. 1927; *Dikiş Diken Kadın*, 1927, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Genç Kadın Portresi*, 1932; *Manolyalar*, 1933, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Nü*, 1934, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul; *Atatürk Portresi*, 1935, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul; *Süvariler*, 1936, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul; *Hatay'ın Anavatan'a Kavuşması*, 1938, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *İnönü Portresi*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yahya Kemal Portresi*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Boğaz*, Özel Koleksiyon.

• **KAYNAKLAR:** N.Berk (H.Gezer ile), *50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli*.

• **BAKINIZ:** AKDİK, ÇELEBİ, DURAN, ELİF, KOCA-MEMİ, LİFİJ, MUHİTTİN SEBATİ, NAMIK İSMAİL, NAZMİ ZİYA, H.ONAT.

Halet Çambel

ÇAMBEL, Halet (1916)

Türk, arkeolog. Tarihöncesi alanında yürüttüğü çalışmalarla tanınmıştır.

27 Ağustos 1916'da Berlin'de doğdu. İlköğrenimini Almanya'da, ortaöğrenimini İstanbul Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde tamamladı. 1933-1939 arasında Fransız Hükümeti'nin bursuyla Paris'te Sorbonne, École Pratique des Hautes Études ve École du Louvre'da eğitimini sürdürdü.

1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde H.T.Bossert'in asistanı oldu. 1944'te doktora-sını yaptı, 1947'de doçentliğe, 1960'ta da profesörlüğe yükseldi. Uzun yıllar K.Bittel'le birlikte çalıştı. 1962-1963 yıllarında Almanya'da Saarbrücken Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1963'te yurda döndü ve 1964'te İstanbul Üniversitesi'nde Prehistorya Kürsüsü'nü kurdu. Şair Nail Çakırhan'la evlidir.

Halet Çambel 1939'da İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsü adına Afyon, Pışmış Kale, 1948-1949'da Afyon, Yazılıkaya-Midas kenti kazılarını yürüttü.

1946'da H.T.Bossert'le birlikte Adana'daki Ka-

dirli-Karatepe'nin bilim dünyasına ilk kez tanıtılması- nı sağladı. 1947'den başlayarak İstanbul Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına U.B.Alkım ve H.T. Bossert' le birlikte Karatepe kazılarını yürüttü. Bu kazılar 1952'den bu yana onun başkanlığında sürdürülmektedir. Halet Çambel ayrıca 1965-1966'da Adana kentinin, 1966-1971 arasında Adana, Hatay, İçel illerinin eski yapıtlarının taranması ve belgelenmesi çalışmalarını da yürüttü.

Halet Çambel 1963'te İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü ve Chicago Üniversitesi Doğu

Bilimleri Enstitüsü'nün oluşturduğu karma bir proje ile Siirt, Diyarbakır, Urfa illerinde yoğun bir yüzey taraması yaptı. Çalışmanın amacı, besin üretici-tarımcı köy topluluğu yaşayış biçiminin ilk kez ortaya çıkışı ve gelişerek etkinleşmesi ile ilgili belgelerin toplanıp yorumlanmasına yönelikti. 1964'teki Urfa-Bozova, Biris ve Söğüt Tarlası kazalarıyla 1968 ve 1970'teki Diyarbakır Girikihacıyan kazısı bu proje kapsamında gerçekleştirildi. Aynı araştırma kapsamı içinde belirlenen bir başka alan da Diyarbakır'daki Çayönü yerleşmesi oldu. Burada 1964'te Halet Çambel ve R.J.Braidwood başkanlığında başlayan kazı

Karatepe - Aslantaş

Karatepe (Aslantaş) Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı, Toroslar'ın orman içi köylerinden Kızıysuflu yakınındadır. İÖ 7. yy'a ait bir Geç Hitit yerleşmesidir. Ceyhan Nehri'nin batı kıyısında, denizden 130 m yükseklikte, 430 m çapında bir tepede kurulmuştur. Güneydeki ovaları Orta Anadolu'ya bağlayan Ağyol adındaki tarihi bir göç yolunun da üstündedir.

Yerleşme, Kral Asitayandas'ın (yeni okunuşu Asativatas) sarayını ve av köşkünü de içermektedir. Kendini, Adana Ovası hükümdarı olarak tanıtan kral, başkentinin Adana Ovası'ndaki Pabri (bugünkü Misis Höyüğü) olduğunu yazıtında belirtmektedir. Kentin çevresi yaklaşık 4 m kalınlığında surlarla çevrilidir. Surun, biri güneybatıda, biri de kuzeydoğuda, yüksek kulelerle korunan iki ana giriş kapısı bulunmaktadır. Bunların iç duvarları boyunca heykeller, yazıtlar ve kabartmalı ortostatlar sıralıdır.

Karatepe'nin en önemli özelliğini oluşturan yazıtlar, iki çeşit yazı ve dili kapsar: Hitit (son araştırmalara göre Luvili) hiyeroglifi ve Fenike yazısı. Aynı metnin böyle iki dilde yazılmış olması, -Fenike dili bilindiği için- o güne değin çözümlenememiş Hitit hiyeroglifinin okunabilmesinde önemli bir adım olmuştur.

Kabartma ve heykeller, sanatsal niteliklerinden çok, içerikleri açısından önemlidir; Hitit ile Fenike etkilerinin ağır bastığı, Mısır ve Mezopotamya etkileri de gösteren yerel bir işçilikle yapılmıştır. Bunlarda kapı aslanları ve sfenksleri, kralın şölen sahnesi, çalgıcılar, kraliçe ve nedimleri, fırtına tanrısı, boğa-insanlar, Gılgamesh tasviri, aslan, ayı, geyik, kuş ve balık avcuları ile hurma ağacı altında çocuğunu emziren kadın gibi ilginç konuların olduğu görülür. Karatepe, İÖ 720 ya da 580'de Asurlar tarafından ele geçirilerek yıkılıp yıkılmış ve terk edilmiştir. 1947-1952 arası sürdürülen kazı çalışmalarında yapıtların yarısından fazlasının kırık dökük halde, çevreye dağılmış olduğu saptanmıştır. Bu durumda, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu ve İstanbul Üniversitesi adına, Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü'nün de işbirliğiyle Halet

Çambel yönetiminde bir ekip kurulmuş, uzun yıllar süren bir onarım çalışmasına girilmiştir. Yapıtların tarihi ve doğal çevrelerinden koparılmaksızın, bu çevre içinde sergilenmesi amacıyla Türkiye'de ilk kez bir Açık Hava Müzesi kurulması da gerçekleştirilmiştir. Doğal çevrenin korunması için Orman İdaresi ile işbirliği yapılarak 7.600 hektarlık bir alanda Karatepe-Aslantaş Milli Orman Parkı oluşturulmuştur. Giderek bu çalışmalar çok yönlü bir projeye dönüştürülmüş, yapıtların korunması için, projesini mimar Turgut Cansever'in, uygulamasını da Nail Çakırhan'ın yaptığı çıplak beton saçaklar ve bir kazı evi inşa edilmiş, ulaşım bağlantıları sağlanmıştır. Ayrıca, değerlerin korunabilmesi için okulsuz köylere okul, sanat kursu ve orman bölge yapıları, hizmet evleri de yapılmıştır. Etnolojik malzeme derlemeleri ve saptamaları gerçekleştirilmiş, el sanatlarının, özellikle bugün "Karatepe kilimi" olarak bilinen kök boyalı dokuma sanatının yeniden canlandırılması sağlanmıştır.

Ceyhan Nehri üstünde 1970'lerde Aslantaş Barajı'nın yapımına girildiğinde, bu yörede su altında kalacak değerlerin yeniden araştırılması gündeme gelmiştir. Bu arada baraj altında kalacak Kumkale'deki Haçlılar Kalesi'nin kurtarma kazısı Halet Çambel başkanlığında gerçekleştirilmiş, ODTÜ uzmanlarınca kalenin fotogrametrik rölevesi yapılmıştır.

Karatepe'nin karşısında Ceyhan Nehri'nin sol kıyısındaki Domuztepe'de, Karatepe kazısına da katılmış olan U.B.Alkım tarafından 1947'lerde araştırılmış bir Geç Hitit Kalesi (İÖ 9 ve 8.yy) ve Roma yerleşmesi bilinmekteydi. Baraj yapımı nedeniyle 1983'teki son çalışmalarda burada sur duvarlarıyla çevrili bir dizi neolitik yerleşme kalıntısı ortaya çıkarılmış, İÖ 7. bin yıldan Geç Hitit dönemine kadar uzanan bir zaman süresince yörede yerleşilmiş olduğu anlaşılmıştır.

1983 sonunda tamamlanan baraj, Domuztepe'nin yamaçlarını kısmen sular altında bırakmış, Karatepe ise bir yarımada durumuna gelmiştir.

aralıklarla sürdürülmektedir.

1966'dan başlayarak Keban Barajı alanının taranması çalışmalarını üstlenen Halet Çambel'in, 1967'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Bölgesi Tarihi Eserleri Kurtarma ve Değerlendirme Projesi'nin ve 1974'te Aşağı Fırat Projesi'nin kuruluşunda ve sürdürülmesinde önemli katkıları olmuştur. Ayrıca, 1978'de TÜBİTAK'a bağlı bir Arkeometri Ünitesi'nin kurulmasında da etkin bir rol oynamıştır.

Birçok uluslararası meslek kuruluşunun üyesi olan Halet Çambel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içinde, yerli ve yabancı uzmanların yararlandığı bir prehistorya laboratuvarı da oluşturmuştur.

1938'den günümüze çeşitli ulusal ve uluslararası bilimsel yayınlarda yer alan otuzu aşkın makalesi vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): "Karatepe Heykeltıraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, (12), 1949; *Karatepe Kazıları/Die Ausgrabungen auf dem Karatepe* (H.T.Bossert, U.B.Akım, N.Ongunsu ve İ.Süzen ile), 1950; "Anadolu'nun Tarihöncesinde Bugünkü Bazı Ana Sorunlar", *TTK Konferansları*, I, 1963; "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *TTK Konferansları*, IV, 1971; *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları*, I, (R.J.Braidwood ile), 1980.

- **BAKINIZ:** ALKİM, BITTEL, BOSSERT, BRAIDWOOD.

ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz (1898-1973)

Türk, şair. Çağdaş Türk şiirinde "Hececiler" diye anılan hareketin "beş şair"inden biridir ve Anadolu görünümlerinden esinlenen şiirleriyle ün kazanmıştır.

18 Mayıs 1898'de, İstanbul'da doğdu. 8 Kasım 1973'te öldü. Ortaöğrenimini Bakırköy İdadisi'nde tamamladı. Tıp Fakültesi'ndeki öğrenimini bırakarak gazeteciliğe, sonra da öğretmenliğe başladı. 1922'den 1946'ya değin Kayseri, Ankara, İstanbul gibi kentlerde lise ve öğretmen okullarında öğretmenlik yaptı. 1946-1960 arasında İstanbul milletvekili olarak görev yaptı. 27 Mayıs'tan sonra bir süre Yassıada'da tutuklu kaldı.

Çamlıbel 1913'te şiire aruz ölçüsüyle başlamış, konu olarak aşk ve kişisel duygulanımları işlemiştir. 1918'den sonra Milli Edebiyat Hareketi'nin etkisiyle şiirlerinde yurt sevgisi, yerel konular ağırlık kazandı, yalın bir dille ve hece ölçüsüyle yazmaya başladı. Dönemin aydınlarının halk gerçeği karşısındaki romantik denebilecek tutumunu yansıtan ürünler verdi. Eleştirmenlere göre Çamlıbel'i öteki hececilerden farklı kılan özelliği, şiirinde Anadolu coğrafyasına gerçek gözlemlere dayanarak yer vermesidir. Özellikle "Han Duvarları" adlı şiiri kenti bir aydının

Milli Edebiyat Hareketi ve Hececiler

Hece vezni, bir şiirde ya da nazım biçiminde yazılmış bir yapıttaki dizelerin eşit sayıda heceden oluşması kuralına dayanır. Veznin çeşitli kalıpları, her kalıbın da o kalıba uygun duraklama yerleri vardır. Hece vezninin dil zevki, dizelerdeki hece sayısı ile hecelerin eşitliğine olduğu kadar, durakların yerlerine de bağlıdır. 4+4=8'lik, 4+4+3=11'lik, 6+5=11'lik kalıplar, hece vezninin en yaygın kalıplarıdır.

Günümüze ulaşabilen edebiyat ürünlerini değerlendiren araştırmacılar, hece vezninin İslam-lık öncesi dönemlerden beri kullanıldığını varsaymışlardır. İslam-lığın kabulünden sonra Türk edebiyatında, İran şiirinden alınan aruz vezni kullanılmıştır. Yüzyıllar boyunca, Türk şiir dili bu veznin kalıplarına göre işlenmiş ve dil zevki daha çok, aruzun ritmi içinde olmuştur. Bununla birlikte, halk zevkine yakın duran kimi tekkelerin şiirinde ve aşk edebiyatında hece vezninin sevilen kalıplarının kullanıldığı görülmüştür. Öte yandan, Nedim,* Şeyh Galib* gibi Divan şairleri, Namık Kemal,* Ziya Paşa* gibi Tanzimat edebiyatı şairleri de birer şiirlerinde hece vezni kullanarak halk şiiri üslubunu yansıtmaya çalışmışlardır.

Hece-aruz ikiliği, aralarında herhangi bir çatışma olmadan, 19. yy sonlarına kadar sürer. Hece veznine ilk kararlı yöneliş, 1899'da Mehmed Emin Yurdakul'un* *Türkçe Şiirler* adlı kitabıyla

gerçekleşir. Bu şiirlerde, yabancı kelimelerden, Farsça, Arapça tamlamalardan arınmış, sade bir dil kullanıldığı görülür. Ancak şair, hece vezni, özellikle bu vezindeki ahengi sağlayan öğeleri yeterince incelemediği için sade diline karşın, canlı, etkileyici bir şiir ortaya koyamamıştır. Hecenin 17'lik, 19'luk uzun kalıplarıyla şiirini nesirleştirmiş, kuru, didaktik şiirler yazmıştır. Gene yüzyıl sonlarında ilk ürünlerini veren Rıza Tevfik Bölükbaşı* ise, Bektaşî şiirinin yapısını, ahenk öğelerini öğrenme fırsatı bulduğu için, halk şiirini başarıyla taklit etmiş, halk şiiri zevkini yansıtan yapıtlar verebilmiştir. Böylece, Yurdakul'daki ahenk ve ritm eksikliği ni gideren şiirleriyle hececiliğin yaygınlaşması yolunda güçlü bir dayanak olmuştur. 1911'de Selanik'te yayımlanmaya başlayan Genç Kalemler dergisinde Ömer Seyfettin* "Yeni Lisan" başlıklı yazısıyla edebiyatta "millileşme" hareketini başlatır. Bu hareketin kuramcılığını üstlenen Ziya Gökalp,* "Eski Türklerin vezni, hece veznidir" tezini ileri sürer; bir şiirinde de, "Aruz' sizin olsun, hece'bizimdir--Halkın sevdiği türkçe bizimdir" der.

Milli Edebiyat Hareketi'nin ana ilkeleri, "milli" konuları işlemek, yurt sorunlarını dile getirmek; edebiyatta sade dille yazmak; şiirde hece vezni kullanmak şeklinde özetlenebilir. Genç Ka-

Anadolu doğası ve halkı karşısında duyduğu ezikliği dile getirir.

Son dönem şiirlerinde aruz ölçüsünü kullanan Çamlıbel, fıkra, manzum oyun, roman türünde de ürünler verdi. Çamdeviren, Deli Ozan takma adlarıyla çeşitli gülmece dergilerinde mizah şiirleri yazdı.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Şarkın Sultanları*, 1918; *Gönülden Gönüle*, 1919; *Dinle Neyden*, 1919; *Çoban Çeşmesi*, 1926; *Suda Halkalar*, 1928; *Bir Ömür Böyle Geçti*, seçme şiirler, 1933; *Elimle Seçtiklerim*, 1934; *Akarsu*, 1934; *Tatlı Sert*, 1938; *Akınca Türkleri*, 1938; *Heyecan ve Sükûn*, seçme şiirler, 1959; *Zindan Duvarları*, 1967; *Han Duvarları*, seçme şiirler, 1969. Oyun: *Canavar*, 1925; *Akın*, 1932; *Özyurt*, 1932; *Kahraman*, 1933; *Yayla Kartalı*, 1945. Roman: *Yıldız Yağmuru*, 1936.

ÇANDRAGUPTA

(? - İÖ 298)

Hindistan'da Maurya İmparatorluğu'nun kurucusu. Hindistan'ın siyasi birliğini sağlamıştır.

Doğum tarihi bilinmemektedir. Efsaneye göre Nanda hanedanının son hükümdarı Dana Nanda ile hizmetçisi Mura'nın gayrimeşru oğlu, Budist kaynaklara göre ise Pippalivana'daki Moriya boyundandır. Bir Brahman rahibi olan Canakya tarafından Taxila'ya götürüldü ve burada askerlik ile güzel sanatlar

öğrenimi gördü. Daha sonra Canakya'nın yardımıyla, başkomutanlığını yaptığı Dana Nanda'yı devirmek üzere gizli çalışmalara başladı. Dana Nanda'ya yaptığı başarısız bir suikastın ardından Pencap'a sürgüne yollandı. Sürgündeyken Büyük İskender'le tanıştı ve onu, kendisiyle işbirliği yaparak Nanda hanedanını devirmeye ikna etmeye çalıştı ise de bunda başarılı olamadı. 323'te paralı askerlerden oluşan ordusuyla birlikte Pataliputra (şimdiki Patna) üzerine yürüdü. Kanlı bir savaştan sonra Dana Nanda'yı yendi ve Nanda hanedanını yok ederek tahta çıktı. Kurduğu yeni hanedana Maurya hanedanı adı verildi.

Pataliputra'yı hükümet merkezi yapan Çandragupta, kısa zamanda Herat'tan Ganj deltasına kadar olan tüm Kuzey Hindistan'ı kendisine bağladı. Böylece Kuzey Hindistan, tarihinde ilk kez birleşmiş oldu. Ardından, Yunan satrap, Selevkos Nikatoros'un 305'te Sind ırmağını geçerek başlattığı saldırıyı püskürttü. Savaşın ertesinde imzalanan barış antlaşmasıyla, Nikatoros'a verdiği 500 filin karşılığında Pencap, Kabil, Kandahar, Herat ve Belucistan'ı aldı. Topraklarını Kabil vadisi ve Himalaya dağlarından Hindistan'ın güney ucuna kadar genişleterek tarihin en geniş imparatorluklarından birini kurdu.

Çandragupta bu geniş imparatorluğun yönetiminde Pers Ahemeniş hanedanını örnek aldı. Düzeni korumada 600.000 kişilik ordusunun yanı sıra, danışmanı Canakya'nın Artahsatra adındaki siyaset kitabından yararlandı. 24 yıl süren iktidarı süresince, Amazonlu savaşçılar ve gizli ajanlardan oluşmuş bir

lemler, *Türk Yurdu* gibi dergilerde yayımlanan yazılar genç kuşağı, ilk şiirlerini aruzla yazmış şairleri etkiler. Aruz-hece çatışması o yılların en verimsiz tartışmasıdır. Aruzcular şiirsel etkinin vezinden kaynaklandığını ileri sürerlerken, hececiler de kullanımasını önerdikleri vezne "ulusal vezin" gözüyle bakarlar. Birçok şair ulusal duyguların etkisi ve bu veznin Türkçe'ye daha uygun olduğu inancı ile hece veznine yönelir. Böylece hececilik, Milli Edebiyat Hareketi'nin doğal bir ürünü haline gelir. Hareketin ilkeleri özellikle 1914'ten sonra uygulanmaya başlar. I. Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı yılları hece ölçüsüyle şiir yazma eğiliminin ortak bir hareket niteliğine kavuştuğu bir dönem olur.

"Beş Hececiler" diye anılan, Halit Fahri Ozensoy,* Orhan Seyfi Orhon,* Yusuf Ziya Ortaç,* Enis Behiç Koryürek,* Faruk Nafiz Çamlıbel de bu dönemde hececiliğe yöneldiler. Sade bir dil kullanmaları hece vezniyle yazdıkları şiirlerin ortak özelliğidir; dönemin öteki şairleri gibi, bireysel özelemlerinin yanı sıra, "ulusal" duyguları da yansıtır. Ozensoy, daha çok, hüznün ve karamsarlık duygularını; Koryürek ise, ulusal heyecanı, yurtseverlik, yiğitlik duygularını dile getirdi. Ortaç, şiirinde mizaha da yer verdi. Binnaz adlı oyunu hece vezniyle yazılmış ilk başarılı oyun olarak kabul edildi. Orhon, temiz, duru Türkçe'siyle beğenildi. Hecenin yanında aruzu da başarıyla kullanan Çamlıbel ise, konularını birçok hececiden daha canlı bir gerçekçi-

lik ve lirizmle işledi. Bu şairlerden Çamlıbel'in önemi günümüze kadar sürmüştür; aynı şey öteki dört şair için söylenemez. Hece vezniyle yazmış başka şairler arasında da, Türk şiirinin gelişimi içinde önemini yitirenler olduğu gibi, değerlerini kabul ettirerek yapıtlarını kılıcı kılabilmiş olanlar da vardır.

"Beş Hececiler" diye anılan şairlerin bu adla nitelenmesi gerçeklere pek uymayan, yanıltıcı bir değerlendirmedir. Çünkü hececilik, yalnızca beş şairin katıldığı bir çabanın değil, Milli Edebiyat'ın doğurduğu, çok daha geniş bir etki alanı olan, güçlü bir eğilimin ürünüdür. Nitekim, o dönemde hece vezniyle yazanların sayısı elliye yakındır; bu bakımdan, Türk şiirinde "Beş Hececi" şair değil, öncüleri ve izleyicileriyle bir hececi şairler topluluğu, kısacası "hececiler" vardır. Üstelik, bu beş şair aruz vezni de kullanmış, adlarını aruzla yazdıkları şiirlerle duyurmuşlardır.

Hececi şiir yerini önce serbest vezinli şiire, sonra da vezinsiz şiire bıraktı. Hece ile aruz arasındaki çatışma sonradan hece ile serbest vezin ve vezinsiz şiir arasındaki çatışmaya dönüştü. Türk şiirinin aruzdan vezinsiz şiire geçişinde bir köprü görevi yerine getirdiği söylenebilecek olan hececilerin en önemli yönü sade bir dille yazmaları ve şiir dilinin yabancı kelimelerden arıtılmasına katkıda bulunmalarıdır. Yeni bir şiir dilinin oluşmasında bu katkının da önemli bir payı vardır.

özel ordu aracılığıyla kişisel güvenliğini sağladı. Dinlere karşı tarafsız olan Çandragupta Brahman, Buddha ve Cana dinlerinin özgürce gelişmesine izin verdi. 298'de tahtını terkederek, Cana dini gelenekleri uyarınca Mysore'daki Sravana Belgola din kentine çekildi ve burada ç'dü. Yerine oğlu Bindusara geçti.

- KAYNAKLAR: J.W.McCrindle, *Ancient India as Described by Megasthenes and Arrian*, 1877; R.K.Mokerji, *The Gupta Empire*, 1947; K.A.Nilakanta Sastri, *Age of Nandas and Mauryas*, 1952.

- BAKINIZ: ASOKA.

ÇANDRASEKHAR, Subrahmanyam

Bak. CHANDRASEKHAR, Subrahmanyam

ÇANG Çİ-TUNG (1837-1909)

Çinli siyaset adamı. Eğitim alanında önemli reformlar yapmıştır.

2 Eylül 1837'de Kweichow Eyaleti'ne bağlı Hsing-i'de doğdu, 4 Ekim 1909'da öldü. Ailesi kuşaklar boyunca birçok devlet görevlisi yetiştirmişti. Çang Çi-Tung iyi bir eğitim gördü. 1850'de birinci derece devlet hizmeti sınavını kazandı. 1863'te üçüncü derece devlet hizmeti sınavını kazanarak kamu görevlisi olarak çalışmaya başladı.

19.yy Batı etkisinin Çin'de güçlü bir biçimde hissedildiği bir dönemdi. Afyon Savaşı ile 1911 Devrimi arasındakalan dönemde Çin'e hem Batı'dan, hem Japonya'dan baskılar gelmekteydi. Çinli devlet yöneticileri ve aydınlar Batı'ya açık olmayı savunuyorlardı. Çang Çi-Tungda Batı teknolojisini ve eğitim sistemini kabul etme yanlısıydı. Ancak ona göre bu yapılırken Çin kültürü, ahlakı ve siyasal kurumları korunmalıydı. Çang Çi-Tung Batı'nın siyasal kurumlarının aktarılmasına ve toplumsal eşitlik kavramına karşı çıkıyordu.

Çang Çi-Tung 1879'da imparatoriçe Tz'u-hsi'nin imparator T'ung-chih'in ölümünden sonra Kuang-hsü'yü yeni imparator seçmesini destekledi. Bu olayla birlikte imparatoriçenin güvenliğini kazanan Çang Çi-Tung bürokratik hiyerarşide hızla yükselmeye başladı. 1882'de Shansi'ye vali olarak atandı. 1884'te Kanton valisi oldu. 1887'de burada çağdaş bir askeri akademi kurdurdu. 1889'da ise aynı yerde Çin'in ilk çağdaş darphanesini kurdu. Aynı yıl Hunan'a gitti; 1894-1896 ve 1902-1903 arasında geçici olarak yaptığı Nanking valiliği dışında 18 yıl burada kaldı. Nanking'deki görevi sırasında Alman danışmanların yardımıyla yeni bir ordunun eğitimini başlattı.

Çang Çi-Tung 1890'da Wuchang'da Çin'in ilk demir ve çelik fabrikasını kurdu. Ancak gerek teknik bilgi eksikliği, gerek fabrikanın bir kömür üretimi bölgesinin yakınında kurulmaması 1894'te üretim başladıktan sonra büyük zararların oluşmasına yol açtı. Çang Çi-Tung aynı bölgede bir tabakhane, kiremit, ipek, pamuk ve kâğıt fabrikaları kurdu.

Böylece Wuchang bölgesi "Çin'in Chicago'su" olarak anılmaya başladı. Hankow'dan Pekin yakınlarına kadar uzanan demiryolu onun sayesinde gerçekleşti.

Çang Çi-Tung ülkenin gelişmesinde eğitime büyük önem veriyordu. 1898'de *ch'uanhsueh p'ien* ("Öğrenmeye İlişkin Öğüt") adlı çalışmasını imparator Kuang-hsü'ye sundu. İmparator bu incelemeyi çok beğendi ve tüm ülkeye dağıtılmasını emretti. Çalışma Çinli öğrencilerin yurt dışında eğitimi, okul sisteminin düzenlenmesi, Japon ve Batı dillerindeki kitapların Çince'ye çevrilmesi gibi konuları kapsamaktaydı. 1904'te Çang Çi-Tung'a tüm okul sisteminin kurallarını düzenlemesi için yetki verildi. Onun tarafından hazırlanan yeni yönetmelik, ders programlarını, yurtdışı öğrenimi, mesleki eğitimi ve araştırma akademilerini içermektedir. 1907'de Pekin'deki yeni eğitim bakanlığının başına getirildi. Onun eğitim konusundaki çabalarının da etkisiyle 1904-1909 arasında Çin'deki okulların sayısı 73 kat, öğrenci sayısı ise 225 kat arttı. Çang Çi-Tung okul yaşı gelmiş tüm yetenekli öğrencilerin okula girmelerini sağlamak için 1905'te devlet hizmeti sınavlarını kaldırdı.

Çang Çi-Tung yabancı devletlerle olan ilişkilerde ihtiyatlı bir politika izlenmesinden yanaydı. 1900'de Boxer Ayaklanması çıktığı zaman yabancı konsololarla anlaştı ve Orta Çin bölgesinin ayaklanmaya katılmasını önledi.

- YAPITLAR (başlıca): *ch'uanhsueh p'ien*, 1898, ("Öğrenmeye İlişkin Öğüt").

- KAYNAKLAR: W.Ayers, *Chang Chih-tung and Educational Reform in China*, 1971; S.C.Chu, *Reformer in Modern China: Chang Chien, 1853-1926*, 1965; A.Feuerwerker, *China's Early Industrialisation* 1958; A.W.Hummel (der.), *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, cilt I, 1943; Y.C.Wang, *Chinese Intellectuals and the West: 1872-1949*, 1966.

ÇANG SAY (1020-1077)

Çinli bilge. Konfüçyus'un düşüncelerini yeni bir yorumdan geçirerek Yeni-Konfüçyüsçülük akımının doğmasına olanak sağlamıştır.

Yaşamı, öğrenimi konusunda yeterli bilgi yoktur. Bütün bilinenler, sonradan, öğrencileri aracılığıyla, kendisinden aktarılan özdeyişler ve alıntılara dayanmaktadır. Çang Say'ın üzerinde durduğu sorunlar, eski Çin felsefesinin, özellikle Konfüçyus'un işlediği temel konulardır. Bu konular da evren, bilgi, oluş, istenç, değişme, dönüşme, uyum, ilke gibi her çağda ele alınan, yorumlanan sorunları içerir.

Çang Say'a göre evren, varlık türlerini kapsayan uyumlu, düzenli bir "bütün"dür. Bu bütünün oluşmasını sağlayan ana ilke "Çi"dir. Çi'nin biri devinme, öteki durağanlık olmak üzere iki temel özelliği vardır. Çi, kendi bütünlüğü içinde, belli gelişim aşamalarından geçerek son biçimini almıştır. Çi'nin, son biçimini almadan önceki durumu, "tay su" denen kesin boşluktur. Bu kesin boşluk yoğunlaşmaya başlayınca, Çi'nin gelişimi de gerçekleşme olanağı bulmuştur. Çi'nin "oluş"u gerçekleştiren iki karşıt eylemi vardır.

Bunlardan biri yoğunlaşma, öteki dağılmadır.

Çang Say'ın geliştirdiği kurama göre oluş'un gerçekleşmesinde yoğunlaşma ve dağılma ile bağlantılı olan iki eylem daha vardır, bunlar da değişim-dönüşme adını alır. Değişim ve dönüşme eyleminde varlık türleri ortaya çıkar. Değişim ve dönüşme sonsuz bir süreçtir, belli bir yasaya bağlıdır. Çang Say bu değişmeyen, yöneten, düzenleyen yasaya "tao" adını verir. Tao, bütün evrenin ana ilkesi olan, Çi'nin gelişmesinde de başlıca kural niteliğindedir. Çi'nin, Tao'ya göre gerçekleşen değişim ve dönüşmesinde iki karşıt durum vardır. Bu durumlardan biri olumlu (artı) olan "yank", öteki olumsuz (eksi) olan "yin" dir. Bu karşıtlar arasında uyum ve birlik sağlayan ilke, gene, Tao'dur. Tao'nun başka bir özelliği de "büyük uyum" olmasıdır. Öte yandan, Çi'nin devinmesini yöneten ve kaynağı Tao'da bulunan bir yasa daha vardır, buna "Li" denir. Bu yasa Çi'nin özündevardır, kişinin istencine bağlı değildir.

Bilgi konusunda, Çang Say, deneyci bir görüşü benimsemiştir. Ona göre bilginin kaynağı duyularla sağlanan duyumlardır. Dış evren ancak duyularla bilinebilir. Oysa, uyumun, düzenin temel ilkesi olan Tao'nun bilgisi duyularla sağlanamaz; o, içkindir.

Çang Say, kendisinden sonra gelenler üzerinde, uzun süre etkili olmuş, Konfüçyus'tan kaynaklanan gelenekçi Çin felsefesinin gelişmesinde, Yeni-Konfüçyusculuk akımının doğmasında öncülük etmiştir. Onun izini sürerler, gelenekçi Çin felsefesinin temel ilkelerini içeren özdeyişlerini çok geniş bir alana yayarak tutunmasını sağlamışlardır.

• **KAYNAKLAR:** A.Forke, *Geschichte der chinesischen Philosophie*, 1964; Hackmann, *Chinesische Philosophie*, 1927; R.Porak, *L'âme chinoise*, 1950.

• **BAKINIZ:** KONFÜÇYUS, LAO-TSE.

ÇAN KAY-ŞEK (1887-1975)

Çinli asker ve siyaset adamı. Kuo-mintang partisinin önderlerindendir; 1949-1975 arasında Taiwan'daki Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığını yapmıştır.

Çan Kay-Şek (Chiang K'ai-shek) 31 Ekim 1887'de Çin'in Kuzeydoğusu'ndaki Çekiang ilinde doğdu, 5 Nisan 1975'te Taiwan'da öldü. Orta halli bir tüccar ailesinin oğluydu. Küçük yaşta sayılı tüccarlardan dedesinin yanında klasik bir eğitim gördü.

1842 Afyon Savaşı'ndan sonra kapitülasyonların ve savaşın yarattığı iç ve dış bunalımlar sonucu, 1644'ten beri Çin'in hakimi Mançu kökenli Çing hanedanı zayıflamıştı. 1890'lardan başlayarak Çin milliyetçiliği ve kalkınma hareketleri başlamış, aydınlar ve geniş kitlelerde milliyetçilik ve reform düşüncesi yaygınlaşmıştı. 1911'de Mançular'ı deviren Sun Yat Sen, 1894'te Çin'in ilk devrimci örgütünü (Çin'in Yeniden Doğuşu İçin Birlik) kurduğu yıllarda, Çan henüz 7 yaşındaydı. Daha sonra yaygınlaşan milliyet-

Çan Kay-Şek

çilik akımı ortamında Çan, 1906'da Pao-t'ing askeri okuluna girdi. 1907-1911 arasında Japonya'ya ilk yollanan öğrenciler arasındaydı. Japonya deneyi Çan'ı dönemin genç kuşakları gibi çok etkiledi. Yaşamı boyunca, Japon disiplini ve ideallerini benimsemiş ve bunları II. Dünya Savaşı yıllarında yaratmaya çalıştığı bir "devlet ideolojisi"nin parçası haline getirmeye çalıştı. Japonya'da bulunduğu yıllarda, Sun Yat Sen taraftarlarının hareketine girdi. 1911'de Çin'de çıkan ayaklanmaları duyunca, ülkesine döndü ve Mançular'ı deviren mücadeleye katıldı.

1912'de Çin Cumhuriyeti'ni kuran devrimciler, siyasi ve askeri güçlerinin yetersizliğinden, hükümeti, eski düzenin bürokrat-askerlerinden Yüan-Şih-kay'e devrettiler. Yüan ise kişisel idaresini kurmak için Sun Yat Sen'in partisini bastırmaya kalktı. Çan ve öbür devrimciler 1913'te tekrar Japonya'ya kaçmaya mecbur oldular. 1915'te Sun'un üçüncü devrimiyle Yüan iktidardan düşürüldü. Ancak, ülkedeki siyasi bölünmenin, iç çatışmaların ve Batılı devletlerin baskısı altında kalan yeni hükümet, ülkeyi idaresi altında birleştiremedi. 1916'dan sonra Çin uzun yıllar bölgelerde egemen olan asker bürokrat diktatörlerin, "savaş beyleri"nin rekabet ve çatışmasına sahne oldu.

Çan Kay-Şek 1918'de Güney Çin bölgesinde bazı bölge savaş beylerinin de desteklediği Sun Yat Sen'in yeni kurduğu Koumintang (Kuo Ming-t'ang) (KMT) partisine katıldı. Siyasi düşüncelerinden çok, askeri yeteneğiyle ilgi çeken Çan, KMT'nin askeri kanadında görev yaptı. Bu sıralarda KMT hükümeti, ülkeyi birleştirmenin ancak yeni ve çağdaş bir orduyla mümkün olacağına karar vermişti.

1920'lerin başında Çin'le Sovyetler Birliği arasında gerçekleşen askeri ve siyasi bir yakınlaşmayla birlikte Sovyetler Birliği KMT hareketini ulusal kurtuluş hareketi olarak desteklemeye başlamıştı. Çan bu sırada Sovyetler Birliği'nde askeri eğitim gördü. Dönüşünde ÇKP (Çin Komünist Partisi) üyesi Çu En-Lay'ın siyasi komiser olduğu Vampoa Askeri Akademisi'nde görev aldı.

1925'te Sun Yat Sen'in ölümünden sonra Çan Kay-Şek, KMT'nin sol kanadının önderi durumuna geldi. 1926'da Çin'i birleştirme savaşlarının öncüsü olan Kuzey Savaşı'nın kumandanı tayin edildi. Kuzey Savaşı sırasında KMT-ÇKP ittifakı giderek zayıfladı. KMT orduları, ÇKP'nin örgütlediği grevlerin desteğiyle Şanghay şehrine girdikten sonra, Çan Kay-Şek ÇKP önderlerini tutuklatı ve kanlı bir katliam sonucu ÇKP'yi hükümetten attı.

Çan Kay-Şek 1930'larda gelişen KMT-ÇKP çatışması döneminde bir asker olarak siyasi etkisini korudu. Bu sırada, ünlü tüccar ailesi Soonglar'ın kızıyla evlendi ve karısının etkisiyle Hristiyan oldu. Bu yıllarda KMT idaresi ülke çapında zayıftı ve gittikçe toplumun desteğini yitirmekteydi. Güney ve Kuzeybatı Çin'de egemen durumda olan ÇKP güçlerine karşı, Çan Kay-Şek ve KMT ancak savaş beylerinin desteğiyle ayakta kalabiliyordu.

1931'de Japonya Çinkitasını ele geçirme girişimi-ne, Mançurya'yı işgal ederek başladığında, Çan Kay-Şek Japonya'ya karşı mücadele yerine ÇKP'yi ezme kampanyası açtı. Bu karar, Çin aydınları arasında ve kamuoyunda Çan Kay-Şek'e karşı tepki yarattı. Kuzey Çin'de Japonlar'a karşı yoğun mücadele veren ÇKP, yurtseverlerin gözünde gittikçe saygınlık kazandığı sırada, Çan Kay-Şek hükümetini Güney Çin'deki Çunking Eyaleti'ne çekti. Burada "Yeni Hayat" adlı Konfüçyüsçülük ile kimi Japon ahlak ilkeleri ve Batılı düşüncelerin karışımı bir "devlet ideolojisi" kurmaya çalıştı.

Çan Kay-Şek 1936'da Japonya'ya karşı ÇKP ile ittifak kurdu. Bu ittifakın kurulmasında Çan Kay-Şek'in Mançuryalı bir savaş beyi tarafından Sian'a kaçırılması ve ÇKP'nin arabuluculuğuyla serbest bırakılmasının olumlu etkisi olmuştur. Çan Kay-Şek II.Dünya Savaşı'nda ABD ve SSCB'nin desteklediği ÇKP ve KMT birleşik cephesi ordularının başkomutanı oldu.

II. Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra ÇKP ve KMT koalisyon hükümeti için yapılan çalışmalardan olumlu sonuç alınamadı ve yeniden iç savaş başladı. Çan Kay-Şek kısa bir süre için yeni kurulan ulusal meclis tarafından Çin'in ilk anayasal cumhurbaşkanı seçildiyse de, KMT hükümeti 1949'da ÇKP güçleri karşısında tutunamadı ve Çan Kay-Şek hükümet üyeleri ile Taiwan Adası'na kaçtı.

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulunca, Çan Kay-Şek'de Taiwan'da Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'ni kurdu. 1971'de Birleşmiş Milletler, Çin Halk Cumhuriyeti'ni Taiwan yerine resmen tanıdıktan sonra da Çan Kay-Şek yaşamının sonuna kadar Çin'in meşru hükümeti olduğunu savundu. Öldükten sonra yerine oğlu General Çang Çing-kuo geçti.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Sian: Coup d'Etat* (Bn. Çan Kay-Şek ile), 1937, ("Sian Darbesi"); *This is our China*, 1940, ("Bu Bizim Çinimiz"); *China Shall Rise Again*, 1941, ("Çin Gene Yükselinecek"); *Collected Wartime Messages of General Chi'ang Kai-shek, 1937-1945*, 2 cilt, 1946, ("General Çan Kay-Şek'in Savaş Mesajları, 1937-1945"); *Soviet Russia in China: A summing up at 70*, 1957, ("Sovyet Rusya Çin'de: Yetmişinde Birinin Değerlendirmesi"); *China's Destiny*, 1957, ("Çin'in kaderi").

- **KAYNAKLAR**: C.Y.I.Hsü, *The Rise of Modern China*, 1970;

M.C.Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism*, 1957.

- **BAKINIZ**: ÇU EN-LAY, SUN YAT SEN.

CAO MENG-FU

(1254-1322)

Çinli ressam ve yönetici. Ven-jen-hua üslubundaki resimleriyle tanınmıştır.

Çeikang Eyaleti'nin Huçov kentinde doğdu. Sung İmparatorluk ailesindendi. O yıllarda Çin'de yeniden sivil yönetime geçilmiş, geleneksel değerler anlam kazanmış ve yöneticiler sınavla seçilmeye başlanmıştı. Cao Meng-Fu daha çocukluğundan yüksek görevler için yetiştirilmiş olduğundan yöneticilik, kompozisyon ve şiir dallarında açılan sınavları başarak devlet memurluğuna atandı. Bu görevi, Sung Hanedanı'nın Türk Moğol boyları tarafından devrili Kubilay Han'ın imparator ilan edilmesine değin sürdü. Bundan sonra zor günler geçirdiyse de 1286'da Moğol İmparatorluk ailesi Yuenler'in yönetimi sırasında yeniden görev aldı. İstilacıların yanında çalışmaktan memnun olmamakla birlikte bu görevini sürdürdü ve Moğollar'ın Çinliler'e karşı katı tutumlarının yumuşamasını sağladı. Beş ayrı imparator zamanında, Hanlin Edebiyat Akademisi müdürlüğü ile Çeikang ve Kiangsi eyaletleri valiliği gibi önemli görevlere getirildi. Ölümünden sonra kendisine Vei Dükü unvanı verildi.

Gençliğinde ressam olan amcasının etkisiyle Ao Şan'ın yanında çalışmış ve Ç'ien Hsüan'dan etkilenmiştir. 1286'da görevli gittiği Kuzey Çin'de, 10. ve 11. yy ustaları Li Çeng, Tung Yüan ve Fan K'uan'ın yapıtlarını satın almış ve ilk resimlerinde bunlardan etkilenmiştir. Her zaman kopyacılıktan kaçınmış, resimde en önemli öğenin eskiye yeni bir ruh vermek olduğunu savunmuş, eski ustaların doğaya yaklaşım biçimlerinden yararlanan bir anlatım yönteminin geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Resim alanında iki ayrı yol izlemiştir. Bir yandan Yüan döneminde yeniden canlandırılmış olan eski resim üslubu "Yeşil ve Mavi"nin yapay renklerini ve özenli, okunaklı desenlerini uygulamıştır. Öbür yandan ise *ven-jen-hua* ustası Mi Fu'ya duyduğu hayranlığın etkisiyle mürekkeple çalışmış, bilimsel resmin görüntüde gerçekliğe önem vermeyen kompozisyon düzenini benimsemiştir. 1295'te yaptığı, *Ç'iao ve Hua Dağları'nda Sonbahar Renkleri* adlı çalışması, eski geleneğe yeni bir yorum getirdiği en önemli yapıtı sayılır. Çizdiği bambu ve hayvan resimleriyle dünyaca tanınırken, özellikle at resimleri, koleksiyoncular tarafından çok aranır olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Ç'iao ve Hua Dağları'nda Sonbahar Renkleri*, 1295, Ulusal Saray Müzesi, Taiwan; *Su Köyü*, 1302; *Atları Sulama*, 13. yy sonu, Saray Müzesi, Peking; *Bambu, Kayalar ve Yalnız Orkideler*; *Koyun ve Keçi*.

ÇAPAN, Cevat (1933)

Türk, yazar, şair ve çevirmen. Tiyatro konusundaki inceleme ve araştırmaları yanı sıra dünya şiirinden yaptığı çevirilerle de tanınmıştır.

18 Ocak 1933'te Darıca'da doğdu. 1953'te Robert Kolej'i, 1956'da Cambridge Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. 1960'ta İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi. 1975'de profesör olduktan bir süre sonra bu bölümden görevinden ayrılarak Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Tiyatro Bölümü'ne geçti. 1978-1979 arasında Devlet Tiyatrosu Edebi Kurul Başkanlığı yaptı.

Çapan yazın yaşamına şiir yazarak başladı. İlk şiiri "Güneşli Sahile Yağmur Yağardı" 1952'de *Varlık* dergisinde yayımlandı. 1960 yıllarında ise çalışmalarında tiyatro incelemeleri, eleştirileri ile oyun ve şiir çevirileri ağırlık kazandı. *İrlanda Tiyatrosunda Gerçekçilik* adlı çalışmasının yanı sıra İrlandalı oyun yazarı J. O'Casey'den *Kırmızı Güller*'i Türkçe'ye çevirdi. Bunun dışındaki oyun çevirileri, J. Whiting'den *Yürüyüş Türküsü* ve *Şeytanlar*, A. Wesker'den *Kökler* ve Piscator'un Tolstoy'dan uyarladığı *Savaş ve Barış*'tır. *Değişen Tiyatro* adlı yapıtında, tiyatro dilinin özelliklerini ve tarih içinde geçirdiği değişimi inceler.

Cevat Çapan'ın çevirileri arasında Yunan şairleri Sappho, Y.Seferis, Y.Ritsos, K.Kavafis ve O.Elitis'in şiirleri ile E.Fischer'in *Sanatın Gerekliliği*, G.Thomson'un *Marksizm ve Şiir*, G. Lukacs'ın *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı* ve N. Lynton'nun *Modern Sanatın Öyküsü* gibi önemli kuramsal yapıtları da vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *İrlanda Tiyatrosunda Gerçekçilik*, 1966; *Değişen Tiyatro*, 1972; *Çağdaş Bir Oyun Yazarı: John Whiting*, 1975.

ÇAPEK, Karel (1890-1938)

Çek oyun yazarı, romancı. *RUR* adlı kurgubilim oyunu ile dünya çapında ün kazanmış, "Robot" sözcüğünün yaratıcısı olmuştur.

6 Ocak 1890'da Bohemya'nın Malé Svatonovice kentinde doğdu, 25 Aralık 1938'de Prag'da öldü. Babası bir köy doktoruydu. Aydın bir ailenin oğlu olan Çapek küçük yaştan başlayarak edebiyatla ve babasından etkilenecek biyoloji ve fizyoloji ile ilgilendi. Sekiz yaşındayken şiir yazmaya başladı. Prag Üniversitesi'nde başladığı felsefe öğrenimini Berlin ve Paris'te sürdürdü. 1915'te "Estetikte Nesnel Yöntemler" konulu teziyle doktora derecesini aldı. Felsefe öğrenimi sırasında Bergson ve William James gibi düşünürlerden etkilendi, bir süre anarşist bir gençlik derneğine katıldı. Yaşamının hemen hemen tümünde

gazetecilik ve serbest yazarlık yaptı, aydın çevrelerle ilişki içinde oldu. Çekoslovakya'nın ilk cumhurbaşkanı Tomas Masaryk, Çapek'in yakın dostlarından-
dı.Çapek ilk ve en ünlü oyunu olan *RUR*'i ("Rossum'un Evrensel Robotları") 1920'de yazdı. Oyun 25 Ocak 1921'de Prag Ulusal Tiyatrosu'nda sahnelendi. Bu oyunda Çapek ilk kez "Robot" terimini kullandı. Çekçe'de "işçi" anlamına gelen "robot" sözcüğü, Çapek'in oyununda "insan yapısı insan benzeri mekanik işçi" demektir. Kardeşi Josef Çapek ile yazdığı fantastik öyküler dışında Çapek 1922'de *Továrna na absolutno* ("İpini Koparmış Mutlak") ve 1936'da *Válka s mloky* ("Semenderlerle Savaş") gibi iki önemli romanın da yazarı oldu.

RUR'da Çapek, insanların çalışma zorunluluğundan kurtuldukları bir dünyayı anlatır. Bilgin Rossum (Çekçe "rozum" -akıl) "robot"u icat etmiş, oğlu mühendis Rossum ise robotların seri üretimine geçmiştir. Rossum'un robotları insana oldukça benzeyen ancak üremeyen yaratıklardır. Robotlar aynı zamanda düşünen varlıklar olduğu için, bir süre sonra tüm fiziksel işleri kendilerine yükleyen insanlara karşı ayaklanmaya karar verirler. Bir alegori olarak robot-insan karşıtlığı "sınıf mücadelesi"nin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Oyunun yazılmış olduğu 1920 yılında, özellikle Çapek'in yaşamakta olduğu Doğu Avrupa, devrimler, devrim girişimleri ve karşı-devrimlerle çalkalanıyordu. Bu alegoride "hakim sınıf"ın insanlık tarafından simgelemesi de, Çapek'in *RUR*'ı yalnızca bir sınıf mücadelesi alegorisini olarak tasarlamadığını gösterir. Onu aynı ölçüde ilgilendiren, insanların kendi ürünlerinin (oyunda robotların) nasıl kendilerine yabancılaşarak onları yok etmeye yönelebileceğinin de irdelenmesidir. Mary Shelley'in *Frankenstein*'inden bu yana sanatçıları derinden ilgilendiren bu konu, Çapek'te *RUR*'dan sonra, 1924'te yazdığı *Krakatit* romanında da ortaya çıkar. Bu romanda Çapek atom enerjisini keşfeden insanlığın nasıl kendi icadı üzerindeki denetimini yitirdiğini anlatır. Bu romanın önemi, atom çekirdeğinin parçalanmasından, ilk atom ve hidrojen bombalarından ve silahlanma yarışının başlamasından yıllarca önce yazılmış olmasıdır.

Çapek'in başyapıtı *Továrna na absolutno* ise taşlamacı bir dille "mutlak" düşüncesini eleştirir. "Mutlak" doğru, "Mutlak" varlık ya da Tanrı, bir bilim adamının keşfettiği makine tarafından üretilen bir gaz olarak ortaya salınıncı dünya birbirine girer. Son romanlarından biri olan *Válka s mloky*'de ise Çapek, yaklaşan Nazi tehlikesine karşı bir alegori yoluyla diktatörlük düzenini eleştirir. Son oyunu olan *Matka*'da ("Ana") ise işgale karşı silahlı direnmeyi savunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): Öykü: *Záruče hlubiny* (J. Çapek ile), 1916, ("Işıklı Derinlikler"); *Krakonosova zahrada* (J. Çapek ile), 1918, ("Kraonos Bahçesi"); *Providky z jedné kapsy*, 1929, ("İlk Cepten Öyküler"); *Providky z druhé kapsy*, 1929, ("İkinci Cepten Öyküler"). Oyun: *RUR*, 1920, ("Rossum'un Evrensel Robotları"); *Ze života hmyzu*, (J. Çapek ile), 1921, ("Böcek Oyunu"); *Vec Makropulos*, 1922, ("Makropulos'un Sırrı"); *Bila nemoc*, 1937, ("Güç ve Zafer"); *Matka*, 1938, ("Ana"). Roman: *Továrna na absolutno*, 1922, ("İpini Koparmış Mutlak"); *Krakatit*, 1924; *Hordubal*, 1933; *Provetron*, 1934, ("Göktaşı"); *Obyčejný život*, 1934, ("Sıradan Bir Yaşam"); *Válka s mloky*, 1936, ("Semenderlerle Savaş").

ÇARIKLI, Hacim Muhittin (1881-1965)

Türk siyaset adamı. Milli Mücadele yıllarında Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinin toplanmasına öncülük etmiştir.

10 Ekim 1881'de Uşak'ta doğdu, 5 Aralık 1965'te İzmir'de öldü. İlköğrenimini Urla'da, ortaöğrenimini İzmir'de yaptı. 1904'te Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve polis müdürlüğü yaptı. Milli Mücadele öncesi son görevi olan Karesi (Balıkesir) mutasarrıflığından 1 Mart 1919'da açığa alındı.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine bazı arkadaşlarıyla birlikte 20 Mayıs 1919'da Aydın Vilayeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti adlı bir örgütün kurulmasına önyak oldu. Daha sonra direnişi yaygınlaştırmak ve yerel örgütler oluşturmak amacıyla 11 Haziran 1919'da Bandırma'ya gitti. Yöredeki çalışmaları sonucu Batı Anadolu'daki iki kongrenin toplanmasına büyük katkısı oldu. 26 Temmuz 1919'da Balıkesir'de, 16-25 Ağustos 1919'da Alaşehir'de toplanan bu ulusal kongrelere başkanlık etti.

Sivas Kongresi kararları uyarınca Anadolu'daki tüm direniş örgütleri birleştirildikten sonra Ocak 1920'de toplanan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Karesi mebusu olarak katıldı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya geçti. TBMM'ne Karesi milletvekili olarak katıldı. Milletvekilliğinin yanı sıra 24 Nisan 1920'de olağanüstü yetkiyle Hüdavendigâr (Bursa) valiliğine atandı. 9 Temmuz 1920'de Yunanlılar Bursa'yı işgal edince Ankara'ya dönmek zorunda kaldı. Ağustos 1921'de Konya İstiklal Mahkemesi üyeliğine atandı. Temmuz 1922'ye değin bu görevde kaldı. Ocak 1923'ten Ağustos 1923'e değin el-Cezire İstiklal Mahkemesi başkanlığını yürüttü.

TBMM'nin ikinci döneminde Giresun milletvekili seçildi. Bu arada Kasım 1925'te atandığı Şark İstiklal Mahkemesi başkanlığını yaklaşık bir yıl sürdürdü. Bundan sonra III.dönemde Giresun, IV, V, VI, VII ve VIII.dönemlerinde ise Balıkesir milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 1950 seçimlerinin ardından yerleştiği İzmir'de öldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları, (1919-1920), 1967.*

ÇAYANOV, Aleksandr Vasileviç (1888 - ?)

Rus, iktisatçı. Köylü ekonomisi kuramının kurucularındandır.

1888'de doğdu. Ölüm tarihi bilinmemektedir. Rus tarım iktisatçılarının Üretim Örgütü Okulu'nun

önde gelen üyelerindendir. İktisat kuramını, 1920'lerde müdürlüğünü yaptığı Petrovska-Razumovskii Tarım Enstitüsü'nün iktisat bölümünde geliştirdi. NEP (Yeni Ekonomi Politika) döneminde Sovyet tarımının örgütlenmesinde etkin bir rol oynadı. 1928'den sonra tarımda kolektifleştirme hareketinin yeniden başlamasıyla, öncülüğünü yaptığı okul dağıtıldı, 1930'da tutuklandı.

Çayanov, 19. yy'ın sonu ile 20. yy'ın başı arasında Rus çiftliklerinden toplanan verilerden yararlanarak bir köylü ekonomisi modeli geliştirdi. Bu modelin temel birimi, belli bir miktar toprağa ve bazı üretim araçlarına sahip olan aile işletmeleridir. Bu işletmelerde üretim yalnızca aile bireyleri tarafından, yabancı işgücü kullanılmaksızın yapılır. Üretimin amacı kâr değil, ailenin tüketim gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Çayanov'a göre ailelerin büyüklükleri işletmelerin büyüklüğünü belirler. Aile işletmelerinin kâr amacıyla üretim yapmaması, üretim maliyetinin düşük olması ve iktisadi güçlüklerle karşı dayanıklılığı, bu işletmeleri hem kapitalist işletmelerden hem de devlet çiftliklerinden daha etkin kılar.

Çayanov'un görüşleri 1965'ten sonra özellikle Hintli ve Yunanlı iktisatçıların bir bölümünce temel alınmıştır. Bu iktisatçıların tarımda küçük aile işletmelerinin kapitalist tarım işletmelerinden daha verimli ve dayanıklı olduğunu savunan köylü ekonomisi kuramlarını ortaya atmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Theory of Peasant Economy, (ö.s.), 1966, ("Köylü Ekonomisi Kuramı"); Oeuvres Choisies, (ö.s.), 1967, ("Seçme Yapıtlar").*

ÇAYKOVSKI, Piotr İlyiç (1840-1893)

Rus besteci. Ulusal müzik akımının görece dışında kalarak Romantik anlayışta, anlatım gücü ve duygu yoğunluğuyla dikkat çeken yapıtlar vermiştir.

7 Mayıs 1840'ta Rusya'da Vodkinsk'te doğdu, 6 Kasım 1893'te St. Petersburg'da öldü. Babası maden müfettişiydi. Fransız kökenli olan annesine çok bağlıydı. Müziğe olan ilgisi ve yeteneği küçük yaştabelli oldu. Ancak aşırı duygulu ve duyarlı bir çocuk olduğu düşünülerek küçükken aldığı piyano dersleri dışında yoğun bir biçimde müzikle uğraşmasına izin verilmedi.

Babasının görevindeki değişiklikler nedeniyle aile, önce Moskova'ya daha sonra da St. Petersburg'a yerleşti. Çaykovski, 1850'de, bu kentteki Hukuk Okulu'nun hazırlık sınıfına girdi. 14 yaşındayken, annesi koleradan öldü. Çaykovski bu olay üzerine piyano için küçük bir vals besteledi. Annesine bağlılığı, babasının ilgisizliği ve yalnızca erkek öğrencilerin bulunduğu Hukuk Okulu'ndaki sert disiplin ortamı, sanatçının kişiliğinde belirli izler bıraktı.

Öğrenciliği sırasında Çaykovski, sık sık izlediği operalardan oldukça etkilenmişti. Okulu bitirdikten sonra, St. Petersburg'da, adalet bakanlığında işe

Piotr İlyiç Çaykovski

girdi. Bunun yanı sıra 1862'de St. Petersburg Konservatuarı'nda ünlü piyanist besteci Anton Rubinstein'in öğrencisi oldu. Yaklaşık bir yıl sonra da, gönülsüz ve kayıtsız bir memur olarak sürdürdüğü bakanlıktaki görevinden ayrıldı. Bir süre yoksul bir müzikçi olarak yaşadı.

1864'te, Aleksandr Ostrovski'nin *Fırtına* adlı oyunu üzerine bestelediği uvertür, Çaykovski'nin seslendirilen ilk yapıtı oldu. Bestecinin sonraki üslup özelliklerinin izlerini taşıyan bu uvertür, gelenek ve kurallara bağlı olan Rubinstein'in tepkisini çeken ürünlerinden biri olmuştu. Gene de, seslendirilmesi hem Çaykovski'yi yüreklendirdi, hem de Rubinstein'in kızkardeşi Nikolai tarafından kendisine 1865 yılının sonlarında, Moskova Konservatuarı'nda armoni öğretmenliği önerilmesinde etkili oldu.

Ocak 1866'da bu göreve başlayan Çaykovski'nin yaşam koşulları iyileşmişti. Ancak, aynı yılın bir ürünü olan *Birinci Senfoni* (*Kış Hülyaları*) üzerinde aşırı bir yoğunlukla çalışması, ruhsal bir bunalım yaşamasına yol açtı. Sanatçının müzik alanındaki verimi, genellikle bu tür ruhsal gerilimlerle birlikte yürümüştür. Bu dönemdeki bunalımlarının önemli nedenlerinden biri, kadınlarla olan ilişkileriydi. 1870'lerin ortalarında, böyle bir aşk olayından sonra yeniden bir bunalım dönemine girdi. 1876'da yapıtlarına hayranlık duyan zengin bir dul olan Nadejda von Meck'le mektuplaşmaya başladı. Von Meck, uzun süre besteciye para desteği sağladı. Kendi isteği üzerine, Çaykovski'yle hiçbir zaman görüşmedi, aralarında platonik bir ilişki gelişti. Sanatçı von Meck'le ilişkisinin başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, Antonina Milyukova'yla evlendi. Ancak bu evlilik, Çaykovski'nin kendisini de çok olumsuz etkilemiş, eşinin akıl hastanesine düşmesi bestecinin de intihar girişiminde bulunması gibi sarsıcı olaylarla son bulmuştur. Bu olaylardan sonra von Meck'le ilişkisi onun için daha da önem kazanmıştır. 1877 ve 1878'de Çaykovski gene yoğun beste çalışmalarına girişti. *Dördüncü Senfoni* ve *Yevgeni Onyegin* adlı opera bu yıllarda tamamlandı.

Von Meck'in kendisine yıllık bir gelir bağlaması, konservatuvardaki işini bırakarak yalnızca beste çalışmalarıyla uğraşmasına olanak sağladı, ama aynı zamanda besteci, bu ödeneği hakettiğini göstermek istercesine aşırı üretkenlik sürecine girdi. Gerilimler

içinde, kendini tüketircesine hırsla çalıştı. 1880'lerin başlarına değin süren bu dönemde, oldukça önemli yapıtların yanı sıra görece önemsiz yapıtlar da besteledi.

1885'ten sonra Çaykovski, Rusya'da çeşitli gezilere çıktı, orkestra yöneticiliği yaptı. 1888'de birçok büyük Avrupa kentini kapsayan bir konser turu gerçekleştirdi. Bu turda seslendirdiği yapıtlarıyla büyük başarı kazandı.

İzleyen yıllarda da benzer konser dizileri gerçekleştirmiş ve önemli yapıtlar vermeyi sürdürmüştü de, hep bir bunalım öncesi tedirginliği ağır basmıştır. 1888'in ürünü olan *Beşinci Senfoni*'si ve daha sonraki yapıtlarda, artan bir duygusallığın hırçın, içe dönük yoğunlaşmaları izlenir. Ruhsal sağlığındaki bu kötüye gidiş, 1890'da von Meck'in mektuplaşmayı ve para yardımını birdenbire kesmesinden de etkilenmiştir. Bu olay, artık yapıtlarıyla yüksek bir gelir sağlayabilen besteciye güç durumda bırakmamış olsa da, yaşamının sonuna değin süren psikolojik bir etki yapmıştır.

Ölümünden kısa bir süre önce *Altıncı Senfoni*'sini (*Patetik*) tamamladı. Çok önem verdiği bu yapıt, 28 Ekim 1893'teki ilk çalışmada beklediği ilgiyi görmedi. Birkaç gün sonra da ölümüne yol açan kolera hastalığına yakalandı. Çaykovski'nin, mikroplu olduğunu bilerek kaynatılmamış su içtiği ve belki de isteyerek ölüme gittiğine ilişkin bir kanı vardır.

Çaykovski'nin müziği değerlendirilirken, genellikle, yaklaşık aynı dönemde yaşamış olduğu Rus Beşleri'yle kıyaslanır. Müzikte ulusal yönelişe fazla ilgi göstermemesiyle, söz konusu bestecilerden ayrılır. Kimi zaman eleştiri konusu da olan bu özellik, bestecinin çeşitlikaynaklardan etkilenmiş oluşunun bir sonucudur. Bunlardan biri, Anton Rubinstein'in etkisiyle, Avrupa ve özellikle Alman geleneklerini hiç ayrılmaksızın izleyen bir eğitim görmüş olmasıdır. İlk yapıtlarında görülmekle birlikte bu etki, kurallara bağlı bir müzikle yetinemeyen sanatçıya daha çok teknik bir ustalık kazandırmakla sınırlı kalmış, onun, Avrupa müziğini bağlılıkla izlemesi sonucunu getirmemiştir. Nitekim, Çaykovski, o dönemde Avrupa müziğinin en etkili bestecileri olan Brahms ve Wagner'le ilgilenmemiştir. Çaykovski'nin müziğinde daha kalıcı ve belirgin olan etkiler, İtalyan anlayışı ve beğenisi ile Mozart'ın müziğine duyduğu yakınlıktır. Daha gençlik yıllarında İtalyan operasının örneklerini yoğunlukla izlemişti. Mozart ise, ince, yumuşak ve zaman zaman dokunaklı müziğiyle onun kişiliğine uygun bir esin kaynağı oluşturmuştur.

Öte yandan, ülkesine derin bir duygusal bağlılığı olduğu, özellikle mektuplarından anlaşılmaktadır. Halk müziğinin ezgilerinden ve ritmik özelliklerinden doğrudan yararlanmış olduğu gibi, Rusya'daki toplumsal yaşamın zorlukları ve çatışmalarından da etkilenmiştir.

Esin kaynağını daha çok Avrupa etkileri oluşturmuş olmakla birlikte, Çaykovski'nin müziği, genellikle, Rus ve İtalyan beğenilerinin ve duygularının bir bileşimine yönelmiştir. Bestecinin üslubu da, bütün etkilerin ötesinde, kişisel, özgün bir niteliktedir. Yapıtlarının pek çoğu, kişisel yaşantı ve duygulanışların belirgin, ağırlıklı izlerini taşır. Bu anlamda müziği, başka çok az bestecide görülebilecek ölçüde öznel bir müziktir.

► Etki kaynakları

► Bunalımlar içinde verimli olabilen bir besteci

► Duyguların egemen olduğu öznel bir üslup

Sanatının, yaşadıklarıyla içsel bağlantısı ve özneliği nedeniyle, Çaykovski'nin yapıtlarını, başarı ya da başarısızlıklarını dönemlere ayırarak değerlendirmek oldukça güçtür. Aynı nedenle, yapıtlarında, belli bir üsluba doğru çizgisel bir gelişme de görülmez. Geleneksel biçimlerden yenilik arayışlarına geçmiş, dramatik ya da lirik bir anlatım biçimine başvurmuş, Avrupa etkilerine kıyasla ulusal etkilerin müziğindeki yeri ve önemi her zaman değişebilmiş, besteci, bu çeşitli yönelişler arasında gidip gelmiştir.

Etki kaynaklarında ve yönelişlerinde görülen bu çoğulluk, Çaykovski'nin sanatında seçmeci bir tavırın egemen olduğu izlenimine yol açmış ve bu, bestecinin değerlendirilmesinde bir tartışma konusu olmuştur. Ancak, eğilimlerindeki bu değişkenlik, müziğinde hemen her zaman dile getirmiş olduğu yaşantı ve duyguların çeşitliliğinin, değişiminin bir sonucu sayılmalıdır.

Çaykovski'nin yapıtlarının pek çoğunda üstün bir tekniğe dayanan, güçlü ve yoğun bir anlatım görülür. Duygularındaki değişiklikler, bu yapıtlara da sinmiş gibidir. Orkestra müziği, bazen klasik senfoni biçiminin, bazen de senfonik şiirin örneklerini verir. Senfonilerinin çoğunda, majör dizilere göre daha çok kararsızlık izlenimi yaratan minör dizileri yeğlemiş olması da, yine, ruhsal yaşamının değişimlerini müziksel bir anlatıma ulaştırma eğilimiyle bağlantılıdır.

Bu özellikleriyle Çaykovski'nin senfonileri, bu türün daha sonraki bestecileri için, özellikle orkestralama ve armoni anlayışları bakımından yeni bir yaklaşım getirmiştir. Zaman zaman senfonik şiire doğru bir eğilim göstermekle birlikte, senfoni, bestecinin sürekli bir gelişme sağladığı bir alan oluşturur. *Birinci Senfoni* (*Kış Hülyaları*) dışında her senfonisi, daha öncekileri nitelikçe aşmış olarak kabul edilir. *Beşinci Senfoni*'yi *Altına Senfoni*'den üstün tutan yorumlar da vardır; ama yaygın kanı, Çaykovski'nin son yapıtının onun en önemli ve başarılı senfonisi, hatta başyapıtı sayılması gerektiğidir.

Patetik Senfoni, yine Rus ve İtalyan duyarlılığının bir bileşimini ortaya koymasının yanı sıra, duygusal ve soyut anlatımlı bir otobiyografi gibidir. Bütün acılarıyla birlikte kaçınılmaz bir ölüm duygusu insanın elde ettiklerinin, başarılarının yararsız ve anlamsız olduğunu da dile getirerek yapıta egemen olmuştur. Besteci, bu yapıtın programını yazıya geçirmeyi düşünmüş ama bunu gerçekleştirememiştir. Bu yapıtında özel duygusallığının egemen olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, özel duyguların işleniş evrensel bir boyuta ulaşmış ve senfoni, hemen her çağa ve herkese seslenebilen bir nitelik kazanmıştır.

Çaykovski'nin öbür yapıtlarından pek çoğu da, özel duyguların bu evrenselleşmiş anlatımını yoğunlukla içerirler. Operalarındaki güçlü duygusallık, dramatik öğelerden çok, karakterlerin belirgin bir biçimde ve lirik bir anlatımla işlenmesinde temellenir. *Yevgeni Onyegin* ve *Maça Kızı* adlı operalar haklı bir üne kavuşmuştur ve bu türün önde gelen örnekleri arasında yer alırlar.

Çaykovski, bale müziği alanında da önemli bir bestecidir, hatta klasik balenin ustası olarak kabul edilir. Bu yargının yaygınlaşmasında ve yerleşmesinde, bale müziğinin en sevilen örneklerinin başında gelen *Kuşu Gölü*, *Uyuyan Güzel* ve *Fındıklıran*,

başlıca rolü oynamıştır. Bununla birlikte, bestecinin birçok başka yapıtı da baleye uyarlanmış, Çaykovski'nin müziği koreograflar için her zaman önemli bir kaynak oluşturmıştır. Bu durum, derin ve yoğun bir anlatımla ayırt edilebilen yapıtlarıyla Çaykovski'nin, konulu müziğe ve sahne müziğine yatkınlığını gösteren bir olgudur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opera: Vovvoda*, 1869; *Undine*, 1869; *Opriçnik*, 1874; *Demirci Vakula*, 1876; *Yevgeni Onyegin*, 1879; *Orleans'lı Kız*, 1881; *Mazepa*, 1884; *Büyücü Kadın*, 1887; *Maça Kızı*, 1890; *Iolanta*, 1892. *Bale: Kuşu Gölü*, 1877; *Uyuyan Güzel*, 1890; *Fındıklıran*, 1892. *Orkestra müziği: Senfoni: No.1 (Kış Hülyaları)*, 1868; *No.2 (Küçük Rusyalı)*, 1872, 1879; *No.3 (Polonyalı)*, 1875; *No.4*, 1877; *Manfred*, 1885, numaralandırılmadı; *No.5*, 1888; *No.6 (Patetik)*, 1893. *Konçerto: Birinci Pişano Konçertosu*, 1875; *Keman için Melankolik Serenat*, 1875; *Viyolonsel için Bir Rokoko Teması Üzerine Çeşitlemeler*, 1876; *Keman Konçertosu*, 1878; *İkinci Pişano Konçertosu*, 1880; *Viyolonsel için Pezzo capriccioso*, 1887; *Üçüncü Pişano Konçertosu*, 1893, sadece ilk bölüm. *Çeşitli: Fırtına Uvertürü*, 1865; *Fatum*, 1868, senfonik şiir, ("Kader"); *Romeo ve Juliet*, 1870, fantezi uvertürü; *Fırtına*, 1873, sefonik fantezi; *Slav Marşı*, 1876; *Francesca da Rimini*, 1876, senfonik fantezi; *İtalyan Capriccio'su*, 1880; *Yaylı Çalgılar Serenadı*, 1880; *1812 Uvertürü*, 1880; *Hamlet*, 1885, fantezi uvertürü. *Oda müziği: Birinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1871; *İkinci Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1874; *Üçüncü Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1876; *Keman, viyolonsel ve pişano için Üçlü*, 1882, *Souvenir de Florence*, 1890, altılı, ("Floransa Anısı"); *pişano müziği; vokal müzik; şarkılar.*

• **KAYNAKLAR:** G.Abraham, *Tchaikovsky: a Short Biography*, 1944; G.Abraham (der.), *Tchaikovsky: a Symposium*, 1945; E.Blom, *Tchaikovsky: Orchestral Works*, 1927; E. Ewans, *Tchaikovsky*, 1966; W.Lakond (der.), *The Diaries of Tchaikovsky*, 1945; M.Tchaikovsky, *The Life and Letters of Peter Ilich Tchaikovsky*, 1905; H.Weinstock, *Tchaikovsky*, 1943.

• **BAKINIZ:** BALAKİREV, MOZART, MUSSORGSKİ, RAHMANİNOV, SCHUMANN.

ÇAYLAK TEVFİK

Bak. TEVFİK [Çaylak]

ÇEBİŞEV, Pafnuti Lvoviç (1821-1894)

Rus matematikçi. Asal sayıların dağılımına, olasılık kuramına ve fonksiyonların yaklaşımları kuramına katkıda bulunmuş, kendi adıyla da anılan Petersburg Matematik Okulu'nu kurmuştur.

16 Mayıs 1821'de Okatovo'da doğdu. 8 Aralık 1894'te Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. 1841'de Moskova Üniversitesi'nin matematik ve fizik bölümünü bitirdikten ve olasılık kuramının temel ilkelerine ilişkin lisansüstü tezini hazırladıktan sonra Petersburg Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. 1849'da, eşleşim (kongrüans) kuramına ilişkin teziyle aynı üniversiteden doktora derecesini aldı. *Teoria Srauneny* adıyla basılan bu çalışması Rusya'da uzun yıllar ders kitabı olarak kullanılmış ve asal sayıların dağılımı konusunda Çebişev'in öne sürdüğü görüşler

Senfonik müzik

Bale müziği

sayılar kuramında birçok yeni buluşa yol açmıştır.

1860'ta profesörlüğe yükseltilerek 1882'ye değin aynı üniversitede görevini sürdüren Çebişev, bu arada Petersburg Bilimler Akademisi'ne, Berlin ve Bologna akademilerine, ayrıca İtalyan, İngiliz, Fransız ve İsveç bilim akademileri üyeliklerine seçildi. Petersburg Üniversitesi'nden yetişmiş matematikçileri çevresinde toplayarak, bugün "Çebişev Okulu" da denilen Petersburg Matematik Okulu'nun oluşmasını sağladı. Böylelikle birçok genç yeteneğin tanınmasına ve matematik araştırmalarına yönelmesine öncülük etti.

Asal sayıların sonsuz olduğunu kanıtlayan Eukleides'ten sonra, 18. yy sonlarına değin, 2,3,5,7,11... biçiminde ilerleyen bu sayıların düzensiz dağılımı çözümsüz bir sorun olarak kalmıştı. Nihayet 1798-1808 arasında Le Gendre, x 'ten küçük asal sayıların niceliğini gösteren $\pi(x)$ 'in yaklaşık olarak

$$\pi(x) \approx \frac{x}{\ln x - 1,08366}$$

olduğunu öne sürdü. Çebişev de, $\pi(x)$ için geçerli olan üst ve alt sınırları bularak,

$$0,92129 \frac{x}{\ln x} < \pi(x) < 1,10555 \frac{x}{\ln x}$$

biçiminde yazılan bu eşitsizlikler yardımıyla, her tamsayı ile onun iki katı arasında bir asal sayı olduğunu kanıtladı.

Çebişev'in matematikteki asıl ünü, fonksiyonların yaklaşık değerlerinin bulunmasında çokterimlilerden yararlanmaya ilişkin çalışmalarından kaynaklanır. Belirli bir aralıkta, verilen bir fonksiyonla farkının salt değeri en küçük olabilen n . dereceden çokterimlinin bulunması problemi üzerinde çalışmış, bugün "Çebişev çokterimlileri" olarak anılan n . dereceden

$$T_n(x) = \cos(n \arccos x)$$

çokterimlilerini ortaya atmış, ayrıca belirli integrallerin yaklaşık değerlerini veren formüller bulmuştur.

Ortalama değeri x ve standard sapması σ_x olan değişkenlerin, salt değerce σ_x 'e eşit ya da ondan büyük bir sapmaya sahip olma olasılığı için bulunduğu ve

$$P(|x - \bar{x}| > t \sigma_x) < \frac{1}{t^2}$$

biçiminde yazılan eşitsizlikle de, matematiksel istatistikte ve doğal bilimlerde olasılık kuramından yararlanma olanaklarını genişletmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opyt elementarnogo analiza teorii veroyatnostey*, 1845, ("Olasılık Kuramının Elemanter Çözümlemesine İlişkin Bir Deneme"); *Teoria sravneniy*, 1849, ("Eşleşim Kuramı"); *Les oeuvres de P.L. Tchebychev*, 1899-1907, 2 cilt, ("Çebişev'in Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** A.N.Krylov, *Pafnuti Lvoviç Çebişev*, 1944; M.A.Lyapunov, *Pafnuti Lvoviç Çebişev*, 1895.

• **BAKINIZ:** EUKLEİDES, EULER, LE GENDRE.

ÇEÇEN, Kâzım

(1919)

Türk hidrolik mühendisi. Hidroelektrik santrallarda, akarsuların taşıdığı katı maddelerin elenebilmesi için yeni bir sistem geliştirmiştir.

23 Ağustos 1919'da Elazığ'da doğdu. 1937'de Yüksek Mühendis Mektebi'nin giriş sınavını kazandı.

sa da, aynı yıl, bu okulun yerine kurulması düşünülen İstanbul Teknik Üniversitesi'ne (İTÜ) öğretim görevlisi yetiştirmek amacıyla açılan sınavda da başarılı olarak Almanya'ya gitti. 1939'da Berlin Teknik Üniversitesi'nde inşaat mühendisliği öğrenimine başladı, 1943'te de yüksek mühendis diplomasını alarak Türkiye'ye döndü. İTÜ İnşaat Fakültesi Su Yapıları Kürsüsü'nde 1945'te asistan, 1949'da doçent olan Çeçen 1958-1959 arası Avusturya'daki Graz Teknik Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 1960'ta İTÜ İnşaat Fakültesi Hidrolik ve Su Kuvvetleri Kürsüsü'nde profesörlüğe, 1963'te de aynı kürsünün başkanlığına getirildi. 1963'ten 1973'e değin TÜBİTAK'ın (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) Mühendislik Araştırma Kürsüsü'nde görev alan, 1984'te İTÜ'de TÜBİTAK'a bağlı olarak kurulan Küçük Su Hidroelektrik Tesisleri Araştırma Ünitesi'nin başkanlığını üstlenen Çeçen'e 1976'da, su alma tesisleri ve yeraltı su akımlarına ilişkin çalışmaları nedeniyle mühendislik dalında TÜBİTAK Bilim Ödülü verildi.

Araştırmalarını su alma tesisleri ve katı madde taşınımı konularında yoğunlaştıran Çeçen, katı madde taşıyan akarsu akımlarında, katı maddesiz bol miktarda su alınmasını sağlayan "karşıdan su alma sistemi"ni geliştirdi. Akarsularca taşınan ve hidroelektrik tesislerde büyük sorunlar yaratan katı maddelerin elenmesi amacıyla kurduğu vorteksli (çevrili) havuz sistemi denemelerinden de başarılı sonuçlar aldı. Lavabolarda suyun akıtılması sırasında oluşan hava çekirdekli çevriye benzer bir çevri yaparak katı maddenin dışarı atılması düşüncesine dayanan bu sistem, 1979'da, Kayseri-Sivas arasında 1961'de işletmeye açılmış olan Sızır Hidroelektrik Santrali'nde uygulandı.

Rize'deki İkizdere, Tirebolu'daki Doğankent, Konya'daki Göksu-Yerköprü ve Hopa'daki Murgul hidroelektrik tesislerinin uygulama projelerini de Çeçen hazırlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vahşi Derelerden Su Alma*, 1962; *Hidrolik*, 2 cilt, 1967-1969; *Hidrolik İletkenliğin Arızide Ölçülmesi*, 1972; *Su Kuvvetleri Ders Notları*, 1983.

• **BAKINIZ:** M.BAYAZIT.

ÇEHOV, Anton Pavloviç

(1860-1904)

Rus öykü ve oyun yazarı. Çarlık Rusyası'nın çöküş dönemindeki taşra yaşamını, insan ilişkilerinin kopukluğunu, bunalımlı bir toplumun bireylere yansıyan tedirginliğini şiirsel bir gerçekçilikle dile getirmiştir.

16 Ocak 1860'ta Azak denizi kıyısındaki Taganrog'da doğdu, 15 Temmuz 1904'te Badenweiler'de öldü. Özgürlüğe kavuşmuş bir toprak kölesinin torunu ve küçük bir taşra bakkalının oğludur. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu kentte tamamladı. Daha çocukluk yıllarında babasının bakkal dükkânında ona

Anton Çehov

yardım ederek küçük yaşta bağımsız ve sorumlu bir kişiliğe sahip oldu. 1876'da babasının iflas etmesi üzerine, oturdukları evi satıp Moskova'ya taşındılar. Ama Çehov liseyi bitirmek için 1879'a değin Taganrog'da kaldı. Geçimini özel ders vererek sağladı. Aynı yıl Moskova'ya giderek Tıp Fakültesi'nde yükseköğrenime başladı. Ailesinin Moskova'da büyük yoksulluk içinde yaşamak zorunda kalması yüzünden daha lise öğrencisiyken mizah dergilerine yazdığı öykülerden eline geçen parayı ailesine yolluyordu. Daha sonra babası çalışamaz duruma düşünce, ailesini geçindirmek sorumluluğu Çehov'a yüklendi. Ağabeyi Aleksandr'ın yüreklendirmesiyle dergilere gönderdiği kısa öyküler, mizah yazıları ve Moskova'nın gündelik yaşamıyla ilgili izlenimler ona hem belli bir gelir sağlıyor, hem de adının Moskova'da ve St. Petersburg'da duyulmasına yardımcı oldu. Çehov 1884'te üniversiteyi bitirip doktorluk yapmaya başlayınca, baktığı hastaların çoğu yoksul olduğu için, yazarlıktan sağladığı paradan vazgeçmeyeceğini gördü.

1883-1886 arasında St. Petersburg'da Nikolay Leykin'in yönetiminde yayımlanan *Oskolki* gazetesinde aralarında "Moskova Yaşamından İzlenimler" de bulunan 300 kadar yazısı çıktı. Gündelik yaşamla ilgili bu yazılarında gerçekliği daha iyi tanıma olanağını buldu ve gözlem gücünü geliştirdi. 1885'te Leykin'i görmek için St. Petersburg'a gittiği zaman, okur yığınları arasında ve seçkin edebiyat çevrelerinde yaygın bir üne kavuşmuş olduğunu gördü. Bu gezisi sırasında o dönemin önde gelen dergilerinden *Novoye Vremya*'nın (Yeni Zamanlar) yönetmeni A.S. Suvorin'le tanıştı ve o zamana değin yazılarında kullandığı takma adlardan vazgeçerek öykülerini kendi imzasıyla yayımlamaya başladı. Bu dönemde yazdığı *Unter Prişibeyev* (Prişibeyev Çavuş), *Yeger* (Avcı) ve *Gore* (Acı) gibi ünlü öyküleri Suvorin'in dergisinde basıldı. 1888'de *Step* (Bozkır) adlı uzun öyküsü aylık *Severnı Vestnik* dergisinde çıkınca, büyük bir üne kavuştu.

Çehov lise öğrencisiyken oyun yazmayı da denemişti. 1878-1881 arasında *Pyeza bez nazvaniya*

adlı bir oyun yazmış, bir kenara bırakmıştı. Aynı zamanda *Platonov* adıyla da bilinen bu oyun Mali Tiyatrosu tarafından geri çevrildi. Oyun yazarlığını tek perdelik oyunlarla sürdüren Çehov'un sahnelenen ilk yapıtı *Ivanov*'du. 1887'de yazılan ve Çehov'un *Martı* ve öteki başarılı oyunlarının birçok özelliklerinin tohumlarını taşıyan bu oyunu *Medved* (Ayı) ve *Predlojeniye* (Teklif) gibi tek perdelik oyunlar izledi. 1889'da yazılan *Leşi* (Orman Cini) Çehov'un daha sonra *Dyadya Vanya* (Vanya Dayı) adıyla yeniden yazdığı bir oyunun ilk biçimiydi. Bu oyunun da başarısızlığa uğraması üzerine oyun yazmaktan bir süre için vazgeçerek öykü yazarlığına döndü. Bu dönemde yazdığı öykülerini *Pyostrye rasskazi* (Çeşitli Öyküler), *Nevinnye reçi* (Masum Konuşmalar), *V sumerkah* (Alacakaranlıkta) ve *Rasskazi* (Öyküler) başlıkları altında topladı. *Alacakaranlıkta* adlı öykü kitabı 1887'de Rus Akademisi'nin Puşkin Ödülü'nü kazandı.

1890'da Sibirya'ya ve kürek mahkûmlarının bulunduğu Sahalin Adası'na yaptığı gezi sonunda yazdığı *Sahalin* adlı kitabı mahkûmların durumlarıyla ilgili birtakım reformların yapılmasında önemli bir rol oynadı. Bir süre için Tolstoy'un Hristiyan sevgisinden kaynaklanan kötülüğe karşı direnmeme felsefesinin etkisi altında kalan Çehov, ülkesinde yaşayan insanların korkunç yaşama koşullarını daha yakından görünce bu görüşten uzaklaşarak bu konuda sorumluluk duygusu olan herkesin bir şeyler yapması gerektiğine inandı. Bu inancın heyecanı içinde, 1891'de Suvorin'le birlikte çıktığı Avrupa gezisini altı hafta sonra yarıda bırakarak Rusya'ya döndü. *Duel* (Düello) ve *Palata No.6* (6 Numaralı Koğuş) adlı en güçlü yapıtları bu dönemin örnekleridir.

1892 ilkyazında Moskova yakınlarında Melikovo çiftliğini satın alarak ailesiyle birlikte oraya yerleşti. Amacı gürültüsüz bir ortamda huzur içinde çalışmaktı. Ancak kısa bir süre sonra o çevrede kolera salgını başgösterince, yeniden doktorluğa başlayarak köylülerin yardımına koştu. Melikovo'da geçirdiği yıllar yazarlık yaşamı bakımından çok verimli olmakla birlikte, sağlığının kötüleşmesi üzerine, Melikovo'ya yerleştikten iki yıl sonra, kış aylarını Yalta'da geçirmeye başladı. Bu arada yazdığı *Çayka* (Martı) adlı oyunu St. Petersburg'daki Aleksandrinski Tiyatrosu'nda 17 Ekim 1896'da sahnelendi ve tam bir başarısızlığa uğradı. Eleştirmenlerden sert eleştiriler geldi. Çok üzülen Çehov bir süre gene öykü yazarlığına döndü. 1897'de sağlık nedeniyle kışı geçirmek için Nice'e gitti ve o yıl Fransa'da büyük gürültülere yol açan Dreyfus olayını yakından izleme olanağını buldu. Zola'ya ve özgür düşünceli Fransız aydınlarına büyük hayranlık duydu. Bu duygularını açıkladığı için de tutucu görüşlere sahip olan arkadaşı Suvorin'le çatışmak zorunda kaldı.

1898'de Melikovo'ya dönen Çehov doktorların uyarısı üzerine kışları ılıman bir bölgede geçirmek üzere yeniden Yalta'ya gitti. Ertesi yıl, babasının ölümünden sonra Melikovo'daki çiftliği satarak annesi ve kızkardeşiyle Yalta'ya yerleşti. Orada yaptırdığı ev kısa bir süre içinde Bunin, Şalyapın, Tolstoy, Maksim Gorki gibi ünlü yazar ve sanatçıların uğrak yeri oldu. 1898'de, Moskova'dan ayrılmadan önce arkadaşı Vladimir Nemiroviç-Dançenko ile Konstan-

Toplumsal koşullara duyduğu ilgi

Öğrencilik yılları

Edebiyat çevresiyle tanışması

Moskova Sanat Tiyatrosu ile ilişkileri

tin Stanislavski'nin, kurmuş oldukları Moskova Sanat Tiyatrosu'nda *Martı*'yı sahnelemelerine izin verdi. Bu oyunun ilk provalarına da giden Çehov orada daha sonra evleneceği ünlü oyuncu Olga Knipper'le tanıştı. Moskova Sanat Tiyatrosu'nun sahnelediği *Martı* büyük bir başarı kazandı. Bunun üzerine Stanislavski ertesi yıl *Vanya Dayı*'yı gene büyük bir başarıyla yorumladı. 1900'de Stanislavski, Çehov'un bu oyununu görebilmesi için topluluğuyla bir Kırım turnesi düzenledi.

Çehov 6 Mayıs 1901'de Olga Knipper'le evlendi. Ama karısının oyunculuktan ayrılmasını istemediği için onun tiyatro mevsiminde Moskova'dan ayrılmamasını, yalnız yaz aylarında Yalta'ya gelmesini kendisine kabul ettirdi. Moskova'daki sanat ve kültür yaşamından uzakta, kendini bir çeşit sürgün gibi gören Çehov'un en büyük avuntusu Tolstoy ve Gorki'yle buluşmalarıydı. 1900'de Gorki'nin Rus Akademisi'ne girmesi Çar tarafından onaylanmayınca, Çehov da bu kararı protesto etmek için iki yıl önce seçildiği Akademi'den ayrıldı.

Çehov'un Moskova Sanat Tiyatrosu'yla sürdürdüğü başarılı ilişki 1901'de *Tri sestri*'nin (Üç Kızkardeş) sahnelenmesiyle en parlak ürünlerinden birini daha verdi. Ancak Çehov'un sağlığı durmadan kötüye gidiyordu. Son oyunu *Vişnyovi sadı* (Vişne Bahçesi) büyük bir güçlükle bitirdi ve doktorların yasaklamasına karşınprovalardabulunmak için 1903'te Moskova'ya gitti. 1903-1904 kışında durumu daha da kötüleşince karısıyla birlikte Almanya'daki sağlık merkezlerinden biri olan Badenweiler'e gitmek zorunda kaldı ve orada öldü.

Öykülerinin özellikleri

Çehov'un sanatını belirleyen etkenler arasında güçlüklerle dolu çocukluk yılları, taşra yaşamının özellikleri ve Devrim öncesi Rusya'nın çöküntü havası sayılabilir. Bu olumsuz koşullara karşı kendi iç dünyasının insan sevgisi ve anlayışı, iyimserliği ve güldürü duygusuyla karşı koymasını bilen Çehov bu niteliklerini yazdığı öykülerde ve oyunlarda başarıyla yansıttı. Sanatçının her zaman nesnel olmasını savunmakla birlikte yazdığı yüz elliye aşkın öykünün hemen hemen hepsinde onun bu kendine özgü sıcaklığının izlerine rastlanır. Genellikle insanın sınırsız yalnızlığını işleyen öykülerinde, gösterişsiz bir anlatım ve son derece ölçülü bir ses tonuyla sıradan insanların anlamsız gibi görünen yaşamlarını en anlamlı yanlarıyla sergiler. Çehov'un güldürü duygusu, kaba bir alaycılık amacıyla değil, kaba ve çirkin olanı açığa çıkarmak, bunların yol açtığı ezilmişliği ve mutsuzluğu dengelemek amacıyla kullanılır. Çehov'dan önce Rusya'da pek önemsenmeyen kısa ve uzun öykü türü, onun bu alanda verdiği örneklerden sonra edebiyatın önemli türlerinden biri sayılmaya başlamıştır.

Çehov'un öykülerinde görülen özellikler onun oyunlarını da belirleyen özelliklerdir. Ancak onun bu alanda gerçek bir olgunluğa kavuşması öykü türündeki olgunluğundan daha uzun bir zamanı gerektirmiştir. İlk oyunu olan *Platonov*'u ilk yazılışından sonra elden geçirmemiş olması, Çehov'un da bu oyunu bir gençlik denemesi olarak değerlendirdiğini gösterir. Oldukça uzun ve kaba çizgili bir oyun olan *Platonov* yazarının ölümünden çok sonra, özellikle ününün giderek yayıldığı bazı Batı ülkelerinde gerekli kısıtlar

malar ve düzenlemeler yapılarak başarıyla sahnelenmiştir. Bu ilginin nedeni de, *Platonov*'un, Çehov'un daha sonraki oyunlarda işleyeceği konuları, çizeceği belirli tipleri ve kullanacağı simgeleri tohum halinde içermesidir. *Ivanov*'da ise belirgin bir yapı, ayrıntıları üstünde daha çok durulmuş oyun kişileriyle, yazarının olumlu bir doğrultuda geliştiğini kanıtlar. Ancak bu oyunda da melodram öğeleri ağır basar. Çehov oyun yazarlığının bu ilk döneminde bazılarını kendi öykülerinden uyarladığı ve zaman zaman Fransız farıslarının ve vodvillerinin etkisiyle kaleme aldığı tek perdelik oyunlarında bir yandan diyalog yazma ustalığını geliştirmiş, bir yandan da sıradan insanlara duyduğu yakınlığı sevecenlikle sergilemiştir. *Ayı* (1888), *Teklif* (1890), *Evlenme* (1889), *Jübile* (1891) onun bu dönemde yazdığı başarılı sahne çalışmalarıdır. 1889'da yazdığı *Orman Cini* ise Tolstoy'un doğa sevgisini yansıtan lirik bir oyun denemesidir. Çehov bu oyunda işlediği konuyu 1899'da yeniden ele almış, hemen hemen aynı malzemeyi kullanarak çok daha başarılı bir oyun olan *Vanya Dayı*'yı yazmıştır.

Çehov'un oyun yazarlığında ustalık dönemi *Martı*'yla başlar. Bu oyunda Çehov bir tek oyun kahramanının trajik yazgısı yerine, bir taşra çiftliğinde tam bir aylıklık içinde günlerini geçiren aydın bir çevrenin boş ve anlamsız yaşantılarını sergiler. *Vanya Dayı*'da da aynı çevreyle karşılaşırız. Güzel düşler kuran, soylu amaçlara bağlanan birtakım insanlar kendilerini kaptırdıkları bir ruh tembelliği içinde gençliklerini tüketmişler, uğradıkları düş kırıklığı içinde kendilerine acımaya başlamışlardır.

Üç Kızkardeş'te de bütün mutluluklarını bir düşün gerçekleşmesine, yeniden Moskova'ya dönme düşüne bağlamış mutsuz insanlara rastlanır. *Vişne Bahçesi* nde ise yıllarını tam bir nirasyyedi tutumuyla boşuna harcamış bir ailenin, mutluluğu ancak geçmişte ve anılarda bulduğu görülür. Gelecek, onu daha akılcıca kullanmasını bilen bir sınıfa ya da bir kuşağın olacaktır. Bu oyunlarda, ilk oyunlarındakinden daha değişik bir malzeme kullanmamakla birlikte, bu malzemeyi yepyeni bir teknikle ele alması, Çehov'un sanatına devrimci bir nitelik kazandırmıştır.

Çehov son dört büyük oyununda kullandığı bu dramatik yöntemi "iç eylem" tekniğiyle sağlamıştır. Bu anlayışa göre oyunun akışı içinde çarpıcı dramatik eylem yerine, hiçbir şey yapmadan yaşıyormuş gibi davranan birtakım insanların bir araya gelmeleri, kopuk kopuk ve belli bir amaç gütmeyen konuşmaları Çehov'un yansıtmak istediği gerçekliği yoğun bir biçimde verir. Olayları doğrudan doğruya sahnede göstermek yerine, sahne dışında geçen olaylara sahnedeki kişilerin tepkilerini göstermek, izleyicinin oyun kişilerinin gerçek kimliklerini görmesini sağlar. Oyun kişilerinin birbirleriyle konuşurken bile, sanki kendi kendilerine konuşuyor olmaları ve böylece içlerinden geçenleri dışa vurmaları da bu "iç eylem" tekniğinin bir özelliğidir. Çehov, kişilerinin kendi kendilerini nasıl aldattıklarını açığa vurma için, oyunlarının hemen hemen hepsinde belirli bir karakteri kullanır. Bu oyun kişisi genellikle gerçekliği temsil eden biridir. Onun gerçekliği gösteren davranışları, öbür kişilerin kendilerini ne ölçüde aldattıklarını ortaya çıkarmış olur. Gerçekliği temsil eden bu oyun kişilerinin olaylara yorum getirensözleri, onların bir çeşit

Son dönem oyunlarının dramatik yöntemi

Oyunlarındaki gelişme çizgisi

koro işlevini yüklediklerini gösterir.

Çehov'un son oyunlarında zamanın durağanlığı da bu oyunların yanlış yorumlanmasına yol açmıştır. Zamanın akışı ya da boşuna geçip gitmesi, mevsimlerin geçişi, çocukların doğması, bir askeri birliğin başka bir kente gidişi gibi dış eylemlerle verilir. Çehov'un oyunlarında dramatik olayların yok gibi görünüşü, gerçekte, sıradan olayların çokluğundan ve bu olayların büyük bir incelikle düzenlenişinden kaynaklanır. Ayrıntılar üstünde titizlikle durulması ve oyunun anlamının bu küçük olayların ve doğal davranışların yarattığı havayla aktarılmaya çalışılması, Çehov'un trajik durumlardan çok 'ironik' bir yaklaşımı yeğlediğini gösterir. Onun *Martı* ile *Vişne Bahçesi*'ni "Komedi", *Üç Kızkardeş*'i sadece "Oyun", *Vanya Dayı*'yı ise "Kırsal Yaşamdan Sahneler" diye tanımlamasının nedeni budur. Stanislavski'nin bu oyunlardaki acıklı durumları abartarak yorumlaması Çehov'la arasında önemli tartışmalarla yol açmıştır. Çehov'un güldürü duygusu, ele aldığı insanlar arasındaki ilişkileri gerçekliğin olanca karmaşıklığı ve çelişkileriyle yansıtmayı sağlar. Onun önemsiz gibi görünen ayrıntılara yüklediği dramatik işlev, önemli toplumsal değişimleri yansıtan buoyunlarda bireylerin toplum içindeki yerlerini ve değerlerini değz ardiyetmediğini gösteren başarılı bir yazarlık özelliğidir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Pyostrye rasskazi*, 1881-1888, ("Çeşitli Öyküler"); *Svad ba*, 1884, (Bir Evlenme); *Lebedinaya pesnya*, 1886, ("Kuğu Şarkısı"); *O vrede tabaka*, 1886, (Tütünün Zararları); *Jubiley*, 1887, (Jübile); *Ivanov*, 1887; *Predlozenia*, 1888, (Teklif); *Step*, 1888, (Bozkır); *Medved*, 1888, (Ayı); *Çayka*, 1896, (Martı); *Dyadya Vanya*, 1899, (Vanya Dayı); *Tri Sestri*, 1900, (Üç Kızkardeş); *Vişnyovi sad*, 1904, (Vişne Bahçesi).

• **KAYNAKLAR**: R.Hingley, *Chekhov*, 1950; D.Magarschack, *Chekhov the Dramatist*, 1952; E.J.Simmons, *Chekhov*, 1963.

• **BAKINIZ**: GÖRKİ, NEMİROVIÇ-DANÇENKO, STANİSLAVSKİ, SUVORIN, TOLSTOY.

ÇE HUANG-Tİ (İÖ 259-İÖ 210)

Çin imparatoru. İlk birleşik Çin imparatorluğunu kurmuştur.

Çin Sih Huang-ti adıyla bilinen Çe Huang-Ti İÖ 259'da kuzey Çin'de bulunan Ch'in'de doğdu. İÖ 210'da Çin'de öldü. Ch'in krallığının 31. yöneticisi olarak İÖ 246'da tahta geçti. İlk yıllarda, yaşı küçük olduğu için, devlet yönetimi başka kişilerin elinde kaldı. Zengin bir tüccar ve belki de Çe Huang-Ti'nin gerçek babası olan Lü Pu-wei bu dönemde başbakanı. Çe Huang-Ti 23 yaşına geldiğinde Lü Pu-wei'yi sürgüne gönderdi ve devleti kendi başına yönetmeye başladı.

O dönemde Çin'de küçük devletler hüküm sürmekteydi. Çe Huang-Ti, Ch'in devletine karşı çıkan 6 devleti de yenerek İÖ 221'de ilk birleşik Çin imparatorluğunu kurdu. İlk önce imparatorluğunun barış yanlısı olduğunu göstermek için kendi özel askerlerinin dışında kalan tüm silahları toplattırdı.

Bunları eritip sarayının etrafına heykeller yaptırdı. Şehirlerin surlarının yıktırılmasını emretti.

Çe Huang-Ti ağırlık ve uzunluk ölçülerini standart hale getirdi, standart bir para birimi yarattı. İmparatorluk çapında büyük bir yol ağının yapımını başlattırdı. Merkezi bir bürokrasiye dayalı bir devlet aygıtı yarattı, doğrudan kendisine bağlı yöneticiler atadı.

Çe Huang-Ti imparatorluğu güneye doğru genişletti. Bugünkü Kanton ve Kuzey Vietnam'ın sınırları içinde kalan toprakları ele geçirdi. Ayrıca kuzeye seferler düzenleyerek burada yeni topraklar elde etti. Kuzey sınırındaki savunmayı güçlendirmek için Çin Seddi'ni inşa ettirdi.

Çe Huang-Ti geleneksel örf ve adetlere dayanan bir hukuka karşıydı. Yazılı hukukun tek geçerli yasa sistemi olmasına çalıştı. İÖ 213'te başbakan Li Ssu'nun da tahrikiyle özellikle Konfüçyus klasikleri olmak üzere birçok kitabı yaktırdı. Ölümünden kısa bir süre sonra Ch'in hanedanlığı sona erdi. Yerine Han hanedanlığı kuruldu.

• **KAYNAKLAR**: D.Bodde, *China's First Unifier: A Study of the Ch'in Dynasty as Seen in the Life of Li Ssu*, 280-208 BC, 1938; E.O. Reischauer ve J.K.Fairbank, *A History of East Asian Civilisation*, 2 cilt, 1960-1965.

ÇELEBİ, Ali Avni (1904)

Türk, ressam. Alman Dışavurumculuğu'nun (Ekspresyonizm) etkisinde, Kübizm'den esinlenen yapımcı (konstrüktif) nitelikte ve gündelik yaşamdan görüntüler içeren resimleriyle tanınır.

İstanbul'da, Bakırköy'de doğdu. İlk ve ortaokulu burada okuduktan sonra 1916'da Vefa Lisesi'ne girdi. Aydın bir kişi olan ve sanata büyük ilgi duyan babasının yönlendirmesiyle 1918'de küçük yaşta Sana-yi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) yazıldı ve Hikmet Onat'ın hazırlık sınıfına devam etmeye başladı. 1920'de İbrahim Çallı atölyesine geçerek iki yıl süreyle çalıştı. 1922'de kendi olanaklarıyla Münih'e gitti, bir süre Hans Hoffman'ın (1880-1966) kurslarını izledikten sonra, Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etti. 1923'te Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalıştı. Aynı yıl Münih'e döndü ve yeniden Hoffman'ın atölyesine girdi. 1927'de yurda döndü, Konya Kız Öğretmen Okulu'na resim öğretmeni olarak atandı. Avrupa'dan resim eğitiminden dönen öbür sanatçılarla birlikte aynı yıl Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ni kurdu. On beş ressam ve heykeltıraşın oluşan topluluğun ilk sergisi Ankara Etnografya Müzesi'nde, ikincisi ise İstanbul Çağaloğlu Türk Ocağı'nda 1928'de açıldı. Çelebi burada sergilediği *Maskeli Balo* adlı yapıtıyla Türk resmine yeni bir görüş ve teknik getirdi. Askerlik görevi sırasında İstanbul Harp Akademisi'nde desinatörlük yaptı. Askerliğinin bitiminde Konya'daki görevinden

istifa ederek yeniden Münih'e, Hoffman'ın yanına, yardımcı olarak gitti. 1932'de yurda döndü ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde akşam kurslarında öğretmen olarak görev aldı. Ancak o günlerde Akademi'de egemen olan izlenimci (empresyonist) resim anlayışını paylaşıyordu. 1934'te öğretmenlik görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonra üç yıl süreyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde desinatör olarak çalıştı. 1938'de Léopold Levy'nin göreve gelmesinden sonra yeniden Akademi'ye girdi ve Levy'nin asistanı oldu. 1939'da Feyhman Duran'ın atölyesine geçti. 1938 ve 1943'te CHP'nin kültür programı ile kısa süreler Malatya ve Bilecik'e resim yapmaya gitti. 1956'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde kendi adına bağımsız bir atölye kurdu ve 1968'de emekli olana değin bu görevini sürdürdü.

Devlet Resim ve Heykel sergilerine sürekli katıldı, ayrıca, 1932, 1975 ve 1977'de kişisel sergiler açtı. 1944'te 6. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde ve 1966'da da Tahrir Sanat Bienali'nde birincilik ödülünü kazandı. Ayrıca 1972'de de Almanya'nın Bocholt kentinde bir öğrencisiyle birlikte ortak bir sergi açtı.

Ali Çelebi, Alman Dışavurumculuğu'ndan etkilenmiş, Kübizm'den yola çıkarak dışavurumcu bir anlatım geliştirmiştir. Nesnelerin yapımsal değerlerine önem vererek biçim ve kuruluşu ön plana çıkarmıştır. Doğa biçimlerini düşünülmüş nesneler olarak geometrik formlar halinde yorumlayıp dinamik yapılar kurmuştur. Deseni önemli kılan bu anlayış, Ali Çelebi'nin resimlerinde desenlerin sert, köşeli konturlar ve planlarla oluşmasına yol açmıştır. Çelebi'ye göre desen, resim sanatının temelidir. O, hareket, ritim, uyum, konstrüksiyon, kompozisyon gibi resimsel tasalarını desenle ortaya koymuştur.

Özellikle çalışan, bir iş yapan, hareket halindeki insan figürleri ve kompozisyon, Çelebi'nin resimlerinin iki temel öğesidir. *Sebze Satıcısı* ve *Kuş Avcısı* gibi yapıtlarında bir yandan insan ve hayvan figürlerinin hareketleriyle kapalı bir kompozisyon şeması

oluştururken, bir yandan da hareket yoluyla resim mekânında yanılışmaları yaratmaya yönelir. Birer bildirge niteliğinde olan *Maskeli Balo* ve *Yaralı Asker (Silah Arkadaşı)* adlı resimleri Alman desen anlayışının dışavurumcu birer yorumu olmaları temeldeki geometrik kuruluşları, açık ve koyu düzenleri ile dikkat çeker.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vitrin*, 1926; *Ayakta Çıplak Etüdü*, 1926, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *İhtiyar Model ve Atölye*, 1926, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Masalı Natürmort*, 1926, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Berber*, 1931, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Yaralı Asker (Silah Arkadaşı)*, 1933, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kuş Avcısı*, 1960, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *İğde Ağacı*, 1960; *Natürmort*, 1966; *Sincap ve Kediler*, 1968, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Av*, 1978; *Yaz Meyveleri*, 1979; *Bahçeli Kabve*, 1980; *Erdekte Peysaj*, 1980; *Köyden Peysaj*, 1980; *Sebze Satıcısı*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Hücum Kalkış*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Balıkçılar*, Özel Koleksiyon.

• **BAKINIZ: ÇALLI, KOCAMEMİ, H.ONAT, TOLLU.**

ÇELEBİ, Asaf Hâlet

(1907-1958)

Türk, şair. Mistik bir dünya görüşüyle yazdığı şiirleriyle 1940'lardaki yenileşme hareketinde Doğu kültüründen kaynaklanan bir içeriği Batılı bir biçim anlayışıyla işleyerek yer aldı.

29 Aralık 1907'de, İstanbul'da doğdu, 15 Ekim 1958'de öldü. Bir süre Galatasaray Sultanisi'nde okudu. Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ne (Güzel Sanatlar Akademisi) devam etti, üç ay sonra ayrıldı. Adliye Meslek Mektebi'ne geçti, buradan mezun oldu. Üsküdar Asliye Ceza Mahkemesi'nde zabıt

Sidharta

niyagrôdhâ
koskoca bir ağaç görüyorum
ufacık bir tohumda
o ne ağaç ne tohum
Om mani padme hum (3 kere)

sidharta buddha
ben bir meyveyim
ağacım âlem
ne ağaç
ne meyva
ben bir denizde eriyorum
Om mani padme hum (3 kere)

(Asaf Hâlet Çelebi)

He

vurma kazmayı
ferhâaad
he'nin iki gözü iki çeşme
âaahhh

dağın içinde ne var ki
güm güm öter
ya senin içinde ne var
ferhâaad

ejderha bakışlı he'nin
iki gözü iki çeşme
ve ayaklar altında yamyassı

kasrında şirin de böyle ağlıyor
ferhâaad

(Asaf Hâlet Çelebi)

kâtipliği, Osmanlı Bankası'nda, Devlet Deniz Yolları İdaresi'nde ve Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü kitaplığında memurluk yaptı.

Divan ve Fars edebiyatı konularında yetkin olan Asaf Hâlet Çelebi, ilk gençlik yıllarında gazel ve rübailer yazdı. 1937'den sonra serbest biçimdeki şiirleriyle Batı şiirine yöneldi. Bununla birlikte Doğu-Batı kültürü arasında bir bireşim arayışını sürdürdü. Bu bireşim şiirlerine yer yer gerçeküstücü bir görünüm verdi. Masalımsı deyişlerle bezenmiş soyut, kapalı ve sezgiye ağırlık veren şiirler yazdı.

Asaf Hâlet Çelebi'nin şiirleri mistik bir dünya görüşüne dayanır. Şiirle yaşamı özdeş görür. Bu bağlamda şiiri, "somut araçlarla soyut bir âlem yaratmak" sözleriyle tanımlar. Bireyin "öz"e ulaşma isteği ve benlik arayışını, tasavvufi bir görüşle yansıtır. Yabancı sözcük öbeklerini kullanarak anlamdan çok ses değeri ve çağrışım gücünü önde tutar. Bu da, yer yer, onun şiirine dilin bildirişim gücüne duyulan güvensizliği hareket noktası olarak alan *lettrisme* (harfçilik) şiir akımına yaklaşan bir görünüm verir.

Eski edebiyat üzerine yazıları ve incelemeleriyle de tanınmıştır. Fars ve Hint edebiyatı konularını içeren, dergilerde kalan tanıtma yazıları; inceleme ve araştırmaları yanında, yayımlanmış kitapları da bulunmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Şiir: *He*, 1942; *Lâmelif*, 1945; *Om Mani Padme Hum*, 1953. **İnceleme:** *Mevlânâ*, 1940; *Molla Câmî*, 1940; *Eşrefoğlu Divanı*, 1944; *Naimî*, 1953; *Divan Şiirinde İstanbul*, 1953; *Omer Hayyam*, 1954; *Mevlânâ ve Mevlevilik*, 1957.

• **KAYNAKLAR:** R.Bilginer, "A.H.Çelebi", *Yazko Edebiyat*, (23), 1982; R.Dara, "A.H.Çelebi'nin Şiirleri", *Çağdaş Eleştiri*, (10), 1983; A.Kaynardağ, "Dostum A.H.Çelebi", *Yazko Edebiyat*, (20), 1982.

ÇELİK, İsa (1944)

Türk, fotoğrafçı. İnsan ve toplum gerçeklerini yansıtan fotoğraflarıyla tanınmıştır.

İçel'in Gülnar ilçesinde doğdu. Ankara İktisadi ve Ticaret İlimler Akademisi'ni bitirdi. Fotoğrafla ilgisi lise yıllarında başladı. Uzun yıllar Ziraat Bankası'nda ve reklam firmalarında grafiker olarak çalıştı. Ayrıca bu dönemde Tekin Aral ile çizgi film çalışmaları yaptı. 1973'te *İnsan* adını taşıyan ilk fotoğraf sergisini açtı. Daha sonra birçok kişisel ve toplu sergiye katıldı. Çeşitli söyleşilerde ve konferanslarda yer aldı. Yaptığı röportajlar *Cumhuriyet*, *Yeni Ortam*, *Vatan*, *Politika* gibi gazetelerde yayımlandı. 1980'de Görsel Sanatçılar Derneği'nin başkanlığını yaptı. İFSAK'ın (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) onur üyesidir. Ayrıca FIAP'ın (Fotoğraf Sanatı Uluslararası Federasyonu) üyesi olup, bu kuruluşun AFIAP (Artist of FIAP - FIAP Sanatçısı) unvanına sahiptir. 1983'te Belçika'da yapılan bir uluslararası fotoğraf yarışmasında onur diploması almıştır.

Çelik, fotoğrafın yanı sıra foto-grafik, kitap kapağı ve kitap resimleme çalışmaları da yapmıştır. Yaklaşık 30 çocuk kitabını resimlemiş, 310'u aşkın kitabın da kapağını hazırlamıştır. Ayrıca dia (saydam) gösterileri düzenlemiş, Vasıf Öngören'nin sahneye koyduğu *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Ergin Orbev'in sahnelediği *Taranta Babu'ya Mektuplar* ile Haldun Taner'in *Ay Işığında Şamata* gibi tiyatro oyunları için dia-dekor uygulamaları yapmıştır. Fotoğraf ve foto-grafiklerinin pek çoğu afiş ve kart olarak basılmıştır. Yayımlanmış bir Foto-Grafik albümü vardır. Yurt dışında birçok yarışma, sergi ve bienalde Türk fotoğrafçılığının adını duyuran Çelik, yapıtlarında insan ve toplum gerçeklerini yansıtmaya yönelmiştir.

ÇENG-HO (1371-1435)

Çinli devlet adamı. 15.yy'da Güney Çin denizine Hint Okyanusu'nayapılan 7 büyük deniz seferine komuta etmiştir.

Çeng-Ho Hunan Eyaleti'nde K'un-ming'te doğdu. Moğol asıllı, Müslüman Ma San-Pao ailesindedir. Gerçek adı Ma-Mo'dur. 10 yaşlarında hadım edilerek saraya alındı ve Prens Yen'in hizmetine verildi.

15. yy'da yönetimi Moğollar'dan geri alan Ming hanedanının sarayında harem ağalığına yükseldi. Uç Mücevherli Hadım anlamına gelen lakabı Çeng'ten de anlaşıldığı gibi, Çin sarayında çok önemli bir yeri vardı. Harem ağalarının siyasi etkisinin güçlü olduğu bu dönemde, Müslüman olması nedeniyle Güney Asya krallarıyla iyi anlaşabileceği düşünüldüğünden hanedanın dış ilişkilerinde önemli rol oynadı. En önemli görevi, 1402'de yeğeni Yün-Wen'e başkaldırarak tahtı ele geçiren ve Yung-lo adını alan Prens Yen'in emriyle 100.000 lilik (1 li: 1/3 mil) bir rota boyunca, Hindistan'dan Afrika kıyılarına kadar ulaşan imparatorluk filo seferlerine komanda etmek oldu.

Doğuda Cava ve Sumatra adalarından başlayarak, batıda Batı Afrika kıyılarına ulaşan Çeng-Ho'nun yolculukları, denizcilik tarihi açısından olağanüstü bir aşamaydı. Portekizliler'den 100 yıl önce Çinliler Hint Okyanusu'nu geçebiliyorlardı. Her sefere 50-60 gemi katılır ve bu gemiler 20.000-30.000 denizci, asker, tüccar, kâtip gibi çeşitli görevlileri taşırdı. Gemiler yelkenli ve dört katlı olup, su geçirmez bölümleri vardı. Asya'da kuşaklar boyu geliştirilen denizcilik deneyimine Moğollar'ın pusula ve rota tayininde getirdikleri yeniliklerle, rüzgâr yollarını ustaca kullanan filolar Güney Çin'den yola çıkar, rotalarını nöbet hesabıyla belirlerlerdi. İpekli kumaşlar ve kıymetli eşyalarla yüklü olarak yola çıkan gemilerin 2-3 yıl sonra döndükleri zaman getirdikleri zenginlikler, ilginç eşyalar ve hayvanlar halk tarafından ilgiyle karşılanırdı. Bu seferlerle Çin'e devekuşu, zebra ve zürafa bile getirildiği bilinmektedir.

Güçlü deniz korsanlarını da etkisiz bırakan

Çeng-Ho komutasındaki bu yedi sefer, 1405'ten başlayarak 1433'e kadar sürdü. İkinci imparator Yung-lo'nun dönemi, içerde reformlarla siyasi istikrara kavuşma, dışardaysa güçlü bir genişlemenin gerçekleştiği dinamik bir dönemdi. Yeni hanedan siyasi gücünü sınırlarının dışına, bilinen tüm Asya dünyasına kabul ettirmek ve ticaret yoluyla zenginleşmek çabası içindeydi.

Bu yedi seferin ilk altısı, imparator Yung-lo döneminde yapıldı. 1405'te başlayan ilk sefer Cham-pa (Güney Vietnam), Siam, Molukka yoluyla, Calicut (kozhikode), Coachin kentleriyle Güney Hindistan ve Seylan'a, 1409'da başlayan ikinci sefer Seylan ve Güney Hindistan'a, 1411-1415 arasındaki üçüncü sefer İran körfezi, Hürmüz boğazı, Dofar ve Aden kıyılarıyla Doğu Afrika'da Mozambik'e ulaştı. Bu seferde, bir grup, Mekke'ye ve oradan da Mısır'a gönderildi. 1417-1419 arasındaki beşinci sefer yine İran körfezi ve Doğu Afrika'ya; 1421'de Çin'de bulunan yabancı elçileri geri götüren altıncı sefer Güney Doğu Asya, Hindistan, Arabistan ve Afrika'ya yapıldı.

Ming hanedanı için seferler Çin ve öbür Asya hükümdarları arasındaki geleneksel diplomatik ilişkilerin kurulması bakımından çok önemliydi. Asya'da kabul edilen diplomasi geleneğine göre Çin imparatoru bölgenin tartışılmaz, siyasi, kültürel, hatta manevi lideriydi. Tribute sistemi diye bilinen diplomasi geleneğine göre, Çin'de ticaret, ancak Çin hükümdarının manevi, bazen de maddi boyunduruğu altına giren yerel hükümdarlara açıktı. Ticaret ile diplomatik anlamda yüceliğini sağlamayı bilen Çin imparatorları, Moğollar'dan sonra Ming hanedanını dünyaya kabul ettirmek için bu seferleri düzenliyorlardı.

Diplomatik ve ticari amaçlarını başarıyla gerçekleştiren seferler 1424'te İmparator Yung-lo'nun ölümüyle kesilince, Çeng-Ho Nanking'te bulunan bir garnizonun komutanlığına getirildi. Daha sonra 1432-1433'te Güneydoğu Asya, Hindistan, İran körfezi ve Kızıldeniz'e yapılan son sefere, yeni imparator Hsüan'te adına katıldı. Bundan sonra da, başka bir deniz seferi düzenlenmedi.

Bunun başlıca nedeni, o yıllarda Ming hanedanının kuzeyde Moğollar'a karşı giriştiği savaşlardı. Hanedanın hazinesi azalmıştı. Aynı zamanda saraydaki geleneksel bürokratlar harem ağalarının siyasi gücünü çekemiyor, Çeng-Ho'nun seferlerini gereksiz bularak sürekli eleştiriyorlardı. Ticareti küçümseyen Konfüçyüsçü düşünce, bu kadar masrafı anlamsız buluyordu.

İç sorunlar ve karşı çıkmalar ile birlikte, Japon korsanlarının sürekli artan, limanları ve büyük filoları tehdit eden saldırıları karşısında Ming yöneticileri, deniz ticaretiyle zenginleşmek ve denizcilik gücüne sahip olmak amacını sürdüremediler. Bazı kaynaklara göre 1433, bazılarına göre ise 1435'te ölen Çeng-Ho'nun terk ettiği denizler, kısa bir zaman içinde Çinli olmayan denizci devletlerce ele geçirildi. Bugün, Çeng-Ho adına yapılmış bir sürü mabet Güneydoğu Asya'da o dönemlerden kalan önemli izlerdir.

Expansion of the Chinese People, 1972; C.L.Riley, *Junks and Sampans of the Yang tse*, 1971; C.G.Simkin, *The Traditional Trade of Asia*, 1968; J.Thomas, *An Introduction to Chinese Civilization*, 1973.

• BAKINIZ: YUNG-LO.

ÇEN PO-TA (1905)

Çinli siyaset adamı ve kuramcı. Mao'nun düşüncesine yaygınlık kazandırmıştır.

1905'te Fukien'de doğdu. Ailesi çiftçi idi. 1926-1927'de yerel yönetimin zayıf düştüğü bölgelerde egemenlik kurmuş olan savaş beylerinin varlığına son veren, merkezi bir hükümetin kurulmasına yönelik hareketlerin ilki sayılan Kuzey Seferi'ne katıldı. 1927'de Çin Komünist Partisi (ÇKP) üyesi oldu. Daha sonra Moskova'daki Sun Yat-Sen Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1930'da Çin'e döndü ve Pekin'deki Çin Koleji'nde ders verdi. Bu dönemde Kuzey Çin'de ÇKP'ye bağlı olarak yeraltı çalışmalarına katıldı. 1937'de Japonya ile Çin arasında savaş çıkınca ÇKP'nin Yenan'daki karargâhına gitti. Burada parti okullarında ders verdi ve propaganda çalışmalarında sorumluluklar aldı.

Savaş yıllarında Mao'nun siyasal sekreteri olarak görev yaptı. Mao'nun düşüncelerine yorumlar katarak siyasi konularda makaleler yazdı. Bu makaleler ÇKP Merkez Komitesi'nin yayın organı olan *Jen-min Jih-Pao*'da ("Halkın Günlüğü") yayımlandı. 1958'de ÇKP'nin yayın organlarından *Hung Ch'i*'nin (Kızıl Yıldız) yazı işleri müdürü oldu.

1965'te politbüro üyeliğine seçildi. Politbüronun yönetici kurulu olan 5 kişilik kurulda yer aldı. Kültür Devrimi'nin etkin kişilerinden olan Çen Po-Ta 1967'de Pekin Üniversitesi'ne rektör seçildi. 1971'de Kültür Devrimi'nin aşırı yanlarına karşı gelişen tepkiler sonucu politbürodaki görevinden alındı. Daha sonra iktidarı ele geçirmek için Mao'ya karşı Lin Piao ile birlikte komplo düzenlemekle suçlandı. 1973'te ÇKP'nin X. Kongresi'nde alınan kararla tüm görevlerinden uzaklaştırıldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Mao Tse-Tung's Theory of the Chinese Revolution is the Combination of Marxism-Leninism with the Chinese Revolution*, 1951, ("Mao Zedung'un Çin Devrimi Kuramı Marxizm-Leninizm'in Çin Devrimi'yle Birleştirilmesidir"); *Mao Tse-tung and the Chinese Revolution*, 1951 ("Mao Zedung ve Çin Devrimi").

• BAKINIZ: MAO ZEDUNG.

ÇEN TU-HŞİ (1878-1942)

Çinli siyaset adamı. Çin Komünist Partisi'nin kurucularındandır.

8 Ekim 1878'de Anhwei Eyaleti'ne bağlı Huaining'de doğdu. 27 Mayıs 1942'de Chunking yakınlarındaki Chiang-ching'de öldü. Zengin bir ailenin çocuğu olan Çen Tu-Hşi klasik bir eğitim gördü. Daha sonra öğrenimine Fransa ve Japonya'da devam etti. Bir süre yayıncılıkla uğraştı ve öğretmenlik yaptı. Geleneksel ahlak değerlerini eleştiren Çen Tu-Hşi, Manchu hanedanına karşı çıkanların yanında yer aldı. 1911'de Manchu hanedanı devrilince, Anhwei Eyaleti Valisi'nin genel sekreteri oldu ve eyaletin yüksek okulunda dekanlık görevine getirildi. 1913'te Devlet Başkanı Yüan Shih-K'ai'ye karşı girişilen ayaklanmaya o da katıldı ve Çin'den kaçarak Japonya'ya gitti. Bu ülkede, arkadaşı Chang Shih-Chao ile birlikte *Chia-yih tsa-chih'i* (Kaplan Dergisi) çıkardı. Dergi kapatılınca Çen Tu-Hşi Şanghay'a döndü. 1915'te *Ch'ing-nien tsa-chih'i* (Gençlik Dergisi) yayımladı. 1917'de Pekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı oldu. Eski dergisini *Hsin ch'ing-nien* (Yeni Gençlik) adıyla yeniden çıkarmaya başladı. Bu dergi geniş bir aydın kesimini etkiledi. 1918'de Li Ta-Chao ile birlikte *Mei-chou P'ing-lun* (Haftalık Eleştiri) adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Çen Tu-Hşi 1919'da çıkan 4 Mayıs hareketinin liderlerindendi. Pekin Üniveristesi öğrencilerinin başlattığı bu hareket daha sonra tüm ülkeye yayıldı. Olaylara Şantung Eyaleti'nin itilaf devletleri tarafından Japonlara verilmesi neden olmuştu. Kısa bir süre sonra Çen Tu-Hşi tutuklandı. Üç ay tutuklu kalan Çen Tu-Hşi serbest bırakılınca Pekin Üniversitesi'ndeki görevinden ayrıldı ve Şanghay'a gitti. Bu dönemde Marxist olan Çen Tu-Hşi küçük komünist grupları örgütlemeye başladı ve gençleri eğitmek amacıyla Sosyalist Gençlik Birliği'ni kurdu. 1921'de Çin Komünist Partisi'nin birinci kongresinde merkez komitesi sekreterliğine seçildi. Komintern'le ilişkiye geçen Çen Tu-Hşi 1922'de Komintern'in Moskova'daki kongresine katıldı. Komintern'in Kuomintang'la uzlaşma kararını destekleyen Çen Tu-Hşi 1926 ve 1927'de Çan Kay-Şek yanlısı güçlerin komünistleri kitle halinde yok etme girişimlerinden sonra bu uzlaşmaya karşı çıktı. Çen Tu-Hşi 1927'de siyasi görevlerinden alındı.

Bundan sonra ölümüne dek Şanghay'da yaşayan Çen Tu-Hşi siyasal çalışmalarına Troçkistler'le birlikte devam etti. Bu nedenle 1929'da partiden çıkarıldı. 1931'de arkadaşlarıyla birlikte ÇKP Sol Muhalefet Fraksiyonu adlı bir Troçkist örgüt kurdu. 1932'de tutuklandı. Cumhuriyet düzenini devirmeyi amaçlamak suçundan 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Çin-Japon savaşının çıkmasının ardından genel af ilan edilince cezasını tamamlamadan serbest bıraktıldı ve siyasi gurupların dışında yaşamını sürdürdü.

Konfüçyus ideolojisini eleştiren Çen Tu-Hşi eşitliği, demokrasiyi, ve bireysel özgürlüğü savunan görüşler öne sürmüştür.

• **KAYNAKLAR:** B.I.Schwartz, *Chinese Communism and the Rise of Mao*, 1951; Y.C. Wang, *Chinese Intellectuals and the West: 1872-1949*, 1966.

ÇEN-Yİ (1901-1972)

Çinli asker ve devlet adamı. Dışişleri bakanlığı görevinde bulunmuştur.

1901'de Szechwan'da (Seçuan) doğdu. 6 Ocak 1972'de Pekin'de öldü. Babası yarığcı. Ticaret okulunda öğretim gördü. 1919-1921 arasında meslek kurslarına devam etmesi için devlet tarafından Fransa'ya gönderildi. Yurda dönüşünde Komünist Parti'ye girdi. 1928'de Mao Zedung ve Chu Teh tarafından kurulan 4.Kızıl Ordu'ya katıldı. Çen-Yi 1924-1935 arasında komünistlerin güney orta Çin'den kuzeybatı Çin'e yaptıkları UzunYürüyüş'e katılmadı. Güneydeki gerilla hareketini canlı tutmak için orada kaldı. 1937'de Japonya ile savaş çıktığında Çen-Yi'nin birlikleri Yeni 4. Ordu'ya katıldı. Bu ordu savaş boyunca aşağı Yang tze Nehri Vadisi'nde etkinlik gösterdi. Çen-Yi 1941'de bu ordunun komutan yardımcısı, 1946'da da komutanı oldu. İç savaştan sonra, Şanghay'da belediye başkanlığı ve Orta Çin bölgesinde valilik görevlerinde bulundu. 1956'da Çin Komünist Partisi politbürosuna üye seçildi. 1958'de Çu En-lay'den sonra dışişleri bakanı oldu. Başbakan yardımcısı Milli Savunma Konseyi başkanı ve ÇKP merkez komitesi üyesi olan Çen-Yi aynı zamanda mareşal rütbesine sahipti. 1966'da başlayan Kültür Devrimi sırasında Çen-Yi ağır eleştirilere uğradı. 1969'daki IX. parti kongresinde politbüro üyeliğinden ve diğer parti görevlerinden uzaklaştırıldı.

ÇERENKOV, Pavel Alekseyeviç (1904)

SSCB'li fizikçi. Kendi adıyla bilinen ışınım üzerine incelemeleri nedeniyle Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

28 Temmuz 1904'te Voronezh'de doğdu. Köylü bir aileden geldiğinin dışında gençliğine ilişkin fazla bir bilgi yoktur. 1928'de Voronezh Eyalet Üniversitesi'nin Fiziko-Matematik Fakültesi'nden mezun oldu. 1930'da Moskova'da Lebedev Fizik Enstitüsü'ne atandı. 1940'ta fiziko-matematik bilimleri doktorasını aldı. 1958'de bugün kendi adıyla anılan ışınım türü üzerindeki araştırması nedeniyle I.M.Frank ve I.Y. Tamın ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştı. 1959'da Foto-Mezon Laboratuvarı'nın başına getirildi. 1964'te SSCB Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Çerenkov, kendi adını taşıyan ışınım ile ilgili araştırmaya, doktora öğrencisi olarak Moskova'da Lebedev Enstitüsü'nde Akademisyen S.I.Vavilov'un yönetiminde başladı. Daha önce birçok araştırmacı kuvvetli gamına ışınımına tutulan sıvılar ve katılarda soluk mavi bir ışıma gözlemişlerdi. Hatta bu olaya ilk

kez M.Curie radyum üzerine deneyleri sırasında dikkati çekmişti. Genel kanı, bu olayın "fosforlu" denen maddelerde olduğu gibi, ısımanın madde tarafından "depolanıp" sonradan verilmesi türünden bir gazışı olayı olduğuydu. Çerenkov bu görüşün yanlış olduğunu bir dizi deneyle gösterdi. Önce, ısımanın gamma ışınımına hedef olan sıvıdan bağımsızlığını ortaya çıkardı. Çeşitli sıvılarda, hatta iki kez damıtılarak içinde gazışı doğurabilecek hiçbir madde bırakılmamış suda da ışıma gözleniyordu. Ayrıca, gerçek gazışının başka maddeler eklenmesi ile söndürülmesi özelliğinin bu yeni ışıma bulunmadığını gördü. Yeni ısımanın polarlanmasının gazışının polarlanmasından çok farklı olduğunu da bir dizi deneyle gösterdi. Bu dönemde hassas foton sayacıları olmadığı için, Çerenkov deneylerini karanlık bir odada çıplak göz ile yapmak zorundaydı ve genellikle deneye başlamadan önce bir, birbuçuk saat karanlıkta oturarak gözlerini karanlığa alıştırması gerekiyordu.

Çerenkov bu deneyleri sonucunda ısımanın gamma ışımasından değil, Compton Olayı yoluyla sıvıda ortaya çıkan elektronlardan geldiği görüşüne vardı. Bu görüş, sıvıya manyetik alanlar uygulanarak kanıtlandı. Ayrıca 1936'da gamma ışınları yerine X-ışınları kullanılarak ısımanın yönünün gelen ışınlardan yönüne bağımlı olduğunu gösterdi. Böylece bu olayın gazışı değil tümüyle yeni bir ışıma türü olduğu kanıtlandı; ancak bu konuda kuramsal bir açıklama henüz yoktu. Bu eksiklik Frank ve Tamm'ın çalışmalarıyla giderildi. Bu iki fizikçinin geliştirdikleri kuramın özelliklerini Çerenkov'un laboratuvarında incelemesi ve doğrulaması sonucunda olay tümüyle açıklanmış oldu.

Çerenkov ışıması aslında bir şok dalgasıdır. Nasıl bir cisim içinde bulunduğu ortamdaki ses hızını aştığı zaman bir patlama ile ses yayılırsa, ya da bir gemi hızla gittiği zaman arkasında, bir eşkenar üçgen şeklinde yayılan dalgalar bırakırsa, Çerenkov ışıması da yüklü bir parçacığın o ortamda ışık hızını aşmasından doğan bir ışımadır. Boşluktaki ışık hızının ($C = 299,793 \text{ km/sn}$) aşılamaması Özel Görelilik Kuramı'nın temellerinden biridir. Ancak maddi bir ortamda ışığın hızı C 'nin, o ortamın kırılma indisi n ($n > 1$) ile bölünmesi ile bulunduğu ortamdan, parçacıklar tarafından aşılabilecek bir hız ortaya çıkar. Bunu aşan parçacıklar da Çerenkov ışımasına yol açar.

Çerenkov ışımasının yalnızca ilginç bir olgu olarak kalmayıp, yüksek enerji fiziğinde çok enerjik parçacıkların hızlarını hassas bir şekilde ölçmeyi sağlayan Çerenkov sayacılarına yol açması, Çerenkov'un katkılarını bugün daha da önemli bir hale getirmiştir. Antiproton'un bulunuşunda bu sayacılar özellikle yararlı olmuştur.

- **BAKINIZ:** COMPTON, I.M.FRANK, TAMM, VAVILOV

ÇERKEZ ETHEM (1880-1950)

Türk, asker. Kuva-yı Seyyare'nin düzenli ordu birliğine dönüştürülmesi-ne karşı çıkarak ayaklanmıştır.

1880'de Karacabey'de doğdu, 1950'de Amman'da öldü. Kafkasya'dan Bandırma'ya göç ederek çiftçilikle uğraşan Ali Bey'in oğludur. Saruhan (Manisa) milletvekili Reşit Bey ile Yüzbaşı Tevfik Bey'in kardeşidir.

Düzenli bir öğrenim görmedi. Alaydan yetişerek başçavuşluğa dek yükseldi. Balkan Savaşı sırasında Bakırköy Süvari Zabitan Okulu'nu bitirerek zabıt vekili oldu. I.Dünya Savaşı sırasında oluşturulan Teşkilat-ı Mahsusa'nın (Gizli Haberalma Örgütü) Kuzey İran'a ve Afganistan'a giden heyetlerinde bulundu. Savaş sonrası İzmir valisi Rahmi Bey'in oğlunun kaçırılarak fidye karşılığı serbest bırakılması olayına adı karıştı.

15 Mayıs 1919'da Yunanlılar'ın İzmir'i ele geçirmelerinin ardından bölgedeki direniş örgütlerine katıldı. Çevredeki Poyraz Ağa ve Alaşehirli Mustafa Bey çeteleriyle birleşerek Salihli'de bir direniş cephesi oluşturdu. Daha sonra Kuva-yı Seyyare adını alacak çetesini güçlendirerek Anzavur, Düzce, Adapazarı ve Yozgat ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynadı. İstanbul yönetimi tarafından Süleyman Şefik Paşa komutasında oluşturulan Hilafet ordusunu İzmir'te, Mutasarrıf İbrahim Bey'in paralı askerlerden oluşturduğu Kuva-yı Ahmediye'yi ise Hendek'te bozguna uğrattı.

Milli Mücadele'ye karşı ülke içinde geliştirilen bu engellemeleri ortadan kaldırdıktan sonra ağırlıklı Kütahya yöresinde Yunanlılar'a karşı mücadele etti. Bu arada siyasetle de ilgilenerek Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı.

Ancak Yozgat ayaklanmasını bastırdığı sırada, Çapanoğulları'na karşı yumuşak davrandığı gerekçeyle Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i yargılamaya kalkışması, Ankara hükümetinin de buna karşı çıkması üzerine başlayan gerginlik giderek büyüdü.

Oluşturduğu bağımsız milis gücünü kendi koyduğu kurallarla yöneten Çerkez Ethem, 18 Eylül 1920'de kurulan İstiklal mahkemelerine de karşı çıktı.

Daha sonra Dahiliye Vekaleti'nin onun gelişigüzel asker toplamasını engellemesi ve 9 Kasım 1920'de hükümetin tüm milis güçlerinin düzenli ordu birlikleri durumuna dönüştürülmesi yolundaki kararı üzerine kardeşleri ve bir grup yandaşıyla birlikte ayaklandı. Kendisini Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Komutanı ilan ederek Ankara hükümetine karşı tavır aldı. Başlangıçta sorunu uzlaşarak çözümlemeye çalışan Ankara hükümeti Çerkez Ethem'in katı tutumu karşısında kuvvete başvurdu. Kütahya'dan Gediz'e çekilen Çerkez Ethem zor durumda kalınca Yunanlılar ve İstanbul hükümetiyle ilişki kurdu. Sonunda birliklerini dağıtarak Yunanlılar'a sığındı. Bir süre Atina'da tedavi gördükten sonra Suriye'ye yerleşti. 1938'de affedilmesine karşın Türkiye'ye dönmedi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Çerkez Ethem'in Hatıraları*, (ö.s.), 1962.

ÇERNENKO, Konstantin (1911)

SSCB'li siyaset adamı. 1984'de SBKP Genel Sekreteri oldu.

24 Eylül 1911'de doğdu. Sibiryalı bir köylü ailesinin oğluydu. 1929'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) gençlik örgütü KOMSOMOL'a, 1931'de de SBKP'ye üye oldu. 1945'te Parti Yüksek Okulu'nu, 1953'te Kişinöev Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. 1948-1956 arasında Moldavya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde çalıştı. 1960'ta SSCB Yüksek Sovyet Prezidiumu'na seçildi. 1966'da SBKP Merkez Komitesine girdi. 1971'e dek yedek üye, bu tarihten sonra da asil üye olarak çalıştı. 1977'de politbüro üyeliğine seçildi. SBKP Genel Sekreteri Yuri Andropov'un 9 Şubat 1984'te ölümü üzerine, onun yerine genel sekreter oldu. Çernenko Sosyalist Emek Kahramanı nişanına sahiptir.

• BAKINIZ: ANDROPOV.

ÇERNİŞEVSKİ, Nikolay (1828-1889)

Rus eleştirmen ve düşünür. Hegel diyalektiğini ilerici bir doğrultuda kullanmış ve Batılı Pozitivistler'in radikal görüşlerini benimsemiştir.

Nikolay Gavriloviç Çernişevski, 12 Temmuz 1828'de Volga nehri üstündeki Saratov kentinde, bir papazın oğlu olarak doğdu; 17 Ekim 1889'da aynı yerde öldü. Saratov'da İlahiyat Semineri'ni bitirdikten sonra, 1846-1850 arasında St. Petersburg Üniversitesi'nde tarih ve filoloji okudu. Daha sonra, Saratov'da üç yıl edebiyat öğretmenliği yaptı. 1853'te başkente dönerek, *Açeçestvenniye Zapiski* (Vatan Yıllıkları) ve *Sovremennik* (Çağdaş) dergilerinde yazarlığa başladı. Serbest yazarlık yaşamı, 1862'de tutuklanmasına dek sürdü. Bu dönem boyunca, edebiyat eleştirilerinin yanı sıra eğitim sorunu, demiryolu yapımının gerekliliği, iktisadi kaynakların akılcı bir biçimde kullanılması ve serfiliğin kaldırılması gibi toplumsal konulara da eğilmiştir. Çar II. Aleksandr, 1861'de serfliği yasaklayınca, bu hareketinden ötürü onun Büyük Petro'dan daha büyük olduğunu yazan Çer-

Narodnizm (Rus Halkçılığı)

Narodnizm kavramı en geniş kapsamıyla, 19.yy'ın ikinci yarısında Çarlık Rusyası'nın köktenci aydınları arasında gelişen bir tür sosyalizmi anlatır. Herzen* ile Çernişevski'nin önderlik ettikleri bu akım, esas olarak Mir adı verilen ve ilkel komünizmin izlerini taşıyan köy örgütünden hareketle, özel mülkiyet düzeninin kurulmasını beklemeden doğrudan doğruya sosyalizmin kurulabileceğini savunmuştur. Obscina da denilen bu köy toplulukları, kendi kendilerini yönetiyor, vergi topluyor ve işlenmek üzere belirli sürelerle toprağı köylüler arasında dağıtıyorlardı. Köylülerin topluluktan ayrılmaya hakları yoktu. 1905 ve 1917 devrimleri arasında, Çarlık İçişleri Bakanı ve Başbakanı Stolypin'in* gerçekleştirdiği reformlardan biri, tarımsal gelişmeyi engelleyen bu sistemi kaldırmak, köylülere Mir'den ayrılıp bağımsız çiftlikler kurma hakkını tanımak oldu. On yılda, 2 milyondan fazla köylü ailesi (toplamın sekizde biri) Köylü Arazi Bankası aracılığıyla kendilerine toprak satın alıp, Sibirya ve Orta Asya'ya kolonici olarak gittiler. Böylelikle, Narodnikler'in önemsedikleri kurumsal temel büyük değişikliğe uğradı.

19.yy'nin ikinci yarısındaki Narodnizm, kaba- ca iki eveye ayrılabilir: İlk otuz yılda Devrimci Halkçılık ağır basmış, daha sonraki yirmi yılın Halkçılığı ise Liberal olmuştur. Narodnikler 20.yy'ın başında Sosyalist Devrimciler Partisi'nde toplanınca, bu iki eğilim birleşmiş, fakat

daha sonraki yıllarda yine ayrılarak, partinin sağ ve sol kanatları olmuştur.

1870'ler Devrimci Halkçılığın doruk noktasıdır. Bu dönemde, binden fazla öğrenci, üniversite öğrenimlerini bırakarak düşüncelerini yaymak için köylere, halka (Halk'a Doğru: Narodniçestvo) gitmişlerdir. Bunların büyük çoğunluğu (Bakunin gibi), köylülerin hemen devlete ve toprak sahiplerine başkaldırmaya hazır olduklarına inanıyorlardı; bazılarıysa (Lavrov gibi), önce köylü önderlerinin yetiştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu hareketin Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük) adlı bir yeraltı örgütü vardı. 1870'lerin sonunda, bunun yerine iki ayrı örgüt kuruldu, darbe yoluyla hemen başa geçmek isteyen Narodnaya Volya (Halkın İradesi veya Özgürlüğü) ve daha ılımlı davranan Bakuninci Çyornyy Peredel (Kara Değişiklik). İlk grubun Çar II. Aleksandr'ı* öldürmesi üzerine, polis bu örgütleri dağıtınca, 1880'lerde Mihailovski'nin önderliğinde özgürlükçü, hümanist ve evrimci bir halkçılık akımı gelişti. Bu Liberal Narodnizm, yerel yönetim örgütlerinde ve köylerde başarılı çalışmalar yaptı.

İlk Rus Marxistleri, hep Narodnizm'den gelmişlerdir. Örneğin, Plekhanov*, Çyornyy Peredel'in önderlerindendi. Ağabeyi, 1887 yılında Çar III. Aleksandr'a karşı Narodnikler'in düzenledikleri suikast girişimine katıldığı için asılan Lenin de, Tkaçevci Narodnaya Volya geleneğinden etkilennmiştir.

Nikolay Çernişevski

nişevski çok geçmeden, tarım reformundaki eksikliklerden ötürü hükümete cephe almıştır. Sert eleştirileriyle, Radikaller'in tartışmasız önderi olmuş, Nihilistler tarafından da desteklenmiştir. 1862'de Petro Pavlovsk kalesinin zindanına atılan Çernişevski, ertesi yıl burada (Lenin'in parti kuramıyla ilgili ünlü kitabına ilham veren) *Nasıl Yapmalı?* adlı romanını yazmıştır. 1864'te çarın mahkemesince yurttaşlık haklarından yoksun kılınmış ve küreğe mahkûm edilmiştir. 1872'ye değin hapis yattıktan sonra Sibirya'ya sürülmüş, ancak on bir yıl sonra Astrahan'a gönderilmiştir. Nihayet, ölümüne birkaç ay kala doğduğu kente dönmesine izin verilmiştir.

Etkilendiği
kaynaklar

Çernişevski, Rus siyasal düşününün Batıcılık ana akımı içinde yer alır; Batıcılar'ın sosyalist kanadı içinde, Belinski ve Herzen'den sonra gelir. Çernişevski'nin etkilendiği düşünsel kaynaklar üçe ayrılabilir: Birincisi, genel felsefede, Feuerbach gibi Sol Hegelciler, ikincisi, Fransız ve İngiliz sosyalistleri, üçüncüsü de iktisadi konularda, John Stuart Mill'in Faydacılığı'dır.

Nasıl Yapmalı? romanından önce, Çernişevski'nin Mill'den yaptığı bir çeviri ile bir de sanat kuramı kitabı vardır. J.S.Mill'in *Principles of Political Economy* yapısını Rusça'ya çevirirken, eklediği notlarla, onun görüşlerini sosyalistçe bir yönde yorumlamıştır. 1855'te yazdığı *Sanat ile Gerçeklik Arasındaki Estetik İlişkiler* adlı kitabında ise, Belinski'nin Faydacı sanat görüşüne, pozitivist ve materyalist bir temellendirme getirmiştir. Aynı eğilim, yazı kurulunda yer aldığı *Sovremennik* dergisinde çıkan birçok edebiyat makalesinde de belirgindir. Çernişevski 1858'de yine bu dergide yayımlanan "Toprağın Komünal Mülkiyetine Karşı Çıkanların Felsefi Önyargılarının Eleştirisi" başlığını taşıyan makalesinde köylülüğün devrimci gizilgücünü (potansiyelini) vurgulamıştır. Özel mülkiyete karşı olan Çernişevski, "komünizm"i "sosyalizm"den daha yüksek bir ideal ve uzak bir gelecekte erişilebilecek bir aşama olarak görmüştür. "Komünizm" sözcüğü Lenin'in 1915'te Buharin'le birlikte çıkardığı bir dergiye bu adı vermesine kadar, Bolşevik ve Menşevik Sosyal Demokratlar'dan çok, Kolektivist Anarşistler tarafından kullanılmaktaydı.

Toprağın komünal mülkiyetiyle ilgili makalesinde olduğu gibi, daha sonra yayımladığı "İktisadi Çalışma ve Hukuk," "Batıl İnançlar ve Mantık

Kuralları" başlıklı yazılarında da, Çernişevski, ortaklaşa mülkiyete karşı çıkanların, iç tutarsızlıklarını işlemiştir. Bu yazılarında, genel gelişimin diyalektik yasasına dayanarak, yalnız toprağın komünal mülkiyetinin değil, bütün üretim araçlarının komünal mülkiyetinin, mülkiyetin en yüksek aşaması olduğunu kanıtlamaya yönelmiştir.

Marx, Çernişevski'nin adını "büyük Rus bilgini ve eleştirmeni" olarak anmış, Lenin de Çernişevski için, "Yeni Kantçılar'ın, Pozitivistler'in, Machçılar'ın etkisinden kurtulmayı başarmış, 1850'den 1888'e kadar tutarlı bir materyalist olarak kalma yüceliğini göstermiş tek büyük Rus yazarı" demiştir.

19.yy Rusyası'ndaki aydınların tipik bir özelliği de, tanrıtanımazlıklarıydı. P.B.Struve gibi Yasal Marxistler'in yorumuna göre, aydınlardaki din boşluğunu, bir "halk kültü" doldurmuştur. Aydınlar halkın mutluluğu adına, Rus Çarlığı'nı da, devleti de ortadan kaldırmak isteyen bir geleneğin taşıyıcısıydı. Çernişevski de bu geleneğin içinde yer alır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Polnoe Proezvideniye*, (ö.s.), 14 cilt, 1938-1943, ("Bütün Eserleri").

• **KAYNAKLAR**: G. Plekhanov, *N.G. Tschernyschusky*, 1894, Y.M. Steklov, *N.G. Çernişevski*, 1928; F.Venturi, *Rosts of Revolution*, 1960; V.V. Zenkovsky, *A History of Russian Philosophy*, 1953.

• **BAKINIZ**: BAKUNİN, HERZEN, PLEHANOV.

ÇERNOV, Viktor Mihayloviç (1873-1952)

Rus siyaset adamı. Sosyalist Devrimci Parti'nin kurucularındandır.

Boris Olenin takma adıyla da tanınır. 1873'te doğdu, 15 Nisan 1952'de New York'ta öldü. 1893'te devrimci harekete katıldı. 1902'de Sosyalist Devrimci Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. Partinin 1905'te birinci kongresinde onaylanan programının hazırlanmasına önemli katkıda bulundu.

Programda, Rusya'da gerçekleşecek devrimin ilk aşamasının demokratik devrim olduğu ve bir evrim sonucu sosyalizme varılacağı görüşü yer alıyor, devrimin itici gücü olarak köylüler, proletarya ve aydınlardan oluşan üçlü kesim öngörülmüyordu. Toprağın "sosyalizasyonu", yani tarımda özel toprak mülkiyetinin kaldırılarak herkese eşit yararlanma olanağının sağlanması amaçlanıyordu. Programda köylüler arası tabakalaşma ve çelişkilerden söz edilmiyor, büyük toprak sahibi kulaklara karşı mücadelede yoksul köylülerin yanı sıra, orta köylülüğün de yer alacağı belirtiliyordu.

Sosyalist Devrimci Parti'nin merkez komitesinde yer alan Çernov, aynı zamanda partinin gizli olarak yurt dışında yayımlanan organı *Revolutsionnaya Rossiya*'nın (Devrimci Rusya) yayın yönetmenliğini yaptı. I.Dünya Savaşı başladığında Batı Avrupa'da sürgündeydi. 1915'te İtalyan ve İsviçreli sosyalistlerin örgütlediği Zimmerwald Konferansı'na katıldı. Konferansa Lenin'in tezlerini destekledi.

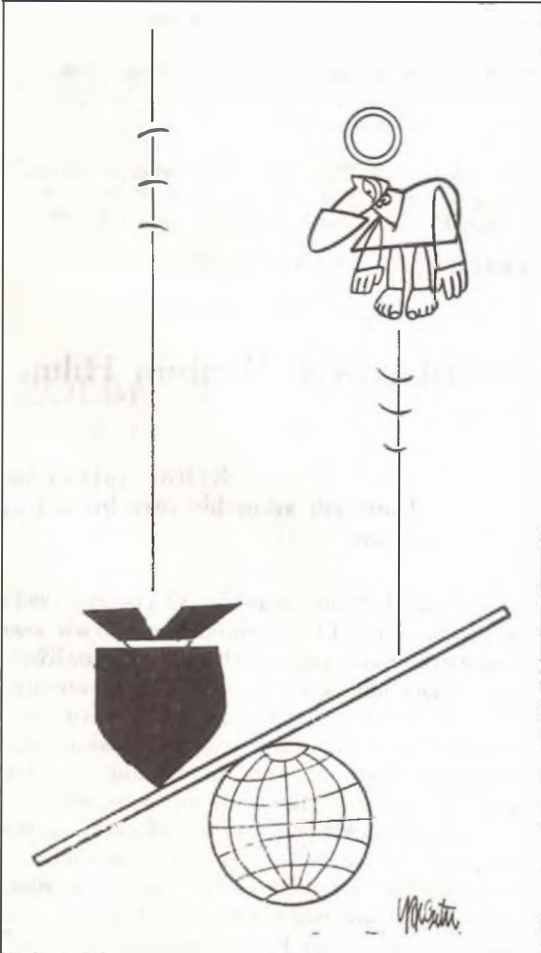
1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü. Duma dağıtılarak geçici bir karma hükümet kurulduktan birkaç ay sonra, tarım bakanı olarak hükümete girdi.

Ekim Sosyalist Devrimi gerçekleştirildikten sonra Sovyet iktidarına karşı silahlı mücadeleye katıldı. 1920'de yurt dışına göç etti. II.Dünya Savaşı başlayana dek Paris'te yaşadıkten sonra ABD'ye yerleşti. Çeşitli dergilerde yazılarıyla Sovyetler Birliği'ndeki yönetime karşı muhalefetini sürdürdü.

ÇETİN, Yalçın (1934-1977)

Türk, karikatürcü ve çizgi-filmci. Yıllarca sürdürdüğü çizgi dilini bırakıp, ulusal bir çizgi dili arayışına yönelmekle önemli bir deney gerçekleştirmiştir.

İstanbul'da doğdu, 14 Nisan 1977'de aynı kentte öldü. Bir süre İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) öğrenim gördü. Bu yıllarda, basındaki karikatür çalışmaları ağır bastığı için eğitimini yarım bıraktı. 1950'lerden 1961'e değin Babiâli'de çalıştı. 1961'de çizgi-film alanında çalışmak

için Almanya'ya gitti, Münih'e yerleşti. TV ve sinema reklam filmleri yaptı. Bu çalışmaları, İspanya'da ve Fransa'da gösterildi. Çalıştığı İnsel Film adlı kuruluşta kısa sürede baş animatörlüğe yükseldi. 1964'te yurda döndü. Bir yandan karikatür çizmeyi sürdürürken, bir yandan da meslektaşlarıyla birlikte kurduğu reklam ajanslarında jenerikler ve reklam çizgi-filmleri yaptı. Tutulduğu amansız hastalıktan kurtulamayarak 1977'de öldü.

İlk karikatürünü 1947'de *Doğan Kardeş* çocuk dergisinde yayımladı. Daha sonra, *Medet*, *Hergün* ve *Hafta*'da yapıtları çıktı. 1952'de yoğun olarak *Akba-ba* mizah dergisine çizmeye başladı. Daha çok siyasal mizah dergilerinde ürün verdi. Dergi karikatürcülüğünün çeşitli arayışlara açık yapısından yararlandı. Süsleyici öğelerle karikatürünün sınırlarını geliştirmek istedi. Bunun izleriyle dolu olan çizgisi, Almanya dönüşünde yeni bir görünüme ulaştı.

O yıllarda Avrupalı çizgi-film sanatçıları, Walt Disney geleneğine karşı yeni bir anlayışa yönelmişlerdi. Hareketi parçalayıp durdurma yoluyla modern bir grafik düzeni arıyorlardı. Bu oluşum, Yalçın Çetin'i Karagöz-Hacivat biçim yapısını karikatüre uygulama denemelerine götürdü. Ancak dünya karikatürünün o yıllarda iyice belirginleşen grafik bir sanat olma çabasına da uzak kalmadı. Karagöz estetiğinden yola çıkarak oluşturduğu yeni üslubunda grafik değerler ağır basıyordu. Giderek ustalaştı ve kendine özgü bir çizgi diline ulaştı.

Yalçın Çetin, 1950 kuşağının önemli sanatçılarından biri olmakla birlikte, 1960'larda girdiği arayış ve ulaştığı bireşimle, Türk karikatürünün yönünü çok daha geniş bir zaman diliminde etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Vatan Millet Sakarya*, 1974; *Dosya*, 1977.

ÇETİNKAYA, Ali (1878-1949)

Türk asker ve siyaset adamı. Milli Mücadele'de Ayvalık'ta ilk direnişi örgütlemiş, Cumhuriyet döneminde bayındırlık ve ulaştırma bakanlığı yapmıştır.

1878'de Afyonkarahisar'da doğdu, 21 Şubat 1949'da İstanbul'da öldü. Afyonkarahisar Rüşdiyesi'nde ve Bursa Askeri İdadisi'nde okudu. 1898'de Harbiye Mektebi'ni bitirdi.

Makedonya ve Arnavutluk'taki çete savaşlarına katıldı. 1907'de Manastır'da örgütlenmeye başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilanının ardından Bulgar çetecilerine karşı gönderilen güçlerin komutanlığını üstlendi.

1911'de İtalyanlar'a karşı savaşmak üzere Trablusgarp'a gitti. Derne'de Mustafa Kemal'le birlikte çarpıştı. I.Dünya Savaşı'nda Irak, Kafkasya ve Makedonya cephelerinde çeşitli görevler aldı. 1917'de kaymakamlığa (yarbay) yükseldi.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin ardından Ayvalık bölgesindeki 172. Alay komutanlığına atandı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunanlılar'ın Aydın ve Manisa'ya yayılarak 29 Mayıs'ta da Ayvalık'ı ele

geçirmeye kalkışmaları üzerine komuta ettiği 172. Alayla işgalcilere karşı çıktı. Böylece oluşan Ayvalık cephesine yöre halkının da katılmasını sağladı.

Ocak 1920'de toplanan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Afyonkarahisar milletvekili olarak katıldı. 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal eden İngilizler tarafından, Malta'ya sürüldü. 1921'de TBMM'nin girişimleri sonucu serbest bırakılarak Ankara'ya döndü ve Afyonkarahisar milletvekili olarak meclise katıldı. Müdafaa-i Hukuk gurubunda yer aldı. Halk Fırkası'nın meclis grubu başkan vekilliğini yaptı. 1926'da Ankara'da kurulan ve Mustafa Kemal'e karşı suikast girişiminde bulunanlarla İttihatçılar'ın yargılandığı İstiklâl Mahkemesi'nin başkanlığını yaptı.

16 Şubat 1934'te atandığı Nafia Vekilliği (Bayındırlık Bakanı) görevi, 3 Nisan 1939'a değin sürdü. Bu tarihte II.Refik Saydam hükümetince ilk kez oluşturulan Muhabere ve Münakale (Ulaştırma) vekilliğine getirildi. 20 Kasım 1940'ta bu görevden ayrıldı.

Ali Çetinkaya, ilk meclisten ölümüne değin tüm dönemlerde Afyon milletvekili olarak TBMM'de yer aldı.

ÇETİNTAŞ, Sedat (1889-1965)

Türk, mimar. Tek yapı ya da kent ölçeğinde, tarihi çevre korumasının ve yapı belgelemenin öncülerindendir.

1889'da Arapkir'de doğdu, 6 Ocak 1965'te İstanbul'da öldü. Mimarlık eğitimini Sanayi-i Nefise Mektebi'nde, (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) yaptı. Mimar Kemalettin'in öğrencisi olarak 1.Ulusal Mimarlık Akımı içinde yetişti. 1918'de birincilikle mezun oldu. Askerlik görevinden sonra kısa bir süre bir dekorasyon fabrikasında çalıştı. Buradan ayrılarak Bursa Belediyesi Fen İşleri Dairesi'ne geçti. Bu görevi sırasında Osmanlı yapılarını ayrıntılı bir biçimde inceleme olanağını buldu. Daha sonra İstanbul'a giderek bir özel büro kurdu. 1922'de *Sokulu Camisi*'ne ait dört röleveyi Türk Ressamlar Cemiyeti'nin Galatasaray'daki salonunda sergiledi. Yine o yıllarda, İstanbul kentinin bayındırlık sorunlarına eğildi, *İkdam* gazetesindeki "İstanbul'un İmarı" ve "Yetim İstanbul" gibi yazılarıyla bu konuda kişisel önerilerini kamuoyuna yaymaya çalıştı. Anadolu Türk mimarlığına karşı duyduğu hayranlık, özel bürosunu kapattıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı Hars Müdürlüğü'ne girmesine neden oldu. 1932'de Chicago Sergisi için kendisinden *Şehzade Camisi*'nin rölevesini yapması istendi. Kısa zamanda bu sergi için 12 pafta hazırladı. Daha sonra Bursa'nın Erken Osmanlı dönemi yapıtlarının rölevelerini yaparak, 1934'te sergiledi. 1935'te Bursa, Edirne ve İstanbul'daki Osmanlı yapılarının röleveleri topluca Ankara Sergievi'nde sergilendi. Bu arada, Atatürk'ün emriyle Eski Eserleri ve Anıtları Koruma Heyeti'nin kurulmasında etkin rol aldı. 1936'da

Mimar Sinan için düzenlenecek bir sergi için *Süleymaniye Camisi*'nin rölevesine başladı. Bunun ardından 1942'de *Sultan Mahmut Türbesi* üstünde çalıştı. 1951'de, o güne değin hazırladığı 195 pafta, yurt dışına, Milletlerarası Müsterekler Kongresi'ne gönderildi. 1954'te Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Röleve Bürosu'ndan emekli oldu. 1957'de Demokrat Parti'den milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Bu görevi 27 Mayıs 1960'ta son buldu.

Çetintaş'ın tarihi yapıtları koruma çalışmaları süreklive çok yönlü olmuştur. Bu çalışmaların başında titiz rölevelerle anıtsal yapıları belgelemesi gelir. 1932-1946 arasında hazırladığı Osmanlı mimarlığıyla ilgili büyük boyutlu röleveleri İTÜ Mimarlık Fakültesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Orhan, I.Murat ve Yıldırım Bayezid dönemi yapılarının rölevelerini içeren çalışması iki cilt olarak sağlığında yayımlanmıştır. 3.cilt için hazırladığı Klasik Osmanlı dönemi ve sonrasıyla ilgili röleveleri henüz yayımlanmamıştır.

Çetintaş, tek yapının korunabilmesinin ancak tarihsel yapıları değer veren kent planlarının tasarlanmasıyla gerçekleşebileceğine inandığı için, kent planlamasına özellikle önem vermiş, birçok gazete ve dergide bu görüşü savunan yazıları yayımlanmıştır. Ayrıca, mimarlık tarihi ve dönemin mimarlık anlayışıyla ilgili çok sayıda makalesi de vardır. Yurt içinde ve dışında sergiler açmış, konferanslar vermiştir. Tarihsel yapıları belgeleme çalışmaları sırasında fotoğrafçılığa da ilgi duymuş, katıldığı bir fotoğraf yarışmasında birincilik almıştır Türk mimarlığındaki ilk meslek örgütlerinden olan Yüksek Mimarlar Birliği'nin etkin bir üyesi olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Bursa'da İlk Eserler*, 1946; *Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri, Bursa'da Murad I ve Beyazid I Binaları*, 1952.

• **KAYNAKLAR**: T.Uvaroğlu, "Kaybettiğimiz Kıymetler: Sedat Çetintaş, İdealist Bir Eski Eserci", *Mimarlık*, (7), 1965; M.Yeşim, "Sedat Çetintaş", *Yapı*, (38), 1943.

• **BAKINIZ**: KEMALEDDİN [MİMAR].

ÇİĞİRAÇAN, İbrahim Hilmi (1876-1963)

Türk, yayımcı. Kültür yaşamımıza altmış yılı aşkın bir süre hizmet etmiştir.

1876'da İstanbul'da doğdu, 12 Haziran 1963'te aynı yerde öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra *İkdam* gazetesinde çalışmaya başladı. 1896'da Kütüphane-i İslam adlı ilk yayınevini kurdu. Bu kuruluşu, sonradan kurduğu Kütüphane-i Askeri adlı yayınevi ile birleştirerek Kütüphane-i İslam ve Askeri adıyla sürdürdü. Yayınevi bir süre sonra Kütüphane-i Hilmi, daha sonra da Hilmi Kitapevi adını aldı.

Çığıracan, 1908'de üç ay kadar *Millet* adlı günlük bir gazete de yayımladı. Ama asıl etkinliği kitap yayıncılığı alanında olmuştur. Özellikle tarih, edebiyat ve din konularında yayın yapan Çığıracan, ders kitaplarına da önemli bir yer vermiştir. Kendisi de

II. Meşrutiyet sonrasında ülkenin içine düştüğü bunalıma çareler arayan ve yayımlandığı dönemde yankılar uyandıran ilginç kitaplar kaleme almıştır.

Altmış yılı aşan yayıncılığı boyunca, özellikle Ahmet Refik Altınay, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Halit Ziya Uşaklıgil gibi dönemin en çok okunan yazarlarının hemen tüm yapıtlarını basmış, kültür yaşamına 1000'den fazla kitap kazandırmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Osmanlılar'ın Muzaferiyatı-Tesalya ve Yenişehir*, 1897; *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, 1905; *Hayat-ı Askeriye ve Edebiye Sabıfları*, 1908; *Tasfiye-i Lisana Muhtaçmıyız*, 1911; *Zavallı Millet*, 1912; *Milletin Kusurları*, 1912; *Milletin Hataları*, 1912; *Maarifimiz ve Servet-i İlimiyemiz*, 1913; *Türkiye Uyan*, 1913; *Avrupalılaştırmak-Felaketlerimizin Esbabı*, 1916.

ÇİANG ÇİNG (1914)

Çinli siyasetçi. Ülkesinde Kültür Devrimi olarak adlandırılan hareketin önderlerindendir.

1914'te Shantung Eyaleti'ndeki Chuch'eng'de doğdu. 13 yaşında bir tiyatro grubunda çalışmaya başladı. 1933'te komünist bir örgüt içindeki çalışmaları nedeniyle tutuklandı ve hapis cezasına çarptırıldı. Serbest bırakıldıktan sonra Şanghay'a gitti ve orada sol eğilimli bir film şirketinin yaptığı filmlerde küçük roller aldı. 1937'de Şanghay'ın Japonlar tarafından saldırıya uğraması üzerine kenti terkedip Chungking'e gitti ve orada bir sinema stüdyosunda çalışmaya başladı. 1939'da Kızıl Ordu'ya katıldı. Daha sonra Lu Hsün Sanat Akademisi'nde tiyatro yöneticisi olarak çalışırken Mao Zedung (Mao Tse-tung) ile tanıştı ve bir süre sonra onunla evlendi. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra çeşitli kültürel çalışmalarda yer aldı. 1963'te Pekin opera ve balesinde geleneksel Çin sanat biçimine proleter öğeler sokmayı amaçlayan bir hareketi aktif olarak destekledi. 1966'daki Kültür Devrimi, parti yönetimine karşı Mao'nun, ordunun ve geniş halk yığınlarının desteğini sağlayarak başlattığı bir hareketti ve teknoloji karşısında insan etkinliğine önem vermekteydi. Chiang Çing, Lin Piao ile birlikte Kültür Devrimi'nin önderleri arasındaydı. Çin Komünist Partisi merkez komitesine seçilen Chiang Çing birçok kitle gösterisine konuşmacı olarak katıldı.

1975'te, daha önce Kültür Devrimi sırasında parti genel sekreterliği görevinden azledilmiş olan Deng Hsiao-Ping, merkez komitesi tarafından politbüroya başkan yardımcısı olarak atandı. 1976'da aralarında Chiang Çing'in bulunduğu politbürodaki bir grup Deng'in bütün görevlerinden azledilmesini sağladı. Aynı yıl Mao'nun ölümünden sonra aralarında Chiang Çing'in de bulunduğu ve "Dörtlü Çete" olarak adlandırılan grup tutuklandı. Siyasi kadrolar içindeki bu grup yanlısı kişiler görevlerinden alındı. Deng Hsiao-Ping eski görevine geri döndü. 1980'de yönetimi ele geçirmek için komplo düzenlemek iddiasıyla yargılanan Chiang Çing ölüm cezasına mahkûm oldu. Cezası daha sonra ömür boyu hapse çevrildi.

- **BAKINIZ:** DENG HSİAO-PİNG, LİN PİAO, MAO ZEDUNG.

ÇİÇEKLİ, Edib (1901-1964)

Suriyeli siyaset adamı. Askeri darbeye başa geçerek ülkesini bir süre diktatörlükle yönetmiştir.

1901'de Hama kentinde doğdu. 27 Eylül 1964'te Brezilya'da öldü. Askeri öğrenim gördü. Ülkesinde Fransız manda yönetimine karşı sürdürülen milliyetçi mücadelelere katıldı. II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığına kavuşan Suriye'de Haşimiler'in ve Halk Partisi'nin desteklediği Irak, Ürdün ve Suriye'nin birleştirilmesini amaçlayan el-Hilâlû'l-hasib (Verimli Hilal) politikasına karşı çıktı. 1948'de çıkan Arap-İsrail savaşında Filistinliler'in yanında çarpıştı.

Çiçekli, Araplar'ın yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşın ardından Albay Hüsnü Zaim'in 30 Mart 1949'da gerçekleştirdiği hükümet darbesine katıldı. Ancak Hüsnü Zaim'le aralarında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle ordudan uzaklaştırıldı. Aynı yılın ağustosunda da Haşimi yanlısı Albay Sami Hinnavi yönetime el koydu. Ardından da Çiçekli 19 Aralık 1949'da bir darbeyle yönetimi ele geçirdi. Başlangıçta parlamentoya fazla müdahale etmedi. Ancak gücünü kırmaya çalışan Haşimi yanlısı politikacıları etkisiz kıldıktan sonra tutumunu sertleştirdi. Önce, anayasa uyarınca kurulmuş olan hükümeti dağıttı. Siyasi partileri kapattı. Bu işleri yaparken kendisine bağlı olan orduya güveniyordu. Zamanla sivil politikanın gereğini kavrayarak yeni yasal düzenlemelere girişti. Toprak reformu yapmaya çalıştı. Manda yönetimi döneminde Dürziler ve Aleviler'e tanınan yerel özerkliklere son verdi. Bu dönemde ABD yardımını reddetti. Ağustos 1952'de Arap Kurtuluş Hareketi adlı partiyi kurdu. Oluşturduğu bu tek partili sistemde yoğun bir muhalefetle karşılaşmaksızın Temmuz 1953'te cumhurbaşkanı oldu.

Ancak ülkedeki önemli siyaset adamlarından hiçbirisi bu partiye katılmadığı gibi ona karşı birlik oldular. Öte yandan ordu içindeki gücünü de yavaş yavaş yitirmeye başlayan Çiçekli, giderek yıprandı. Kendisine karşı düzenlenen bir askeri ayaklanmayı parlamento üyelerinin büyük çoğunluğunun desteğiyle bastırmayı başardı. Ama Şubat 1954'te Irak ordusunun Suriye'ye müdahalesini önlemek için ülkesini terkederek sürgüne gitmek zorunda kaldı. 1960'ta Brezilya'ya gitti. Burada bir Dürzi tarafından öldürüldü.

ÇİÇERİN, Boris Nikolayeviç (1828-1904)

Rus, düşünür. Ülkesinde Hegelci felsefenin önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur.

1828'de doğdu, 1904'te öldü. Moskova Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1868'den sonra Moskova Üniversitesi'nde anayasa ve idari hukuk profesörlüğü yaptı. Bir süre çarlık ailesine öğretmen olarak hizmet etti. 1881-1883 arasında Moskova belediye başkanı olarak görev yaptı.

Çiçerin yaklaşık yarım yüzyıl boyunca Rusya'da Hegelci felsefenin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Rus idari ve hukuki tarihi, Avrupa siyasi düşünce tarihi ve felsefe konularında yaptığı çalışmaları, Hegelci yaklaşımla ele almıştır. Çiçerin, Hegel'in ünlü tez-antitez-sentez üçlemesindeki diyalektik hareketi dört aşamada gerçekleşen bir süreç olarak açıklamıştır. Tez iki antitez tarafından yadsınır ve sonuçta senteze varılır. Böylece varlık ve düşüncenin ilk baştaki bütünlüğü, ilişki ve birliği içeren bir ara aşamadan geçerek, sonuçta çoklukta ifadesini bulur.

Çiçerin'e göre, diyalektik sürecin en yüksek aşaması-Hegel'in felsefesinde olduğu gibi-din ve sanatta ifadesini bulan "mutlak fikir" değil ancak özgür iradenin ahlaki egemenliğini temsil eden "objektif fikir"dir. Çiçerin, Hegel'in objektivizmi ile Kant'taki pratik aklın özerkliği görüşünü birleştirmeye çalışmıştır. Ahlaki bireyciliği savunması açısından Kant'ın görüşlerine yakın olmakla birlikte, mantık, ontoloji ve tarih felsefesi konularında Hegelci yaklaşımı benimsemiştir. Bir yandan, büyük insanları evrensel fikrin basit araçları olarak değerlendiren, öte yandan, insanın rasyonel bir varlık olarak kendi içinde bir amaca sahip olduğunu ileri sürmüştür.

Kant'ın etkisi Çiçerin'in toplumsal ahlak ile ilgili görüşlerine de yansımıştır. Ona göre bir topluluk amacını ancak bireyler aracılığı ile gerçekleştirebilir. Düşünen, hisseden ve arzu eden toplum değil insanlardır. Çiçerin toplumun, işlevi insanı zincirler içine koyarak onu mutlu etmeyi amaçlayan, her şeyi kendi içinde eriten yüksek bir organizma olduğu anlayışına karşı çıkar. Ona göre, bireyler kurumlar için değil, kurumlar bireyler için vardır. Tüm sosyal yapının temel taşı olan birey tek bir tinsel öz olarak akıl ve özgür iradeye, dolayısıyla ahlaki bir kıymete ve saygınlığa sahiptir. Çiçerin'in ahlaki bireycilik görüşü onu, sınırlandırılmamış bir bireysel mülkiyet anlayışını savunmaya ve toplumun güçsüz üyelerine yardım için devletin müdahalesine karşı çıkmaya götürmüştür.

Çiçerin aynı zamanda Hukuk Okulu ya da Devlet Okulu adıyla bilinen ve Hegel'in devlet görüşünü kendine temel alan düşünce akımının kurucusudur. Bu okula göre, toplumdaki çıkarları bir bütün olarak savunan sınıflarüstü devlet tarihteki temel güçtür. Çiçerin, devletin Rusya tarihindeki mutlak rolünü doğal koşullardan yola çıkarak açıklar. Ona göre Rusya'nın coğrafi koşulları istikrarlı toplumların oluşumunu engellemektedir. Geniş istepeler (bozkır)

içinde insanlar dağınık olarak, tek tek bireyler biçiminde varolabilmektedir. Devlet insanların toplu halde yaşayabilecekleri örgütlenmeler kurarak ve bunları kamu çıkarına bağımlı kılarak etkin bir görev üstlenmektedir. Çiçerin toplumdaki değişikliklerin ancak devlet yoluyla gerçekleştirilebileceğine inanır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Oblastniya uchrezdeniya Rossii v 17 veke*, 1856, ("17.yy'da Rusya'da Yerel Yönetim"); *Opiti po istorii russkago pravo*, 1858, ("Rus Hukuk Tarihi Çalışmaları"); *Polozhitelnaya Filofofiya: Yedinstvo Nauki*, 1892, ("Pozitif Felsefe ve Bilimin Birliği"); *Osnovaniya Logiki; Metafiziki*, 1894, ("Mantık ve Metafiziğin Temelleri"); *Filosofofiya Prava*, 1900, ("Hukuk Felsefesi").

ÇİÇERİN, Georgi Vasilyeviç (1872-1936)

SSCB'li devlet adamı, diplomat. Dış işleri bakanı olarak ilk dönem Sovyet dış politikasını yönlendirmiştir.

24 Kasım 1872'de Tambov Eyaleti'ne bağlı Karaul'da doğdu, 7 Temmuz 1936'da Moskova'da öldü. Büyük toprak sahibi eski bir diplomatın oğludur. Lise öğrenimini St. Petersburg'da (bugün Leningrad) tamamladı. St. Petersburg Üniversitesi'nin Dil-Tarih Fakültesini bitirdikten sonra 1897'de Dışişleri Bakanlığı arşivinde çalışmaya başladı. Rusya'da gelişmekte olan devrimci hareketlere ilgi duymaya başlayınca 1904'te bakanlıktaki görevinden ayrıldı.

Berlin'e gitti ve 1905'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Menşevik kanadına katıldı. Daha sonra Paris'e giden Çiçerin Fransız Sosyalist Partisi'nde çalıştı. I. Dünya Savaşı yıllarında, Londra'da savaşa karşı çıkan eylemler içinde yer aldı. 1917 Ekim Devrimi başladıktan sonra Bolşevik görüşleri benimseyen Çiçerin İngiliz makamlarına tutuklandı. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılınca Rusya'ya döndü ve Bolşevik Parti'ye katıldı. Dışişleri Halk Komiserliği (dışişleri bakanlığı) yardımcılığı görevine atandı ve Almanya ile sürdürülmekte olan Brest-Litovsk barış görüşmelerinin ikinci döneminde Sovyetler Birliği'ni temsil etti. 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzaladı. 30 Mayıs 1918'de dışişleri halk komiseri oldu.

1920'de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında başlayan görüşmeleri ülkesi adına Çiçerinyürüttü. Bu görüşmelerin sonunda Türkiye-SSCB Antlaşması imzalandı. Aynı dönemde Çiçerin İran ve Afganistan'la yaptığı görüşmeler sonucunda SSCB-İran ve SSCB-Afganistan antlaşmalarını da imzaladı. 1922'de Avrupa ekonomisinin görüşülmesi ve kimi ilkelerin saptanması için Avrupa devletlerince Cenova'da düzenlenen konferansta, Çiçerin Sovyetler Birliği heyetine başkanlık etti. Burada 16 Nisan 1922'de Almanya ile gizli olarak iki ülke arasındaki diplomatik ve ticari ilişkilerin normalleştirilmesini amaçlayan Rapallo Antlaşması'nı imzaladı.

1922-1923 yıllarında Yakın-Doğu sorunlarıyla ilgili Lozan Konferansı'nda Çiçerin Sovyetler Birliği heyetine başkanlık etti. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında varılan 1925 tarihli saldırmazlık ve tarafsızlık

antlaşmasını Sovyetler Birliği adına imzaladı.

Çiçerin, katıldığı tüm uluslararası toplantılarda, savaşta sonra, Batılı devletlerin ekonomik ve diplomatik alanda Sovyetler Birliği'ni yalnızlığa itme politikasına karşı çıktı. Avrupa devletleri arasında çıkan çelişkilerden yararlanarak yeni Sovyet düzeninin güvence altına alınması doğrultusunda çaba harcadı. Sovyetler Birliği'nin birçok ülke ile diplomatik ilişki kurmasını sağladı. Ülkesinin, İslam ülkeleriyle, özellikle Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasına katkıda bulundu.

Çiçerin 1920'lerde ortaya çıkan parti içi anlaşmazlıklardan kendini uzak tutmaya çalıştıysa da bu durum onun görev yapmasını güçleştirdi. 1928'den sonra hastalığı nedeniyle görevini büyük ölçüde yardımcısı Maxim Litvinov'a devretti. 1930'da emekli oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *Two Years of Foreign Policy*, 1920, ("İki Yıllık Dış Politika").

ÇİEN LUNG (1711-1799)

Çin imparatoru. Yaptığı savaşlarla Çin'in sınırlarını genişletmiştir.

25 Eylül 1711'de Hung-li'de doğdu. 7 Şubat 1799'da Pekin'de öldü. Kardeşi ile birlikte saray okulunda eğitim gördü. Babası Yung-Çeng 1735'te ölünce Çien Lung imparator oldu. Yönetimi sırasında, Çien Lung, bürokrasinin üst düzey görevlileriyle devamlı işbirliği içinde oldu. En yakın yardımcıları O-er-t'ai ve Chang T'ing-yü idi. Ülke yönetiminin çeşitli konularında danışmanlarıyla bağlantılı olarak çalışır, yerel görevlilerden sorunlarla ilgili bilgi alır, ülke içinde dolaşarak vatandaşlarıyla doğrudan ilişkiler kurmaya çalışırdı.

Çien Lung Çin'in batı ve güney sınırları boyunca başarılı seferler yaptı. Balkash Gölü ile İli Nehri'ni içine alan, güneyde Pamir Dağları'na kadar uzanan bölgeyi denetimi altına aldı, Tibet'i Çin mandasına soktu.

Çien Lung 18.yy'ın ikinci yarısında Burma, Nepal ve Vietnam'a seferler düzenledi, Vietnam'ı işgal etti. Daha sonra Çin birliklerinin Vietnam güçleri tarafından püskürtülmesine karşın Çin'in bu ülke üzerindeki etkisi uzun süre devam etti.

Hristiyanlık'ı yasaklayan Çien Lung sanat ve yazın ile yakından ilgilendi, sanatçıları korudu. Resim, hattatlık ve şiir ilgi alanları arasındaydı. Eski Yazlık Saray'ı, görkemli yapıtlar, sanat müzeleri ve bakımlı bahçeler ekleyerek, daha da genişletti. Büyük bir kitaplık oluşturdu.

Çien Lung yönetiminin son yıllarında Çin devleti eski gücünü yitirmeye başladı. Askeri seferlerin getirdiği mali yük devlet bütçesini zorluyordu. Hızlı nüfus artışı da Çin ekonomisini olumsuz yönde etkiledi. 1796-1804 arasında, Beyaz Lotus Ayaklanması boyunca köylülerin sürekli olarak askere alınması da yönetime karşı oluşan hoşnutsuzlukta etkili oldu.

- KAYNAKLAR: A.W.Hummel (der.), *Eminent Chinese of the Ch'ing Period, 1644-1912*, 2 cilt, 1943-1944; L.C.Goodrich, *The Literary Inquisition of Ch'ien-Lung*, 1935.

ÇİĞİLTEPE, Asaf (1934-1967)

Türk tiyatro oyuncusu, yönetmeni ve şair. Türk tiyatrosunda önemli yeri olan Arena ve AST (Ankara Sanat Tiyatrosu) topluluklarının kurucularındandır.

Ankara'da doğdu, 7 Haziran 1967'de İslahiye'de öldü. Galatasaray Lisesi'ndeki ilk ve ortaöğreniminin ardından, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. 1954'te Haldun Dormen'in yönetimindeki amatör bir topluluk olan Cep Tiyatrosu'na katıldı. İki yıl sonra Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın bursunu kazanınca, tıp öğrenimini yarıda bırakarak tiyatro eğitimi için Paris'e gitti. 1959 dolaylarında, TNP'de (Théâtre National Populaire-Ulusal Halk Tiyatrosu) rejisör yardımcılığı, Comedie de Saint-Etienne ve Compaigne Chavert'de oyunculuk ve yönetmenlik yaptı. Aynı yıl tiyatro ile ilgili inceleme ve araştırmalar için Almanya, İsveç ve Finlandiya'ya gitti. 1960'ta yurda dönerek Muhsin Ertuğrulyönetimindeki İstanbul Şehir Tiyatrosu'na katıldı, burada oyunlar sahneye koydu. 1962'de arkadaşlarıyla birlikte Arena Tiyatrosu'nu kurdu. Sonradan Güner Sümer'in de katıldığı bu toplulukta A.Jary'nin *Ubu* adlı oyunlarından kendi derlediği *Kral Übü*'yü ve M.Aymé'nin *Başkalarının Kellesi*'ni sahneledi. Alışılmışın dışındaki yorumlarıyla bu iki oyun beklenen ilgiyi toplamadı. Buna karşın, I.L.Caragiale'nin *Kayıp Mektup*'unun ardından sahneye koyduğu ve kendisinin de rol aldığı Y.Haşek'in *Aslan Asker Şvayk*'ı yılın sanat olayı oldu.

1963'te Arena'dan ayrılan Çiğiltepe Ankara'da AST topluluğunu kurdu. Güner Sümer'le birlikte AST'ın birçok oyununu yönetti ve toplulukla turneler düzenleyerek bütün Anadolu'yu dolaştı. 1967'de Orhan Kemal'in *72.Koğuş* adlı oyunuyla En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl bir Anadolu turnesinde geçirdiği trafik kazasında öldü.

Çiğiltepe Paris'te TNP'de gördüklerini, Türk tiyatrosuna aktarmaya çalışmıştır. "Burjuva tiyatrosu"nun karşısına "halk tiyatrosu" kavramı ile çıkmış, Arena tiyatrosundaki etkinlikleri ile Türk tiyatro tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Daha sonra, Arena'daki deneyimlerine de dayanarak kurduğu AST'ta da bu tiyatro çizgisini daha geliştirerek sürdürmüştür.

1953-1957 arasında *Yenilik* ve *Mavi* gibi dergilerde şiirleri yayımlanan Çiğiltepe, 1957'de Cumhuriyet Gazetesi'nin Yunus Nadi Şiir Ödülü'nü kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar: *Kral Übü*; 1962; *Başkalarının Kellesi*, 1962; *Kayıp Mektup*, 1962; *Aslan Asker Şvayk*, 1962; *Godo'yu Beklerken*; *Mezarsız Ölüler*; *Ölü Canlar*; *72.Koğuş*, 1967. Oynadığı Oyunlar: *Kral Übü*; *Aslan Asker Şvayk*.

ÇİKAMATSU, Monzeamon (1653-1725)

Japon oyun yazarı. Geleneksel Japon tiyatrosunun biçimlerini kullanarak modern konuları işlemiştir.

Asıl adı Sugimori Noumori olan Çikamatsu 1653'te Echizen'de doğdu, 6 Ocak 1725'te Osaka'da öldü. Babası bir samuraydı. Çikamatsu'nun gençliği Osaka'da geçti. Burada ünlü şarkıcı Takemoto Gidayu (1650-1714) ile tanıştı. Onun açtığı kukla tiyatrosunda (*bunraku*) oyun yazarı olarak çalıştı. Yaşamının son yirmi yılında, gerçek oyuncuların oynadığı geleneksel Japon tiyatrosu *kabuki* için yazdığı oyunlarla üne kavuştu.

Japon sanatının en verimli dönemlerinden "Genroku" çağında (1688-1703) yaşayan Çikamatsu, gençliğinde geldiği Osaka'nın gelişmesine ve buradaki orta tabakanın yükselişine tanık olmuştur. Onun gerçek esin kaynağı da işte bu değişen ortamın renkli görüntüsüdür. Bu dönemin oyun yazarları, ünlü oyuncu ve kuklacıların yeteneklerini gösterebilecekleri oyunlar kaleme almışlardır. Oysa Çikamatsu, bu sınırlı amaç uğruna yazmakla yetinemeyecek bir sanatçıdır. Ona göre sanat, gerçek ve gerçek-dışı arasındaki sınırdır saklıdır.

Çikamatsu'nun oyunları iki bölümde incelenebilir. Yarı tarihsel kahramanlık oyunları *jidaïmono*'lar ve aşk dramları *sevamono*'lar. Onun *jidaïmono*'larının en önemlisi 1715'te yazdığı *Kokuseya kassen*'dir ("Koksinga Çarpışmaları"). Oyun, Çin'de Ming Hanedanı'nın yeniden canlandırılmasını sağlamak üzere istilaya girişen Japonlar'ın bozgununu konu alır. İkinci tür oyunlarının en başarılısı *Şinju ten no Amijima*'da ise ("Amijima'da Aşk İntiharları") bir fahişeye âşık olan genç bir adamın dramını anlatır. Sonunda iki sevgili ülkenin ıssız bir yerine giderek intihar ederler. Görkemli bir ayin niteliğinde oynanan bu son sahnenin o günlerde öylesine büyük etkisi olmuştur ki, genç sevgililer arasında salgın haline gelen intiharları önlemek üzere, Japon Hükümeti "aşk intiharları" başlığını taşıyan tüm oyunları yasaklamıştır.

Çikamatsu'nun oyunlarında gerçeklik ve düşsel dünya bileşim halindedir. Bu ikiliğin temelinde modern dünyanın karmaşasını anlatmak için geleneksel tiyatronun olanaklarını biliçli olarak kullanan bir istek sezilir. Çağındaki hızlı değişmeyi gören Çikamatsu, geleneksel sanatla modern sanat arasındaki köprüyü ilk kuranlardan olmuştur.

Oyunlarının dili renklidir. Bir fahişe ya da bir tüccar Osaka'nın gündelik akıcı dilini kullanırken, örneğin bir soylu, geçmiş kahramanlık günlerini çağrıştıran koşuk bir dille konuşur. Çikamatsu'nun bu tekniği en iyi kullandığı oyunları olan *sevamono*'ları, gerçekler dünyasına daha yakın görünür.

Yapıtlarıyla Osaka'nın yeni insanına seslenmeyi başaran Çikamatsu, çağının acılarını bugün dahi ilgiyle izlenebilen oyunlarıla belgelemiş, birçoklarıncı "Japonya'nın Shakespeare'i" olarak nitelenmiştir.

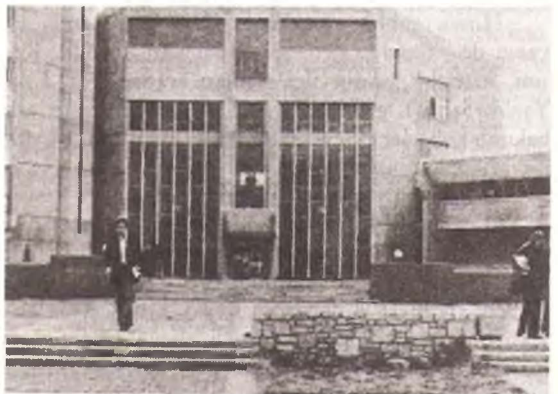
- **YAPITLAR** (başlıca): *Sonezaki şinju*, 1703, (Sonezaki'de Aşk İntiharları); *Meido no hikeyagu*, 1711, ("Cehennem Bir Haberci"); *Kaoyo utaraguta*, 1714, ("Uçarı Hanımların Şiir Matinesi"); *Kokuseya kassen*, 1715, ("Koksinga Çarpışmaları"); *Soga Kaikeizan*, ("Soga Öcü"); *Şinju ten no Amijima*, 1720, ("Amijima'da Aşk İntiharları"); *Kan haşu tsunagi uma*, (ö.s.), 1924, ("Otlığına Hapsedilen Savaş Atı").

ÇİNİCİ, Behruz (1932)

Türk, mimar. Mimar olan eşiyle birlikte başta ODTÜ olmak üzere çeşitli üniversite kampüsleri ve konut yerleşmeleri için projeler hazırlamış ve uygulamıştır.

7 Eylül 1932'de İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini 1949'da Vefa Lisesi'nde tamamladı. Bu yıllarda Reşat Ekrem Koçu'nun yanında tarih ve kültür çevrelerini tanıma olanağı buldu. Ayrıca matematik ve uzay geometriye ilgi duyduğu için bu konularda özel ders aldı. Liseden sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'ne girdi. 1954'te Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi ve aynı fakültenin Şehircilik Kürsüsü'ne asistan oldu. 1955'te de Maçka Teknik Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1956'da Ayhan Tayman'la birlikte bir mimarlık bürosu açtı.

1961'de ODTÜ kampüs ve yapıları için açılan mimarlık yarışmasına mimar olan eşi Altuğ Çinici'yle (1935) birlikte katıldı ve kazandı. 1962'de bu kompleksin uygulama çalışmalarını yürütmek için mimarlık eğitiminden ayrıldı ve bürosunu Ankara'ya taşıdı. Bu tarihten sonra mimarlık çalışmalarını yalnız eşinin desteğiyle yürüttü. 1972-1974 arasında T.C. Turizm Bankası'nda danışman mimarlık yaptı. 1977'de TBMM Vakfı sanatçı üyeliğine seçildi. 1978'de TBMM'nin ek yapılarının projesinin hazırlanmasını ve uygulanmasını üstlendi. 1980'de merkezi Paris'te olan UIA (Union Internationale des Architectes-Uluslararası Mimarlar Birliği) Fransa Bölümü'nce Sir Robert Matthew Ödülü'ne 1982'de de ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nce Pritzker Ödülü'ne aday gösterildi. 1982'de merkezi Provence'da olan uluslararası Hadara Derneği'ne onur üyesi seçildi. Aynı yıl YÖK Sitesi danışman mimarlığına atandı.

"Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi"

Çinici 1972-1982 arasında yurt içinde Ankara, Çorum, Bolu, Antalya, Bodrum, Burhaniye ve yurt dışında da Libya başta olmak üzere birçok ülkede büyük ölçekli toplu konut ve turistik yerleşim planlamaları yapmıştır. Eşiyle birlikte katıldığı mimarlık yarışmalarında yedi birincilik ödülü kazanmıştır. Bu projelerin çoğu kentsel ölçekte çalışmalardır. Ankara'da ODTÜ kampüsünde gerçekleştirdiği çeşitli fakülte yapılarının her birinin biçimlenmesinde farklı mimarlık anlayışlarına yönelmiş olması dikkati çeker.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Yapı: Atatürk Üniversitesi: Kimya Bölümü, Sosyal Bilimler Bölümü, Öğrenci Yurtları, Profesör Lojmanları*, 1956, Erzurum; *Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yapısı* (T.Doruk ve E.Tokay ile), 1958; *Ar-tur Tatil Köyü*, 1959, Burhaniye; *Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Mimarlık Fakültesi, İdari İlimler Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Rektörlük, Merkezi Kütüphane, Öğretim Üyesi Lojmanları, Öğrenci Yurtları, Kafeterya, Spor Salonu, Yapı Merkezi* (A.Çinici ile), 1962-1980, Ankara; *Fen Lisesi*, 1963-1965, Ankara; *Binevler*, 1971, Çorum, yapımı sürüyor; *İran Sefareti Okul Yapısı*, 1975-1976, Ankara; *Güllük Tatil Köyü*, 1977, Bodrum; *TBMM Halkla İlişkiler Yapısı*, 1978, Ankara, Yapımı sürüyor. *Kitap: Altuğ-Behrüz Çinici 1961-70 Mimarlık Çalışmaları; Çorum: Orta Anadolu'da Bir Toplu Konut Uygulaması için Ülke-Bölge-Kent Ölçeklerinde Çalışmalar.*

Ç'İN KUEİ (1090-1155)

Çinli siyaset adamı. Kuzey Çin'deki Chin hanedanlığı ile barış yapılması- nı savunmuştur.

1090'da Kiang-su Eyaleti'ne bağlı Chiang-ning'de doğdu, 1155'te Hangchow'da öldü. 1115'te üst düzey devlet hizmeti sınavını kazanınca Chin-shih derecesini elde etti. Bir süre Shantung'da ders verdi. Eski Başbakan Wang Kuei'nin kızıyla evlenmesi onun devlet kademelerindeki yükselişini hızlandırdı. Böylece Ç'in Kuei Kuzey Sung hanedanlığının (960-1127) en üst düzeydeki devlet görevlilerinden biri oldu.

1127'de göçebe Jürched kabileleri Kuzey Çin'i işgal ettiler ve burada Chin hanedanlığını kurdular. Ç'in Kuei, Chin yönetimi tarafından tutsak alındı. Bu sırada bir Sung prensi olan Kao Tsung güneyde Güney Sung hanedanlığını kurdu. 1130'da Ç'in Kuei Chin yönetiminin elinden kaçarak güneye gitti. Burada İmparator Kao Tsung tarafından yakınlıkla karşılandı. Ç'in Kuei kısa süre içinde imparatorun güvenini kazandı ve 1131'de en yüksek yönetim mevkilerini ele geçirdi. Kuzey Çin'deki yönetimle barış yapılmasını savunuyordu. Ancak onun bu görüşüne karşı olanlar 1132'de onu istifaya zorladılar. Buna rağmen Ç'in Kuei 1136'dan itibaren konumunu güçlendirmeye başladı ve 1138'de devlet yönetimindeki eski gücünü elde etti.

1141'de Ç'in Kuei Kuzey Çin'deki Chin yönetimiyle bir barış antlaşması imzalamayı başardı. Antlaşmaya göre Huai nehri iki devlet arasında sınır oluşturacaktı. Güney Sung hanedanlığı Chin yönetimine her yıl gümüş ve ipek verecekti. Bu antlaşmaya karşı çıkan ve Kuzey Çin'in işgalini savunan General

Yüeh Fei, Ç'in Kuei tarafından öldürtüldü. Ç'in Kuei 1155'te ölümüne dek siyasetteki etkinliğini sürdürdü.

Ç'in Kuei'ye karşı çıkanların başında Konfüçyusçular gelmekteydi. Bunlar onun izlediği dış politikayı eleştiriyorlardı. Öte yandan Ç'in Kuei'nin imzaladığı barış antlaşması birçok kişi tarafından ülkenin onurunu zedeleyen bir olgu olarak değerlendirilmekteydi. 1161'de Chin yönetimiyle yeni bir savaşın başlaması bu görüşleri güçlendirdi. Ç'in Kuei ülke çapında saygınlığını yitirdi.

ÇİRAY, Gül (1939)

Türk, atlet. Balkanlar'ın ve Türkiye'nin en başarılı bayan atletlerindendir.

Bulgaristan'ın Varna kentinde doğdu. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Türkiye'ye geldi. Atletizme 1955'te Ankara'da başladı. Aynı yıl bayan milli atletizm takımına seçildi. O yıl İstanbul'da yapılan Balkan Şampiyonası'nda ilk kez milli formayı giydi. Yalnız Türkiye'nin değil, Balkanlar'ın en iyi bayan atletlerinden biri olarak kendini gösterdi. 1958'de 5'i 400 ve 4'ü 800 m'de olmak üzere arka arkaya dokuz Türkiye rekoru kırdı ve bunlardan ikisi aynı zamanda Balkan rekoru oldu. 1958 ve 1960 yıllarında bayanlar 800 m Balkan şampiyonluklarını kazandı. Ayrıca 1959, 1960 ve 1962 yıllarında Balkan bayanlar kros şampiyonluklarını, 1961'de de Balkan kros ikinciliğini kazandı. Atletizm yaşamında çeşitli mesafelerde tam 47 Türkiye rekoru kırarak ulaşılması güç bir başarı elde etti. Milli atlet Ahmet Akbaş ile evlendikten sonra da atletizm çalışmalarını sürdüren Çiray halen antrenörlük yapmaktadır.

Çİ YİNG (1786-1858)

Çinli diplomat. Batılı devletlere ayrıcalıklar tanıyan antlaşmalar imzalamıştır.

Ch'ing hanedanından olan Çi Ying 1806'da bir kamu görevlisi olarak çalışmaya başladı. Antlaşma heyeti başkanı olarak, 1842'de İngilizler'le Nanking Antlaşması'nı imzalayarak ilk kez uluslararası alanda adını duyurdu. Bu antlaşma, İngiltere'nin 1839-1842 arasında kimi ticari ayrıcalıklar elde etmek amacıyla Çin'e karşı yürüttüğü ilk Afyon Savaşı'na son verdi ve Hong Kong, İngiltere'ye bırakıldı. Antlaşmaya göre Çin İngiltere'ye büyük miktarda savaş tazminatı ödeyecek ve Kanton, Amoy, Foochow, Ningpo ve Şanghay limanları dış ticarete açılacaktı. Çinli ve İngiliz devlet görevlileri, aynı diplomatik haklara sahip olacaktı.

Çi Ying 1843'te İngiltere ile Bogue Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma daha önce imzalanan Nanking

Antlaşması'nın uygulamasına ilişkin koşulları düzenliyor ve Çin'de yaşayan İngiliz yurttaşlarının ancak İngiliz yasalarına karşı sorumlu olabileceğini güvence altına alıyordu. Aynı antlaşmaya göre, bundan böyle yabancı ülkeler için geçerli olan tüm ayrıcalıklar İngiltere için de geçerli idi.

Çi Ying benzer antlaşmaları 1844'te ABD ve Fransa ile 1847'de de İsveç ve Norveç'le imzaladı.

Çi Ying 1844-1848 arasında Kanton valisiydi. 1848'de İngilizler Kanton'la ilgili kimi istekler ileri sürerek kente bir saldırı düzenlediler. Ancak Kanton halkı saldırıya karşı direndi. Çi Ying bu olaylar sırasında yabancı güçlere ödün veren bir tutum içinde olduğu gerekçesiyle Pekin'e geri çağırıldı.

1858'de, İngiliz ve Fransızlar'la sürmekte olan Ok Savaşı'nın bir antlaşmayla sonuçlanabilmesi için, Çi Ying hükümeti tarafından göreve çağırıldı. Ancak İngiliz görüşmeciler onu çok soğuk karşıladılar. İngilizler, onun 1844'te yazdığı, kendisini güç durumda bırakan bir mektubunu gündeme getirince Çi Ying paniğe kapıldı. Sonra da görevini bırakıp kaçtı. Daha sonra tutuklandı. 29 Haziran 1858'de Pekin'de intihar etti.

- KAYNAKLAR: A.W.Hummel (der.), *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, cilt 1, 1943; F.Wakeman Jr. *Strangers at the Gate: Social Disorder in South China, 1839-1861*, 1966.

ÇİZGEN, Gültekin

(1940)

Türk, fotoğrafçı. 1960'lardan başlayarak Türk fotoğrafının gelişmesine, gerek yapıtları, gerek fotoğrafla ilgili çalışmalarlarıyla önemli katkılarda bulunmuştur.

29 Şubat 1940'ta İstanbul'da doğdu. Ressam Aptullah Çizgen'in oğludur. İstanbul'da Sankt Georg Avusturya Lisesi'nde, daha sonra da bir süre Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Grafik Bölümü'nde okudu. Fotoğraf çalışmalarına 1958'de başladı. İlk sergisini 1961'de düzenledi. O yıldan bu yana kişisel ya da karma, bir bölümü ülke dışında, altmıştan fazla sergi açtı, saydam gösterileri düzenledi. Paris'te V.Uluslararası Genç Sanatçılar Bienali'ne katıldı. 1971'de bir sergisi, Alman Kültür Organizasyonu'nca Almanya'nın yirmi beş kentinde dolaştırıldı. Yapıtları 1966'da *International Photo Almanach*, 1967'de *Camera* ve 1968'de *Bauen und Vohnen* dergilerinde basıldı.

Bu çalışmalarının yanı sıra *Mimarlık ve Sanat*, *Mimarlık*, *Fotoğraf*, *Milliyet Sanat*, *Yeni Fotoğraf* dergilerinde yazılar yazdı, 1972'de fotoğraf konulu altı bölümlük bir TV programı hazırladı. 1976-1981 arasında, eşi Engin Çizgen'le birlikte Türk fotoğraf tarihinde önemli bir yeri olan *Yeni Fotoğraf* adlı dergiyi çıkardı. Fotoğrafa başladığı yıllarda girdiği yarışmalarda, 1964'te Yapı ve Kredi Bankası Ödülü'nü, 1966'da da Milliyet Gazetesi Ali Naci Karacan Ödülü'nü kazandı. Daha sonraki yıllarda da birçok

yarışmanın seçici kurullarında bulundu. Yaşamını bağımsız fotoğrafçı olarak sürdürmektedir. Endüstri fotoğrafı konusunda uzmanlaşmış bir atölye ve 1979'da kurduğu bir mültivizyon stüdyosunu yönetmektedir.

Sanat yaşamında bugüne değin siyah-beyazdan renkli fotoğrafa, görsel ve grafik bir anlatımdan belgeli bir fotoğraf tavrına uzanan yoğun bir fotoğraf üretimi sergilemiştir. Fotoğrafçılıkta kurumlaşmaya, yayına, arşivlemeye dönük çabalarıyla ülke düzeyinde bilinçli, bilgi, düşünce birikimlerinin oluşmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Gerek yapıtları, gerekse kuramsal çalışmalarıyla Türk fotoğrafına Ara Güler'den sonra yön vermiş önemli sanatçılardan biridir.

- YAPITLAR (başlıca): *Göllerimiz*, 1975; *Fotoğrafçılık ve Karanlık Oda Bilgisi*, 1980; *Siyah Beyaz Fotoğraflar*, 1980; *Türkiye Fotoğrafları*, 1980.

- KAYNAKLAR: *Fotoğraf dergisi*, (5 özel sayı), 1963; *Yeni Fotoğraf dergisi*, (5 özel sayı), 1977.

- BAKINIZ: A. GÜLER.

ÇOBAN, Mehmet

(1904-1969)

Türk, güreşçi. Ağır sıklet dalında önemli başarılar elde etmiştir.

Balıkesir'in Yenice köyünde doğdu. Güreşe köyünde karakucak ile başladı. Çobanlık yaptığı için Çoban Mehmet olarak tanındı. Bir köy güreşinde kendisini seyreden Balıkesir kumandanı Ali Hikmet Ayerdem ondaki yeteneği sezerek kendisini İstanbul'a gönderdi. Burada geniş bir çalışma imkânı bulan Çoban Mehmet kısa zamanda adını duyurdu. 1928'den 1946'ya dek 18 yıl aralıksız Türk milli güreş takımının ağır sıklet güreşçisi olarak milli mayoyu giydi. 1928 Amsterdam Olimpiyatları'nda altıncı oldu. 1932'de Balkan ikinciliğini, 1933, 1934, 1935, 1937 ve 1940 yıllarında da Balkan ağır sıklet şampiyonluklarını kazandı. 1936'da Olimpiyat dördüncülüğünü, 1946 yılında da Avrupa üçüncülüğünü elde etti. 42 yaşında güreşi bıraktı. 1969'da İstanbul'da öldü.

ÇOKER, Adnan

(1928)

Türk, ressam. Türkiye'de soyut resmin ilk temsilcisidir.

3 Ocak 1928'de İstanbul'da doğdu. 1944'te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) girdi, Zeki Kocamemi atölyesinde öğrenim gördü. 1951'de Yüksek Resim Bölümü'nü bitirdi. 1953-1955 arasında Ankara ve İstanbul'da desinatör ve kartograf olarak çalıştı. 1955'te Avrupa için açılan yarışmayı kazanarak devlet bursuyla Pa-

ris'e gitti. André Lhote ve Henri Goetz atölyelerinde resim çalıştı. 1960'ta Türkiye'ye döndü ve Akademi'nin Resim Bölümü'ne asistan oldu. 1963'te dört ressam arkadaşıyla birlikte Mavi Grup'u kurdu. 1964-1965 arasında Fransız Hükümeti'nden aldığı bursla yeniden Paris'e gitti, bu kez Hayter Atölyesi'nde gravür çalıştı. 1966'dan bu yana Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Birçok kişisel sergi açtı, yurt içinde ve dışında karma sergilere katıldı. 1961'de İstanbul Sanat Festivali Resim ve Heykel Sergisi'nde, 1962'de 23. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde ve 1981'de T.İş Bankası Yarışması'nda resim dalında birincilik ödülleri aldı. 1973'te DYO Resim Sergisi'nde başarı, 1976'da XI. İskenderiye Uluslararası Bienali'nde ikincilik ödülleri kazandı.

Öğrencilik yıllarında yaptığı resimlerde "insan"ın gerçek boyutlarıyla yer aldığı görülür. Bu döneminde bir yandan da Kandinsky, Mondrian, hatta Malevich'in sanatına ilgi duymuştur. Onun Paris'te bulunduğu 1955-1960 arasında dünya sanatı-

nın soyuta yöneldiği ve soyut resmin yoğun olarak uygulandığı yıllardır. Çoker bu dönemde Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm) doğrultusunda resimler yapmıştır. Bunlarda "insan" tinsel boyutlarıyla yer almaktadır.

1964 sonrası Çoker'in sanatında Soyut Dışavurumculuk'la son zamanlarda vardığı şematik anlatım arasında bir geçiş dönemi oluşturur. 1965-1968 arasında Osmanlı ve özellikle Selçuklu mimarlıklarının biçimsel özelliklerini incelemiş, mimarlıktan algıladıklarını belirli mekân ilişkileri içinde resme aktarmıştır. Resimlerindeki geometrik biçimleri "kalıp biçim" ya da "askı biçim" olarak adlandırır. "Askı biçim"ler siyah bir boşluk içinde, çeşitli uzaklıklarda havada asılıymışçasına dururlar. Çoker, siyah rengi, tam bir boşluk etkisi yaratması nedeniyle kullanmıştır. Geometrik biçimlerin yalınlığının yanı sıra rengi de aza indirgemıştır. Biçimleri pembe ve morun tonlarıyla boyanmıştır. Son yıllardaki biçimlerinde, ton derecelendirmeleriyle elde edilen pırıltılı ışıklar ve metal etkisi görülmektedir.

Türkiye'de Soyut Resim

II.Dünya Savaşı sonrasında Batı'daki en yaygın sanat eğilimi soyut sanat anlayışı olmuştur. Özellikle aklın denetiminden bağımsız, otomatik yöntemlerle oluşturulmuş özgür bir fırça işçiliğine dayanan Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm) en verimli çağını yaşamıştır. Bu tür eğilimler, Batı'yı yakından izleyen Türk resmine de geçti ve 1955-1970 arasında giderek yaygınlaştı. Çeşitli eleştirmen ve sanat yazarlarının soyut sanatı desteklemek amacıyla Paris'te kurdukları Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği'nin (AICA) bu eğilimlerin Türkiye'ye girmesinde dolaylı bir etkisi oldu. Türkiye'de de 1953'te bu kuruluşun bir benzeri olan Türk Sanat Tenkitçileri Cemiyeti kuruldu. Uluslararası dernek 1954'teki yıllık kongresini İstanbul'da yaptı ve başta Herbert Read* olmak üzere bu nedenle Türkiye'ye gelen dünyaca ünlü sanat yazarları çevredeki sanat olayları ile yakından ilgilendiler. Bu arada, özel bir bankanın açtığı yarışmalı bir resim sergisinin seçiciler kurulunda da yer aldılar ve Aliye Berger'in soyut bir resmini birincilikle ödüllendirdiler. Dönemin Cemal Tollu ve Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi 1930'ların "milli sanat" havasını yaşamış ünlü ressamı bu kararı tepkiyle karşıladılar. Ancak bu tepki, söz konusu etkinliklerin, Türk ressamlarının soyut sanata yönelmelerini yürekledirici etkisini önlemedi.

Türkiye'de ilk soyut resim sergilerini Adnan Çoker ve Lütü Günay birlikte düzenlediler. Bu ressamların 1953'te Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, İstanbul'da Maya Galerisi ve 1954'te de gene Ankara'da Helikan Galerisi'nde açtıkları sergiler genellikle geometrik-soyut nitelikteki resimlerden oluşmaktaydı. Aynı yıllarda Devlet Resim ve Heykel sergilerinde de

çeşitli soyut resim örneklerinin yer aldığı görüldü. Gene 1945'te İstanbul'da Şehzadebaşı'ndaki Kuyucu Murat Paşa Medresesi'nde 20 kadar ressam ve heykeltcinin yapıtlarından oluşan büyük bir soyut sanat sergisi açıldı. Kısa bir süre içinde çok sayıda sanatçının soyut resme yöneldikleri görüldü.

Bunlar arasında Sabri Berkel*, Halil Dikmen*, Cemal Bingöl, Şemsi Arel*, Arif Kaptan* ve Hamit Görele*, düzenli bir fırça işçiliğini ve yüzeysel-geometrik bir soyut biçimcilik anlayışını temsil ederler. Zeki Faik İzer*, Lütü Günay, Adnan Turani*, Hasan Kavrak*, Erdal Alantur ve 1970'lere kadarki üslubuyla Adnan Çoker dağınık ve düzensiz bir fırça işçiliğine dayanan lirik ya da dışavurumcu (ekspresyonist) türde yapıtlar vermişlerdir. Ercüment Kalmık, Ferruh Başağa, Şadan Bezeviş ve Ömer Uluç* ise her iki anlayışa yönelmişlerse de daha çok lirizme yakındırlar. Ş.Arel, Abidin Elderoğlu ve S.Berkel hat sanatı ve kaligrafi aracılığıyla soyut biçime geleneksel bir tat ve hava kazandırmaya çalışmışlardır. Öte yandan yurt dışında yerleşen S.Turan, N.Devrim, Fabrünnisa Zeid ve Abidin Dino* gibi sanatçılar zamanla çeşitli biçimlere bürünen soyut sanatın güncel gelişimini izlemeye çalışmışlardır.

Türkiye'de soyut sanat, ötedenberi figüratif bir resimde ısrar eden sancıların etkisi ve yeni gelişen genç kuşakların figüratif anlayışlara yönelmeleri sonucunda 1970'lerden başlayarak geçmişteki etkisini yitirmiştir. Ancak S.Berkel ve özellikle de A.Çoker başta olmak üzere soyut türde kendini yenilemesini bilen sanatçılar, özgün bir nitelik taşıyan resimlerini hâlâ sürdürmektedirler.

Çoker'in resimlerindeki bir başka öge de simetri-
dir. Geometrik biçimler resim yüzeyinde simetrik bir
denge yaratacak biçimde yerleştirilir. Çoker böylelikle
anıtsal yapı-resim ilişkisini kurmaya yönelmiştir.
Anıtsaletki geleneksel mimarlık öğelerinden yararlan-
manın yanı sıra, boşluk içindeki biçimlerin oranların-
dan ve yakınlıklarından da kaynaklanmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *At ve Kutsal Kuş*, 1963, İzmir Resim ve Heykel Müzesi; *İki Görüntü*, 1969, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Gök Kubbe*, 1970; *Taç Kapı*, 1973; *Morötesi Boşluk*, 1979-1981; *Gök Planı*, 1978-1980; *Simetri*.

ÇOMBE, Moiz Kapenda (1919-1969)

**Kongolu siyaset adamı. Katanga cumhurbaşkanlığı ve Kongo başba-
kanlığı yapmıştır.**

10 Kasım 1919'da Katanga Eyaleti'nin Sandoa kentinde doğdu, 29 Haziran 1969'da Cezayir'de öldü. Belçika Kongosu'ndaki Metodist Misyonerler Oku-
lu'nda öğrenim gördü. 1951'de zengin bir işadamı ve Lunda kabilesinin önde gelen kişilerinden olan baba-
sının ölümü üzerine, onun Elisabethville'deki (şimdi-
ki Lumumbaşi) işlerinin yönetimini üstlendi. Üç kez iflas ettikten sonra iş yaşamını terkederek siyasete atıldı. Kentteki Afrika Ticaret Odası'nın başkanı olan Çombe, 1951-1953 arasında az sayıda Kongolu ile birlikte Katanga Eyalet Meclisi'nde görev aldı. 1960'ta Gassomel adındaki Lunda Kabile Birliği'ne başkan seçildi. 1959'da hem bu örgüt, hem de Union Minière du Haut Katanga (Yukarı Katanga Maden Birliği) adındaki Belçika maden tekeli tarafından desteklenen Katanga Örgütler Konfederasyonu (Conakat) adında bir parti kurdu ve partinin başkanı oldu.

Çombe'nin yönettiği Conakat öncelikle, zengin bakır madenlerine sahip Katanga'nın Kongo ekonomisinin tüm yükünü taşıdığı gerekçesiyle bu ülkeden ayrılarak tam bağımsız bir devlet olmasını savunuyordu. Çombe, 1960'ta Belçika hükümetinin çağrısıyla toplanan bir konferansta, Kongo'nun yarı özerk bir eyaletler konfederasyonuna dönüşmesini önererek, tam bağımsızlık önerilerini kısmen geri çekti. Ancak, bu görüşleri konferansta yandaş bulamadı ve Kongo milliyetçilerinin önderi Lumumba'nın, güçlü bir merkezi hükümet kurma önerisi kabul edildi. Konferan-
sın ardından, Mayıs 1960'ta yapılan ilk ulusal seçim-
lerde Conakat, 137 kişilik Kongo Ulusal Meclisi'nde ancak 8 üyelik kazanabildi. Buna karşın Çombe ve yandaşları Katanga Eyalet Meclisi'nde çoğunluğu elde ettiler. Katanga Eyalet Başkanı olan Çombe, bu durumdan yararlanarak, 11 Temmuz 1960'ta Katanga'nın Belçika Kongosu'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet olduğunu açıkladı. Ardından, 8 Ağustos 1960'ta Katanga cumhurbaşkanı oldu.

Katanga'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Kongo birlikleriyle Katanga birlikleri arasındaki çatışmalar şiddetlendi. Belçika hükümetinden önemli

ölçüde askeri ve mali destek alan Çombe hükümeti, ayrılma olayına son vermek için bölgeye çağrılan Birleşmiş Milletler (BM) güçleriyle de çarpışmalara girişti. Bu sırada Kongo'nun birliğini sağlamaya çalışan Başbakan Lumumba, Cumhurbaşkanı Kasavubu tarafından görevden uzaklaştırıldı ve bu olayın hemen ertesinde Leopoldville'de (şimdiki Kinşasa) öldürüldü. Çombe, Cumhurbaşkanı Kasavubu ile Eylül 1960'ta başlattığı uzlaşma görüşmelerini ertesi yıl terketti. Aynı yıl, Katanga'nın BM'den ayrıldığını açıkladı. Bu tarihten sonra 2 yıl süren çarpışmalar sonunda, Ocak 1963'te BM güçleri Katanga'nın başkenti Elisabethville'i ele geçirerek Katanga direnişine son verdiler. Böylece Katanga yeniden Kongo'ya bağlanmış oldu. Kolzevi kentine sığınmış olan Çombe, Haziran 1963'te ülkeyi terkederek İspanya'ya kaçtı.

Bir yıl boyunca İspanya'da sürgünde kalan Çombe, Haziran 1964'te Stanleyville'de başlayan köylü ayaklanmasını bastırmak üzere, Cumhurbaşkanı Kasavubu tarafından Kongo'ya çağrıldı. 10 Temmuz 1964'te başbakan olan Çombe, beyaz paralı askerler, BM ve Belçika'nın yardımıyla Kasım 1964'te ayaklanmayı bastırdı. Daha sonra ülke çapında Canaco adlı örgütlü bir parti kurma çabasına girişti. Kısa zamanda güçlenen parti, Mayıs 1965 seçimlerinde çoğunluğu kazandı. Çombe'nin gücünün artmasından tedirgin olan Cumhurbaşkanı Kasavubu, Ekim 1965'te Çombe'yi başbakanlıktan uzaklaştırdı. Kasım 1965'te kansız bir darbeyle yönetimi ele geçiren General Mobutu seçimleri iptal ettiğini açıkladı ve ülkenin yeni başkanı oldu. Kongo'dan kaçan Çombe yeniden İspanya'ya sığındı. Mart 1967'de Kongo askeri mahkemesi tarafından yurduna ihanet suçuyla giyabında ölüm cezasına çarptırıldı. Temmuz 1967'de uçağı kaçırılarak zorla Cezayir'e götürülen Çombe, siyasi suçlu olarak tutuklandı ve burada öldü.

- YAPITLAR (başlıca): *My Fifteen Months in Government* (otobiyografi), 1966, ("Hükümette Onbeş Ayım").

- KAYNAKLAR: A.T.Bouscaren, *Tshombe*, 1967; I.Colvin, *The Rise and Fall of Moise Tshombe: A Biography*, 1968; J. Gérard-Libois, *Katanga Secession*, 1963.

- BAKINIZ: KASAVUBU, LUMUMBA, MOBUTU.

ÇOYBALSAN, Horloiyin (1895-1952)

Moğol siyaset adamı. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk başbakanıdır.

1895'te Bayan Tümen'de (günümüzde Çoybalsan) doğdu, 1952'de Moskova'da öldü. Genç yaşında gönderildiği manastırdan kaçtıktan sonra Sibiry'a'da öğrenim gördü. Kısa bir süre öğretmenlik yaptı. 200 yıldır Çin'in egemenliği altında olan Moğolistan 1911'de Mançu hanedanının çöküşüyle kısa süreli bir bağımsızlık yaşamış, 1919'da yeniden Çin'in egemenliği altına girmişti. Çoybalsan bu dönemde Moğolis-

tan'daki Bolşevikler'le ilişki kurdu ve 1919'da Moğolistan'ın bağımsızlığını amaçlayan gizli bir örgüt oluşturdu. Aynı yıl Moğolistan'da Suhe Bator başkanlığında ikinci bir gizli örgüt çalışmaya başlamıştı. İki örgüt 1920'de Moğolistan Halk Partisi adı altında ve Suhe Bator'un başkanlığında birleşti.

Mart 1921'de Moğolistan'ın kuzeyinde, Sovyetler Birliği sınırları içinde yer alan Kyahta'da geçici bir devrim hükümeti kuruldu. Temmuz 1921'de Çoybalsan ve Bator yönetimindeki Moğol birlikleri, Sovyet ordusunun desteğiyle başkent Urga'ya girdiler. Çinli yöneticiler ülkeden çıkarıldı ve bağımsızlık ilan edilerek anayasal meşrutiyet yönetimine geçildi. Eski hükümdar Khutukhtu (Yaşayan Buddha), yetkileri sınırlandırılarak görevde bırakıldı. Suhe Bator'un 1923'te ölümü üzerine, Çoybalsan, Moğolistan Halk Partisi'nin başkanı oldu. 1924'te Khutukhtu'un ölümünden sonra yerine yeni bir hükümdar seçilmedi. Ağustos 1924'te toplanan Moğolistan Halk Partisi kongresinde yeni bir anayasa taslağı hazırlandı ve partinin adı Moğolistan Devrimci Halk Partisi olarak değiştirildi. 26 Kasım 1924'te Büyük Halk Huralı (meclis) anayasayı onayladı ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti ilan edildi. Çoybalsan, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı oldu. 1931'de dışişleri bakanlığını da üstlenen Çoybalsan, 1934'te devlet başkanı oldu. Aynı yıl Sovyetler Birliği'yle bir askeri ittifak antlaşması imzalandı. Bu yıllarda yayılcı bir siyaset izleyen Japonya, Mançurya'yı, İç Moğolistan'ı ve Kuzey Çin'i işgal ettikten sonra 1939'da Kuzeydoğu Moğolistan'a girdi. 1937'de Moğol ordusu başkomutanlığını üstlenmiş olan Çoybalsan Sovyet ordusunun da yardımıyla Japonlar'ın Moğolistan'dan çıkarılmasında başarılı oldu. II. Dünya Savaşı'nın son haftalarında Sovyetler Birliği'nin İç Moğolistan ve Mançurya'ya yaptığı seferlere katılan Moğol ordusuna komuta etti. II.Dünya Savaşı sonunda Çin'in Moğolistan üzerinde hak iddia etmesi üzerine Ekim 1945'te yapılan halk oylaması sonucunda çoğunluğun bağımsızlık istediği ortaya çıktı. 5 Ocak 1946'da bağımsızlık ilan edildi. Çoybalsan ölümüne değin hem parti başkanlığını, hem devlet başkanlığını yürüttü.

Çu En-Lay

Tientsin kentinin Batı eğitimi veren okullarından birinde bitirdi. Yeni Çin nesillerini çağdaş bir eğitimle özgür bir ortamda yetiştirme çabası içinde olan idealist öğretmenlerini daha sonraki yıllarda takdirle andı. Bu dönemde Çin'in kalkınma sorunlarına eğilen Çu, özellikle 1895'te reformist genç Konfüçyüsçü bürokratlardan Kang Yu-wei ve Liang Çi-çao'nun sonunda başarısız olan, hanedanı reform hareketinden çok etkilendi.

Çu 1917'de birçok genç gibi Japonya'ya gitti. Burada Çinli öğrencilerin devrimci, milliyetçi akımları içinde, siyasi konulara olan eğilimini pekiştirdi. Eğitimi sırasında Marxizm'i öğrendi. 1919'da Nankai Üniversitesi'nde okumaya dönen Çu, 1919'da Japonlar'a kapitülasyonlar vermeye mecbur edilen Pekin hükümetine karşı başlatılan 4 Mayıs kitle protestolarına aktif olarak katıldı. Kısa bir süre hapiste kaldığı sırada, sonraki karısı Tseng Yung-Cao ile tanıştı. 1920-1924 arasında, birçok Çinli öğrenci gibi çalış-oku programıyla Fransa'ya gitti. Bu yıllarda Çinli işçiler ve Avrupa'da örgütlenen öğrenciler arasında çalıştı ve Çin Komünist Gençlik Örgütü'nü Paris'te kurdu.

Çin'e döndüğü zaman, Sun Yat Sen önderliğinde Cumhuriyetçi hükümet tekrar kurulmuştu. Sovyetler'le yakın bir işbirliği sonucu Sun'un milliyetçi hareketinin partisi Kuomintang 1921'de kurulan Çin Komünist Partisi'yle beraber devrimci bir hareketin yeni örgütlerini oluşturuyordu. Komintern danışmanları askeri ve siyasi örgütlenmede yardımcı oluyorlardı.

Çu En-Lay iki partiye de üye oldu; 1926'da Çang Kay-Şek'in kurduğu Birinci Ordu'nun siyasi komiserliği ile görevlendirildi. Vampoa Askeri Akademisi'ndeki bu görevi Çu'yu, 1926-1949 arasında Çin iç siyasetinde kilit bir konuma getirdi. Ayrıca,

ÇU EN-LAY (1898-1976)

Çinli siyaset ve devlet adamı. 1948-1958 arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nde başbakanlık ve dışişleri bakanlığı yaptı.

Çu En-Lay 1898'de Hua-i-an'da doğdu, 1976'da Pekin'de öldü. Ailesi Çin'in Doğusu'ndaki Çekiang Eyaleti'nin köklü ve toprak sahibi olan Çu kavmine mensuptu. Çu, genç yaşta eski aile geleneğine uyarak babasının yanından ayrıldı ve Şanghay'daki varlıklı amcaları tarafından büyütüldü. Ailesi eski imparatorluk düzeninde çok sayıda okumuş bürokrat ve edebiyatçı yetiştiren bir geleneğe sahipti. Çocukken geleneksel bir eğitim gören Çu En-Lay ortaokulu

kendisinin ÇKP'nin içindeki askeri ve siyasi önderliği de bu yıllarda başladı.

Savaş beylerine karşı ülkeyi birleştirmek için Çang Kay-Şek'in giriştiği Kuzey Harekâtı sırasında, KMT ile ÇKP arasındaki siyasi mücadele şiddetlenmiş, sonunda ÇKP hükümetten atılmış ve yandaşları öldürülmüştü. Bu sırada Çu En-Lay Şanghay kentindeki görevlileri örgütleyerek kentin Çang'ın ordularına teslimini sağlamış, ancak kendisi ölümden zor kurtulmuştu.

1927-1930 arasında, SSCB'de kalan Çu, daha sonra ÇKP Devrimci Komitesi Başkanı olarak KMT'ye karşı kentlerde isyanlar örgütledi. Parti içi çalkantılarda ayakta kalmayı başaran Çu, isyanların yenilgisinden sorumlu tutulan Li Li-San yönetiminin devrilmesinin dışında kaldı ve 1931'de Çin Kiangşi Eyaleti'nde bir Sovyet yönetimi kurmuş olan Mao'ya katıldı.

Çu bu dönemde partinin birleşmesini, Mao ve merkez komitesini uzlaştırarak sağladı. Mao ile beraber KMT ordularının 1930'lardaki saldırılarına karşı koydu. Kiangşi bölgesindeki yenilgilerinden sonra, 1934-1935 yıllarındaki uzun yürüyüşle Mao ve Çu önderliğindeki komünist hareketin merkezi Kuzey Batı Çin'in Yen'an bölgesinde kuruldu. Yen'an Sovyeti'nde Çu En-Lay, yeni ÇKP iktidarının sözcüsü oldu. Bu dönemde başlayan Mao ve Çu işbirliği yaşamları boyunca sürdü; daha sonra Mao'nun ÇKP'deki tartışılmaz liderliğinin sağlanmasında Çu'nun önemli yardımı oldu.

II.Dünya Savaşı sırasında Çu En-Lay, Hankov, Çunking ve Nanking'de ÇKP'nin başdelegeliğini yaptı. KMT ve Amerikalı arabulucular arasındaki iç siyaset ve savaş sorunlarına ilişkin görüşmeleri sürdürdü. Diplomasi yeteneğini özellikle 1936 Sian kaçırma olayında sergiledi. Mançuryalı savaş beyi, Çang Hşüeh-Liang'ın Çang Kay-Şek'i kaçırmamasından sonra onun öldürülmesini önledi ve serbest bırakılma koşullarını saptadı. Ayrıca, Çu, ÇKP delegasyonunun başkanı olarak Japonya'ya karşı, Nanking'de, ÇKP ve KMT ittifakını sağladı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin desteklediği, General George C.Marshall'ın yürüttüğü koalisyon hükümeti için yapılan görüşmelerde ÇKP sözcüsü olarak bulundu.

Çu En-Lay'ın Batı dünyası hakkındaki bilgisi, yakın ilgisi ve diplomatik yeteneği, ÇKP'nin dış dünyada birçok dost bulmasını sağladı. 1949'dan sonra yeni hükümetin başbakanı ve dışişleri bakanı oldu. 1950'lerde özellikle Bandung Konferansı'ndaki başarısıyla birçok Asya ve Afrika ülkesinin gözünde Çin'in saygın bir konuma gelmesi sağladı. 1958'de yanında yetiştirdiği Çen Yi dışişleri bakanı olduktan sonra da, Hindistan ve Sovyetler'le çıkan sorunlarda başözcülük yaptı.

Çu ÇKP'ye bağlı, kişisel siyasi güç peşinde koşmayan bir önder olarak tanınırdı. Parti içi tartışmalarda partinin bölünmesini önlemeye çalıştı. 1960'ların Kültür Devrimi'nde ılımlı görüşleri savundu haksızlığa uğrayanları korumaya çalıştı ve Kültür Derimi sonrası döneme geçişte önemli bir rol oynadı. Ölümü halk arasında derin üzüntü yarattı ve Çu için matem tutulmasının yasaklanmasına karşın, kitlesel yas gösterileri önlenemedi.

• KAYNAKLAR: K.Hsu, *Chon En-lai: China's Gray Eminence*, 1968; C.Y.I.Hsü, *The Rise of Modern China*, 1970; R.Terrill, *The China Difference*, 1978.

• BAKINIZ: ÇAN KAY-ŞEK, ÇEN-Yİ, MAO ZE-DUNG.

ÇU HSI

Bak. TSİHU HSI

ÇUKRAY, Grigori (1921)

SSCB'li sinema yönetmeni. Toplumcu gerçekçi anlayışa bireysel lirizm katan filmleriyle dikkat çekmiştir.

Ukrayna'nın Melitopol kentinde doğdu. Sovyet Devlet Film Okulu'nda öğrenci iken II. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle öğrenimi yarıda kaldı. Savaş sonrası, Mihail Romm ve Yutkeviç'in asistanı olarak sinema öğrenimini sürdürdü. İlk filmi *Nazar Srodolia*, Şevçenko'nun oyunundan uyarlamaydı. 1956'daki ikinci filmi *Sorok Perviy* ("Kırkbirinci"), Sovyet sinemasındaki kişiyi kahramanlaştırma eğiliminden özellikle kaçınan bir savaş filmidir. Çukray'ın Batı'da en çok tanınan filmi 1959 tarihli *Ballada o Soldate* (Askerin Türküsü) lirik anlatıma dayalı bir II. Dünya Savaşı filmidir. Bir sonraki filmi *Çistoye nebo'yu* ("Bulutuz Gök") bazı eleştirmenler övgüyle karşılarken bazıları da siyasal açıdan fırsatçı bir Stalinizm eleştirisi olarak görmüşlerdir. Batı'da ilgi uyandıran son filmi *Juli-bili starik so staruhoy* ("Bir Varmış Bir Yokmuş, Bir İhtiyarla Karısı Varmış...") olan Çukray, toplumcu gerçekçiliğe bireysel bir lirizm getirmesiyle önem kazanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Nazar Srodolia*, 1955; *Sorok Perviy*, 1956, ("Kırkbirinci"); *Ballada o Soldate*, 1959, (Askerin Türküsü); *Çistoye nebo*, 1961, ("Bulutuz Gök"); *Juli-bili starik so staruhoy*, 1965, ("Bir Varmış Bir Yokmuş, Bir İhtiyarla Karısı Varmış..."); *Narod!*, 1966, ("Halk!"); *Stalingard*, 1970.

ÇU KUNG (İÖ 12.yy)

Çinli siyaset adamı. Çu hanedanı döneminde vekillik ve danışmanlık yapmıştır.

Çu Kung, Shang hanedanlığı döneminde (İÖ 1766-1122) doğdu. Asıl adı Chi Tan'dı Ailesi Shensi Eyaleti'nde oturuyordu. Babası Wen wang, Shang hanedanına karşı ayaklanmıştı. Çu Kung'un ağabeyi Wu wang İÖ 1122'de Shang hanedanlığını devirdi ve Çu hanedanlığını kurdu. Çu Kung ağabeyinin askeri ve siyasal danışmanlığını yapmaktaydı. Shang hane-

danlığının yıkılmasından sonra kendisine bugünkü Shangtung Eyaleti içinde yer alan bir arazi (tumar) verildi. Çu Kung ağabeyisine devlet yönetiminde yardımcı oldu. Wu wang'ın izlediği politikalar büyük ölçüde Çu Kung'un görüşlerine dayanıyordu.

İÖ 1116'da Wu wang ölünce yerine oğlu Ch'eng geçti. Ch'eng'in yaşı çok küçük olduğu için Çu Kung ona vekâlet etti. Çu Kung'un kardeşleri Kuan Shu ve Ts'ai Shu, Çu'nun kendisini kral ilan edeceğinden kuşkulanıyorlardı. Shang hanedanlığının devrilmesinden sonra bu iki kardeş Shang kralının oğlunu denetlemekle görevlendirilmişlerdi. Çu Kung kendisini vekil ilan edince bu iki kardeş ayaklandılar ve Shang kralının oğlunun etrafında birleşerek Shang yönetimini tekrar kurmak istediler. Çu Kung isyancı güçleri yenmeyi başardı. Shang kralının oğlunu ve Kuan Shu'yu öldürttü, Ts'ai Shu'yu sürgüne gönderdi.

Çu Kung 7 yıl boyunca vekillik yaptı. Ch'eng devleti yönetebilecek yaşa gelince görevinden çekildi ve danışman olarak yeni krala yardımcı oldu. Ölümüne dek krallığın yönetsel işleyişini düzenlemeye çalıştı, yasal bir çerçeve oluşturdu.

Çu Kung daha sonra Konfüçyus tarafından tüm memurların örnek alması gereken bir devlet yöneticisi olarak değerlendirilmiştir.

- KAYNAKLAR: H.G.Creel, *The Birth of China: A Study of the Formative Period of Chinese Civilization*, 1937.

ÇULALONGKORN (1853-1910)

Tayland kralı. Önemli toplumsal reformlar yapmıştır.

20 Eylül 1853'te Bangkok'ta doğdu. 23 Ekim 1910'da aynı yerde öldü. Kral Mongkut'un en büyük oğlu olan Çulalongkorn 1868'de babası ölünce Tayland (eski Siam) kralı oldu. Ancak henüz reşit olmadığından 1873'e dek ülkeyi onun adına vekâleten kuzeni Prens Wichaichan yönetti.

Babası gibi reform yanlısı olan Çulalongkorn Singapur, Java ve Hindistan'a giderek buralardaki yönetim biçimlerini inceledi. Köleliği yasakladı, eski düzenin içinde barındırdığı adaletsizliklere karşı çıktı, merkezi bir bütçe oluşturmaya çalıştı, hukuksal yapıyı düzenlemek için çaba gösterdi.

Ancak aralarında Wichaichan'ın da bulunduğu bir çevre bu değişikliklere karşı çıkmaktaydı. İki taraf arasındaki çatışma 1875'te bir yönetim bunalımıyla sonuçlandı. Sonuçta taraflar arasında bir uzlaşma sağlandı. Ancak bu uzlaşma Çulalongkorn'un reform çabalarını durdurması pahasına sağlanmıştı.

Çulalongkorn 1879'da devlet görevlisi yetiştirmek amacıyla modern okullar kurdu. Ancak soylular çocuklarını bu okullara göndermediler. Bunun üzerine Çulalongkorn 26 üvey erkek kardeşini devlet yönetimi için yetiştirmeye başladı. 1885'te hızlı bir toplumsal gelişmeyi arzulayan arkadaşlarının anayasal monarşi önerisini ülkenin henüz buna hazır

olmadığı gerekçesiyle kabul etmedi. 1892'de Avrupa modeline dayanan yeni bir yönetim sistemi kurdu. Oluşturulan 12 bakanlık krala karşı sorumluydu ve devlet politikasını saptamak için düzenli olarak toplanıyordu. Yeni yönetimin sonucu olarak devlet gelirleri büyük ölçüde arttı. Resmi eğitim ve hukukun egemenliği tüm ülkeye yayıldı. Standart bir vergileme sistemi kabul edildi, ülkede bir demiryolu ağı kuruldu.

1880'lerin ortalarından itibaren Fransa Tayland'ın vesayeti altında olan Laos üzerinde hak iddia etti ve bunun üzerine 1893'te Fransa ile Tayland arasında savaş çıktı. Sonuçta Tayland yenildi ve Laos Fransız denetimine geçti. Çulalongkorn 1896'da İngiltere ve Fransa ile bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma Tayland'ın İngiliz ve Fransız sömürgeleri arasında tampon bir devlet olarak varlığını sürdürmesini garanti altına alıyordu.

Çulalongkorn yaşamının geri kalan yıllarında Fransa ve İngiltere'ye toprak tavizleri vererek karşılığında ülkesine bazı hukuki haklar kazandırdı.

- YAPITLAR (başlıca): *The Royal Ceremonies of the Twelve Months*, 1888, ("On İki Ayın Kraliyet Törenleri").
- KAYNAKLAR: J.G.D. Campbell, *Siam in the Twentieth Century*, 1902; D.K. Wyatt, *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn*, 1969.

ÇU TEH (1886-1976)

Çinli asker ve siyaset adamı. Çağdaş Çin ordusunun kurucularındandır.

18 Aralık 1886'da Szechwan (Seçuan) Eyaleti'ne bağlı I-Lung'da doğdu. 6 Temmuz 1976'da Pekin'de öldü. Yoksul bir köylü ailesinin çocuğuydu. Chengtu Yüksek Okulu'nda beden eğitimi öğrenimi gördü. 1908'de ailesine maddi destek sağlamak amacıyla okulu bırakarak beden eğitimi öğretmenliği yapmaya başladı. 1909'da Kunming'deki Yunnan Askeri Akademisi'ne girdi. Burada öğrenim gördüğü sırada Mançu hanedanını devirmeyi amaçlayan T'ung Meng Hui derneğine girdi. 1911'de akademiye bitirdikten sonra devrimci Ts'ai O'nun tugayında teğmen olarak orduya katıldı. 1911'de Güney Çin birliklerinin ayaklanmasına katıldı. Daha sonra Kunming'e dönerek Yunnan Askeri Akademisi'nde ders vermeye başladı. 1915'te albaylığa yükseldi. 1916'da Ts'ai O Szechwan valiliğine atanınca Çu Teh tuğgeneral ve güneybatıdaki cyalet güçlerinin komutanı oldu. Birkaç yıl Szechwan'daki "savaş beyleri"ne karşı mücadele verdi. 1921'de taraftarları ağır bir yenilgiye uğrayınca kaçmak zorunda kaldı.

1922'de Berlin'e giden Çu burada Çu En-Lay'la tanıştı ve Çin Sosyalist Gençlik Birliği'ne katıldı. daha sonra Çin Komünist Partisi'ne giren Çu'nun üyeliği gizli tutuldu. Bir yıl Göttingen Üniversitesi'ne devam eden Çu daha sonra siyasal eylemlere katılmak amacıyla Berlin'e döndü. Kuomintang'ın Almanya'

daki çalışmalarının örgütlenmesinde Çu En-Lay'a yardımcı oldu. İki kez tutuklanan Çu Teh 1926'da siyasal eylemleri nedeniyle Almanya'dan sınırışı edildi.

Çin'e döndüğünde komünist eğilimini gizleyen Çu Teh Kiangşi Eyaleti'ndeki Nanchang'ta Kuomintang'a bağlı bir öğretmen okulunun yöneticisi oldu. Daha sonra garnizon komutanı ve Nanchang polis kuvvetlerinin müdürü oldu. 1927'de Komünistler'le Kuomintang arasında ayrılık çıkınca, Çu Teh, Kuomintang'a karşı başlatılan Nanchang ayaklanmasında komünistlerin yanında yer aldı. Ayaklanma başarısızlığa uğradı. Çu Teh komuta ettiği birliklerle Mao Zedung'un gerilla güçlerine katıldı. Bu iki gücün birleşmesiyle ünlü Dördüncü Kızıl Ordu kurulmuş oldu. Çu Teh ordunun komutanlığını, Mao da siyasal sekreterliğini üstlendi.

Çu Teh 1934'te Çin Komünist Partisi politbüro üyesi oldu. Aynı yıl Kuomintang güçlerinin Kiangşi bölgesine saldırıları sonucu komünistler bu bölgeyi boşaltmak zorunda kalınca, Çu Teh, boşaltma işlerini düzenledi ve ünlü Uzun Yürüyüş'ü tamamlayarak komutasındaki birliklerle 1936'da Paoan'a vardı.

Çin-Japon savaşı boyunca Çu Teh komünist güçlerin merkezi olan Yenan'da başkomutan olarak görev yaptı. Çin Komünist Partisi içinde Mao'dan sonra ikinci sıraya yükseldi. 1946-1949 arasında ikinci savaş bölgesine komuta etti. Kara Çini'nin bütünü ele geçirdi. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğunda Çu Teh hükümette başkan yardımcısı ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun başkomutanı oldu. 1954'te cumhurbaşkanı yardımcısı seçilen Çu Teh 1955'te mareşal oldu. 1959'da Ulusal Halk Kongresi başkanı oldu. 1966'da Kültür Devrimi sırasında militarist ve özeleştirici yeteneğinden yoksun olmakla suçlandı. 1969'da Çin Komünist Partisi IX. Kongre'sinde Politbüro Daimi Komitesi üyeliğine seçildi. 1973'te yapılan X. Kongre'de yeniden aynı göreve getirildi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *On the Battle fronts of the Liberated Areas*, 1952, ("Kurtarılmış Bölgelerin Savaş Cepheleeri").

• **KAYNAKLAR**: A. Smedley, *The Great Road: The Life and Times of Chu Teh*, 1956.

D

d', da, de, di, du önekle-
riyle başlayan ve *d* harfi
dizisinde bulunmayan ad-
lar için eki izleyen ilk harfe
bakınız.

yansıtan Dadaloğlu kavga şiirlerinin yanı sıra duygu
şiirleriyle de tanınır.

- KAYNAKLAR: O.Adalı, *Dadaloğlu*, 1973; M.Z.Korgu-
nal, *Dadaloğlu*, 1954; H.N.Okay, *Köroğlu ve Dadaloğlu*,
1970; T.Toros, *Dadaloğlu*, 1940.

DAGUERRE, Louis-Jacques- Mandé (1789-1851)

Fransız, mucit ve fotoğrafçı. *Daguer-
rotypie* adlı fotoğraf tekniğinin bulu-
cusudur.

DADALOĞLU (19. yy)

**Türk halk şairi. Mertlik, başkaldırı ve
meydan okuma temalarını içeren şiir-
leriyle halk şiiri geleneğinin güçlü
temsilcilerindendir.**

Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmiyor.
Toroslar'da Kozan, Erzin, Payas yöresinde bir yerde
doğduğu, Gâvur Dağları'nda göçebe yaşamı sürdüğü,
Çukurova'yı ve Orta Anadolu'yu gezdiği sanılmakta-
dır. Asıl adı Veli'dir. Babası, Türkmenler'in Avsar
boyundan Dadaloğlu Âşık Musa adlı bir şairdir.

Yaşadığı dönemde Osmanlı yönetimine başkal-
dılan göçebe Türkmen aşiretlerini bastırmak ve iskân
etmekle görevli Fırka-ı Islâhiye ordusu kurulmuş ve
bölgeye gönderilmiştir. Bu ordunun zorlayıcı girişim-
leri sonucu başlayan ayaklanmalar ve dağılan aşiret-
lerin mücadelesi, Dadaloğlu'nun kavgacı şiirini oluş-
turdu.

Göçebe şairi olan Dadaloğlu, özellikle, yaşadığı
çevrenin olaylarını, yöre insanının duygu ve düşünce-
lerini yansıttı. Göçebe yaşamın dağılıpına karşı
koyan Türkmenler'le Osmanlı yönetimi arasındaki
mücadelede halkın tepkisini ve göçebelikten kopuşun
üzüncünü dile getirdi. Koşma, türkü, semai, varsağı ve
destan türünde ürünler verdi. Yaşanan olayların acı
yanlarını, çelişkilerini halk dilinin yalın söyleyişiyle

*Kalktı göç eyledi Avsar illeri
Ağır ağır giden iller bizimdir
Arap atlar yakın eder trağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir*

*Belimizde kılıcımız kirmânî
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir*

*Dadaloğlu'm yarın kavga kurulur
Öter tüfek, davulmızlar vurulur
Nice koçyiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir*

(Dadaloğlu)

18 Ekim 1789'da Cormeilles'de doğdu, 10 Tem-
muz 1851'de Bry-Sur-Marne'de öldü. Belirli bir
öğrenim görmedi. 17 yaşında Paris'te tiyatro dekorla-
rı yapan bir resim atölyesine girdi. Ambigu-Comique
Tiyatrosu'nda, Opéra-Comique'de, Paris Operası'n-
da dekorcu olarak çalıştı. Bir süre sahnenin gerisini
sınırlamada kullanılan ve *panorama* denilen ufuk
perdesi ile ilgilendi. Daha sonra önden ve arkadan
ışıklandırılarak sahnede geçeden gündüze geçiş görü-
nümü sağlayan bir tür perde olan *diorama*'yı tasarla-
dı. Bu konu kapsamında, fotoğraf makinesinin ilk
biçimi sayılabilecek *camera obscura*'ya (karanlık ku-
tu) ilişkin tekniklerle uğraştı. O yıllarda bu alanda
çalışan ve 1826'da optikçi Chevalier'nin yardımıyla
görüntüyü saptamayı başaran Nicéphore Niepce ile
işbirliği yaptı, 1829'da onunla ortak oldu. 1833'te
Niepce'in ölümünden sonra da çalışmalarını sürdür-
dü. 1835'te cıva buharının gümüş iyodür üstündeki
etkisini buldu. İki yıl sonra da iyodür çökeltisini sıcak
deniz suyu eriyiğinde çözmeyi başardı. 1838'de *Da-
guerrotypie* adını verdiği fotoğraf tekniğini ortaya
attı. Bu teknikte, bakır levha üstüne kaplanmış çok
ince ve özenle parlatılmış gümüş bir tabaka, iyot
buharıyla ışığa duyarlı hale getiriliyor, ilkel bir
fotoğraf makinesinde, üç dakikadan yarım saate
varabilen bir süre içinde ışık etkisinde bırakılıyor,
sonra cıva buharı etkisiyle görüntü oluşturuluyor
(bugünkü deyişle yıkıyor), bir sodyum hiposül-
fit eriyiğiyle de sabitleştiriliyordu. Bu yolla görüntü
pozitif olarak elde ediliyor ve çoğaltılamıyordu.
Daguerre, 1839'da bu buluşunu Bilimler Akademisi'ne
sundu ve büyük ilgi gördü.

Daguerre, Niepce'le birlikte fotoğrafın iki büyük
mucudinden biridir. Kullandığı teknik sonradan de-
ğişmiştir, ama fotoğrafın olanaklarının getirdiği bo-
yutların anlaşılması onun sayesinde olmuş, bugünün
fotoğrafına, sinemasına giden yolun kapısı onun
çalışmalarıyla açılmıştır.

- KAYNAKLAR: L.J.M.Daguerre, *The History of the
Diorama and the Daguerrotypie*, 1968; B. Newhall, *The
History of Photography, from 1839 to the Present Day*,
1964.

DAĞ, Şevket

(1875-1944)

Türk, ressam. Konularını İzlenimcilik'le (Empresyonizm) Doğalcılık (Natüralizm) arası bir üslupla ele almıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. 1897'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ni (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) bitirdikten sonra Evkafta küçük bir görev aldı. Daha sonra Galatasaray Lisesi'nde ve İstanbul Öğretmen Okulu'nda yirmi dört yıl boyunca resim öğretmenliği yaptı ve birçok öğrenci yetistirdi. Güzel Sanatlar Birliği'nin de kurucuları arasındadır. Galatasaray sergilerine katıldı, Atina ve Münih sergilerinde altın madalya kazandı. 1933'te Paris'te açılan Fransız Ressamları Sergisi'nde üç tablosuyla yer aldı. Ressamlığı yanı sıra iki dönem milletvekilliği de yaptı.

Figür ressamlığına hemen hemen hiç yakınlık duymamış olan Şevket Dağ bir iç mekân ressamı olarak tanınmıştır. Yıllarca Ayasofya'da çalışmış, Yeni Camii'nin, Rüstem Paşa Camii'nin ve Sultan Selim Türbesi'nin çinilerinden taslaklar yapmıştır. Ev ve cami içlerini, çinilerle süslü yapıları, cami avlularını, eski kervansarayları konu almıştır. Ancak anlayış ve teknik bakımından tam bir izlenimci (empresyonist) sayılmaz. Cami içi çalışmalarında Osman Hamdi'ye yaklaşmakla birlikte onun ustalığına sahip değildir. Resimlerinde yapıları ve doğa görüntülerini aslına bağlı bir biçimde işlemiştir. Resim anlayışı daha çok Doğalcılık'a (Natüralizm) yakındır.

• **YAPITILAR** (başlıca): *Ayasofya Son Cemaat Yeri Kapısı*, 1911, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ayasofya Son Cemaat Yeri*, 1901; *Rüstempaşa Camii Son Cemaat Yeri*, 1917, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Topkapı Sarayı'nda Kızlarağası Dairesi*, 1921; *Cami İçi*, 1928, *Rüstem Paşa Camisi İçi*.

• **KAYNAKLAR**: H.Edhem, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, 1970; N.Berk (H.Gezer ile), *50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli*, 1973; N.Berk, *Türkiye'de Resim*, 1943; S.P. Boyar, *Türk Ressamları*, 1948.

• **BAKINIZ**: OSMAN HAMDİ.

DAĞISTANLI, Mustafa

(1932)

Türk, güreşçi. Güreş hayatı boyunca tuşla yenilmemiştir.

3 Kasım 1932'de Samsun'un Çarşamba ilçesine bağlı Balafır köyünde doğdu. Dağıstan Türkleri'ndendir. Güreşe 10 yaşında iken köyünde karakucakla başladı. 1950'de İstanbul'da bahriye eri olarak görev yaparken mindere çıktı. 1951'de 57 kilonun İstanbul şampiyonu oldu. Aynı sene Türkiye birinciliğinde Nasuh Akar gibi büyük bir rakibi yenerek Türkiye şampiyonluğunu kazandı. 1953'te milli güreş takımı-

na alındı. O tarihten güreşi bıraktığı 1966 yılına dek katıldığı uluslararası şampiyonalarda sekiz altın, bir gümüş madalya kazandı. 1954'te Tokyo'da 57 kilonun Dünya şampiyonluğunu, 1955'te Barselona'da 57 kilonun Akdeniz Oyunları şampiyonluğunu, 1956'da İstanbul'da Dünya F...ı'nın 57 kilo şampiyonluğunu, 1956'da Melburn'da Olimpiyat Oyunları 57 kilo şampiyonluğunu, 1957'de İstanbul'da 62 kilonun Dünya şampiyonluğunu, 1959'da Tahrn'da 62 kilonun Dünya şampiyonluğunu, 1960'da Roma'da Olimpiyat Oyunları 62 kilo şampiyonluğunu, aynı yıl Burgaz'da 62 kilonun Balkan şampiyonluğunu kazandı. 1958 yılında Sofya'da yapılan Dünya Kupası karşılaşmalarında 62 kilonun ikincisi oldu. Yurt içinde yaptığı 320 güreşin 319'unu kazanmak başarısını gösterdi. Milli ve temsili karşılaşmalarda da yaptığı 73 maçın 70'ini kazanıp üçünde berabere kaldı, güreş hayatı boyunca tuşla yenilmedi. Güreşi bıraktıktan sonra bir süre antrenörlük yaptı. Daha sonra otobüs işletmeciliği ile uğraşmaya başlayan Dağıstanlı iki dönem Samsun milletvekili olarak da görev yapmıştır.

DAĞLARCA, Fazıl Hüsnü

(1914)

Türk, şair. Yoğun duyarlığı, anlatımındaki dil, imge ve kavram zenginliğiyle çağdaş Türk şiirinde özgün bir yer edinmiştir.

İstanbul'da doğdu. Konya'da başladığı ilköğrenimini, Kayseri, Adana ve Kozan'da sürdürdü. Ortaöğrenimini Adana, Tarsus ortaokullarında, Kuleli Askeri Lisesi'nde; 1935'te yükseköğrenimini Harb Okulu'nda tamamladı. Piyade subayı olarak orduya katıldı. Doğu, Orta Anadolu ve Trakya'nın çeşitli kentlerinde görev yaptı. 1950'de önyüzbaşıyken askerlikten ayrıldı. Bir yıl Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. Çalışma Bakanlığı İş Müfettişi olarak İstanbul'da görev yaptı. 1959'da emekli olunca, İstanbul'da Kitap Kitapevi'ni kurdu. 1960-1964 arasında *Türkçe* adlı aylık bir dergi çıkardı. 1970'te kitapevini kapattıktan sonra başka herhangi bir işte çalışmadı.

Yayımlanan ilk ürünü 1927'de *Yeni Adana* gazetesinin öğrenciler arasındaki bir yarışmasında birincilik kazanan bir öyküydü. İlk şiiri "Yavaşlayan Ömür" ise 1933'te *İstanbul* dergisinde çıktı. 1934'te Harb Okulu'nda öğrenciyken *Varlık* dergisinde yayımlamaya başladığı şiirleriyle yazın dünyasında adını duyurdu.

Şiirleri birçok yabancı dile çevrilmiş olan Dağlarca, 1946'da CHP Şiir Yarışması'nda üçüncülüğü; *Asû* kitabıyla 1956 Yeditepe Şiir Armağanı'nı; *Delice Böcek* kitabıyla TDK 1958 Şiir Ödülü'nü; 1966'da Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun Turhan Emeksiz Armağanı'nı kazandı. Arkin Çocuk Edebiyatı 1973 Yarışması'nda, "Yarışma Üstün Onur Ödülü"ne değer görüldü. 1977'de ise *Horoz* kitabıyla Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü Peride Celâl ile paylaştı. 1967'de Amerika'da Pittsburg kentindeki

International Poetry Forum (Uluslararası Şiir Forumu) tarafından, "Yaşayan En İyi Türk Şairi" seçildi. 1974'te Struga (Yugoslavya) XIII. Şiir Festivali'nde Altın Çelenk Ödülü'nü kazandı. Aynı yıl Milliyet Sanat Dergisi tarafından "Yılın Sanatçısı" seçildi.

1935'te yayımlanan ilk kitabı *Havaya Çizilen Dünya*, geleneksel Türk şiirine, yeni bir ses, yeni bir duygu getirmiş olmasıyla önemlidir. *Çocuk ve Allah*'ta kendi şiir evrenini kurmaya yöneldi ve bu kitabı dil ve yapı bütünlüğü bakımından, Türk edebiyatının önemli yapıtlarından biri sayıldı. Bundan sonra Dağlarca'nın şiiri üç ayrı evre geçirdi: "Sezgisel dönem" (1935-1945); "Geçiş dönemi" (1945-1955) ve bugüne uzanan "Akılcı dönem".

Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının en verimli şairlerinden olan Dağlarca'nın şiiri tema yönünden çok zengindir. Bu nedenle ürünleri lirik, epik, metafizik, hamasi, mistik, politik, dramatik, epigramatik, satirik gibi çok çeşitli türleri kapsar. Bireyselle toplumsal iç içe vermiş, ulusallıktan evrenselliğe ulaşan bir şiir çizgisi geliştirmiştir. Yoğun duyarlılığına ve yalın, içten söyleyişe dayanan sağlam bir dil ve imge örgüsü kurmuştur. Yurt gerçeklerini dile getiren şiirlerini düş ve imgelem gücüyle zenginleştirmiştir. Son dönem şiirlerinde günceli evrensel boyutlarda toplumsal eleştiri düzeyinde işlemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Havaya Çizilen Dünya*, 1935; *Çocuk ve Allah*, 1940; *Daha*, 1943; *Çakırın Destanı*, 1945; *Taş Devri*, 1945; *Üç Şehitler Destanı*, 1949; *Toprak Ana*, 1950; *Aç Yazı*, 1951; *İstiklâl Savaşı-Samsun'dan Ankara'ya*, 1951; *İstiklâl Savaşı-Inönüler*, 1951; *Sivas'lı Karınca*, 1951; *İstanbul Fetih Destanı*, 1953; *Anıtkabir*, 1953; *Asû*, 1955; *Delice Böcek*, 1957; *Batı Acısı*, 1958; *Mevlânâ'da Olmak*, 1958; *Hoo'lar*, 1960; *Özgürlük Alanı*, 1960; *Aylam*, 1962; *Türk Olmak*, 1963; *Yedi Mehmetler*, 1964; *Çanakkale Destanı*, 1965; *Dışardan Gazel*, 1965;

Ağır Hasta

Üfleme bana anneciğim korkuyorum,
Dua edip edip, geceleri.
Hastayım ama ne kadar güzel
Gidiyor yüzer gibi, vücudumun bir yeri.

Niçin böyle örtmüşler üstümü
Çok muntazam, ki bana hüznün verir.
Ağarırken uzak rüzgârlar içinde
Oyuncaklar gibi şehir.

Gözlerim örtük fakat yüzümle görüyorum
Ağlıyorsun, nur gibi.
Beraber duyuyoruz yavaş ve تنها
Duvardaki resimlerle, nasibi.

Anneciğim, büyüyorum ben şimdi,
Büyüyor göllerde kamsı,
Fakat değnekten atım nerde
Kardeşim su versin ona, susamış.

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

Kazmalama, 1965; *Yeryağ*, 1965; *Kubilay Destanı*, 1968; *Haydi*, 1968; *19 Mayıs Destanı*, 1969; *Vietnam Körü*, destan-oyun, 1970; *Malazgirt Ululaması*, 1971; *Kınalı Kuzu Ağdı*, 1972; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, 1973; *Horoz*, 1977; *Hollandalı Dörtlükler*, 1977; *Çukurova Koçaklaması*, 1979; *Yunus Emre'de Olmak*, 1981; *Nötron Bombası*, 1981.

DAHL, Robert Alan (1915)

ABD'li siyaset bilimci. Çağdaş demokrasileri incelemiş, "poliarşi" adını verdiği bir kuram oluşturmuştur.

17 Aralık 1915'te Iowa'da doğdu. Yükseköğrenimini Washington Üniversitesi'nde yaptı. 1940'ta Yale Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1946'da bu üniversitede siyaset bilimi dersleri vermeye başlayan Dahl, 1957-1962 arasında siyaset bilimi bölümünün başkanlığını yaptı. Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi, Amerikan Felsefe Derneği ve Ulusal Bilimler Akademisi üyesi olan Dahl, 1963'te Woodrow Wilson ödülünü, 1977'de de Talcott Parsons ödülünü aldı. Halen Yale Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Çağdaş demokrasileri eleştirel bir yaklaşımla inceleyen Dahl'a göre, toplumlar geliştikçe karmaşık bir nitelik kazanmakta, toplumlardaki farklı grupların sayısı artmaktadır. Aralarında sürekli pazarlık yapan bu gruplar, anlaşmalara girmekte, ve her yeni sorun çevresinde özgül birlikler oluşmaktadır. Gruplar arası özgür rekabetin bulunduğu bu ortamda toplum, gruplar arasındaki her türlü hakemliğin kaynağı olan seçimler yoluyla, kamu işleri üzerinde belli bir denetim kurmaktadır. Bu sürecin sonunda ortaya çıkan denge, belli bir demokrasi biçiminin gerçekleşmesine olanak vermektedir. Dahl bu biçime "poliarşi" adını vermektedir. Dahl'a göre bu yönetim biçimi, siyasal karar sürecinin tek bir yönetici azınlık tarafından tekelleştirilmesini önlemektedir.

- YAPITLAR (başlıca): *Politics, Economics and Welfare* (Lindblom ile), 1953, ("Siyaset, Ekonomi ve Refah"); *A Preface to Democratic Theory*, 1956, ("Demokratik Teoriye Başlangıç"); *Polyarchy: Participation and Opposition*, 1971, ("Poliarşi: Katılım ve Muhalefet").

DAH, Felix Ludwig Sophus (1834-1912)

Alman, hukukçu. Tarihçi Hukuk Okulu'nun temsilcilerindendir.

9 Şubat 1834'te Hamburg'da doğdu, 2 Ocak 1912'de Breslau'da öldü. 1849-1853 arasında Münih ve Berlin üniversitelerinde hukuk ve felsefe eğitimi gördü. Münih, Würzburg, Königsberg ve Breslau üniversitelerinde hukuk dersleri verdi. 1895'te Breslau Üniversitesi rektörlüğüne atanan Dahn, ticaret huku-

ku, Alman hukuk tarihi ve felsefesi konularında kitaplar yazdı.

Tarihçi Okul'un temsilcilerinden olan Dahn, her kültürün kendi hukuk sistemini yarattığını ve bu hukuk sistemini doğuran iktisadi, toplumsal ve kültürel koşullar bilinmeden hukuk sistemi üstüne doğru bilgi edinilemeyeceğini savunmuştur. Dahn, doğal haklar kuramına karşı çıkarak, bir ulusun hukuk sistemini, ulusal özellikler ve bu özelliklerin zaman içinde değişmesinde etken olan karmaşık tarihsel koşulların belirlediğini ileri sürmüştür. Hukuku, klasik Alman hukuku ile sınırlandırmayı reddeden Dahn, antik ve çağdaş dönemlerin hukuk anlayışı arasındaki tek farkın değişik tarihsel koşullardan kaynaklandığını belirtmiştir.

Dahn'ın hukuk alanındaki önemli katkısı, hukuk tarihi konusunda olmuştur. 1861-1907'de yayımlanan *Die Könige der Germanen*'de ("Cermenler'in Kralları") Roma-Cermen yönetim örgütlenmesinin Karolenj İmparatorluğu'ndan kopuşunu anlatmıştır. Dahn'ın tüm kitaplarında milliyetçilik düşüncesi egemendir. Etnik karışımın her biçimine karşı olan Dahn, bireylerin ancak milli gruplar içinde sınıflandırılacağını savunmuştur. Milliyetçiliğin içgüdüsel olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre devlet, milli bir grubun hukuk ve kültürünü korumak için bütünleşmesidir.

Bir hukukçu olduğu kadar, şiir ve romanla da uğraşan Dahn'ın genellikle balad biçiminde yazılmış şiirleri, erken Alman tarihini konu almaktadır. *Ein Kampf um Rom* ("Roma İçin Mücadele") romanında ise, İtalya'da Ostrogot Krallığı'nın çöküşünü ele alırken 19.yy'daki siyasal gelişmelere de değinmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Die Könige der Germanen*, 1861-1907, ("Cermenler'in Kralları"); *Die Vernunft im Recht, Grundlagen der Rechtsphilosophie*, 1879, ("Hukukta Mantık, Hukuk Felsefesinin Temelleri"); *Ein Kampf um Rom*, 1876-1878, ("Roma İçin Mücadele"), *Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker*, 4 cilt, 1881-1889, ("Cermen ve Roma Halklarının İlk Çağ Tarihi"); *Geschichte der deutschen Urzeit*, 2 cilt, 1883-1888, ("Alman İlk Çağ Tarihi").

DAHRENDORF, Ralph (1929)

Alman (FAC), sosyolog. Sanayi toplumlarındaki sınıf çatışmaları konusunda özgün görüşler ileri sürmüştür.

1 Mayıs 1929'da Hamburg'da doğdu. Hamburg Üniversitesi'nde eğitimini tamamladı. London School of Economics'de doktora yaptı. Anti-faşist çalışmaları nedeniyle 1944-1945 yıllarında bir Nazi toplama kampında tutuklu kaldı. 1958'de Hamburg Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü oldu. 1960'ta Tübingen, 1964-1966 arasında da Constance Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1967'de Hür Demokrat Parti'ye girdi. 1969-1970 yıllarında FAC parlamentosu (Bundestag) üyesiydi. 1974'te London School of Economics'in müdürü oldu.

Dahrendorf, toplumun uyumlu ve bütünleşmiş bir varlık olduğunu ileri sürenlere karşı, toplumun birbirleriyle çatışan birim ve öğelerden kurulu olduğunu savunan çatışma modellerinin temsilcilerindendir. Bu modelin savunucuları, toplumsal değişimin çatışan öğelerin itici gücü ile ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Çatışma modeline göre, toplumdaki çeşitli birimlerin birbiriyle çatışmaları, toplumun doğal bir niteliğidir.

Dahrendorf, 1957'de yayımlanan *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft* ("Sanayi Toplumunda Sınıf ve Sınıf Çatışması") adlı yapıtında sanayi toplumlarındaki sınıf olgusu ve sınıf çatışmaları sorununu ele almıştır. Marx'ın burjuvazi ve proletarya olarak ele aldığı sınıfları, yöneten ve yönetilenler olarak ortaya koyan Dahrendorf, çağdaş sanayi toplumlarında, firma sahipliği ile firma yöneticiliğinin birbirinden ayrılması sonucu burjuva sınıfının mülk sahipleri ve yöneticiler olarak ikiye ayrıldığını ileri sürmektedir. Bu bölünme sonucu, mülk sahibi olmayan yöneticiler, bir ara katman olarak çalışanlarla daha kolay ilişki kurmaya başlamışlardır. Öte yandan sanayi toplumlarında, nitelikli, yarı nitelikli uzman ve düz işçi olarak üç gruba bölünenlerin yanı sıra, ücretli olarak çalışan ve Dahrendorf'un beyaz yakalı işçiler olarak adlandırdığı bir yeni orta sınıf bulunmaktadır. Bu sınıf bir yandan yönetici sınıfın uzantısı, öte yandan da sınırlı geliri ve bir yöneticinin yönetimi altında çalışma zorunluğu nedeniyle işçi sınıfının bir parçasıdır. Dahrendorf, bu yeni orta sınıfı kendi içinde de ikiye ayırmaktadır. Bürokratları yönetici sınıfın bir parçası, beyaz yakalı işçiler olarak adlandırdığı teknokratları ise işçi sınıfının bir uzantısı olarak ele almaktadır.

Sanayi toplumlarına ilişkin ve çatışmaya dayalı bir kuram geliştiren Dahrendorf, Marx'ın yaşadığı dönemden bu yana ortaya çıkan en önemli değişikliğin, toplumsal hareketlilik olduğunu savunmaktadır. Toplumsal hareketlilik nedeniyle, sınıf çatışması tümüyle ortadan kalkmamakla birlikte, büyük ölçüde yumuşamaktadır. Toplumdaki yetke ilişkilerinin sistematik bir biçimde çatışmaya neden olduğunu ve böylece yetke sahibi olanlar ve olmayanların çatışan çıkarlara sahip olduklarını ileri sürmektedir. Toplumdaki çıkar grupları ise, bir örgütlenme içindeki konumlarının neden olduğu "gizil çıkarlara" sahip olabilirler, ya da gizil çıkarlarını bilinçli amaçlar haline getirerek "açık çıkarlar" biçiminde ortaya koyabilirler.

Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft'da, "yarı grup" adını verdiği bir kavram geliştiren Dahrendorf, yarı grubu toplumda aynı konuma ve aynı gizil çıkarlara sahip insan topluluğu olarak tanımlamaktadır. Yarı gruplar, gizil çıkarlarını bilinçli olarak ortaya koydukları zaman, çıkar grupları haline dönüşmektedirler.

Toplumsal yaşamın her alanında çatışmanın egemen olduğunu savunan Dahrendorf, çatışmanın tümüyle yok edilemeyeceğini, ancak bir süre için denetim altına alınabileceğini ya da yönlendirilebileceğini ileri sürmüştür. İşlevselci yaklaşımın tersine, toplumsal gelişimin dinamiğinin çatışmada yattığını savunmaktadır. Dahrendorf'a göre, toplumda üç tür değişme olabilir. Yönetici kadrolarda ortaya çıkan

değişme, yapısal bir değişmedir. Tarihte daha sık görülen bir değişme ise, yönetilen sınıftan bazı kişilerin yönetici sınıf kadrolarına sızması ya da çatışan gruplar arasında koalisyonlar kurulmasıdır. Üçüncü değişme biçimi ise, yönetici sınıfta bir değişme ortaya çıkmaksızın, bu sınıfın karşıt sınıfın görüşlerini uygulamaya başlamasıdır. Dahrendorf'a göre karşıt çıkar grupları arasında çıkan çatışmanın yoğun olduğu oranda, yapısal değişme de köktenci olmaktadır.

Toplumdaki çatışmaları iktisadi ve siyasal olarak ikiye ayıran Dahrendorf, Marksizm'le liberal görüşü uzlaştırmaya çalışmıştır. Toplumda iktisadi temele dayanan bir çatışmanın varlığını kabul etmiş, ancak bu çatışmanın zorunlu olarak devrimle sonuçlanması gerekmediğini, çatışan çıkar grupları arasında uzlaşma ve denge sağlanabileceğini savunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*, 1957, ("Sanayi Toplumunda Sınıf ve Sınıf Çatışması").

• BAKINIZ: MARX.

DAICHES, David (1912)

İngiliz edebiyat eleştirmeni. Edebiyatı, parçası olduğu kültürel ve düşünsel ortamla ilişkisi içerisinde ele alan bir yaklaşım geliştirmiştir.

2 Eylül 1912'de İngiltere'de, Sunderland'de doğdu. Ailesi Edinburgh'a yerleşince çocukluğu İskoçya'da geçti. Küçük yaşta edebiyata ilgi duydu, dokuz yaşından başlayarak şiir ve öykü yazmaya başladı. George Watson Koleji'ni bitirdikten sonra Edinburgh Üniversitesi'nde İngiliz dili ve edebiyatı öğrenimi gördü. *Incil*'in İngilizce çevirisi üzerine yaptığı inceleme ile Oxford Üniversitesi'nde, Balliol College'dan doktorasını aldı. Aynı yıllarda çağdaş yazarlarla ilgilenmeye başladı, bu ilginin bir ürünü olan *New Literary Values* ("Yeni Edebi Değerler") adlı eleştiri kitabı 1936'da yayımlandı. Bunu, 1937'de, İngiliz edebiyatının ve parçası olduğu toplumsal ortamın kısa bir değerlendirmesi olan *Literature and Society* ("Edebiyat ve Toplum") izledi. 1937-1943 arası Chicago Üniversitesi'nde, 1946-1951 arası Cornell Üniversitesi'nde, 1957-1961 arası Cambridge Üniversitesi'nde ve 1961-1977 arasında da Sussex Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri verdi.

Daiches, *Literature and Society*, ("Edebiyat ve Toplum"), *A Study of Literature* ("Edebiyat Üstüne Bir İnceleme") ve *Critical Approaches to Literature* ("Edebiyatta Eleştirel Yaklaşımlar") gibi incelemelerinde edebiyatı içinde filizlendiği kültürel ve düşünsel ortamla ilişkisi içinde ele alan bir yaklaşımın temellerini atmıştır. *The Novel and the Modern World* ("Roman ve Modern Dünya") adlı yapıtı 20.yy'ın ilk yarısındaki İngiliz romanı üzerine yapılmış ilk özgün incelemelerden biridir. Daiches bu kitabında Joseph Conrad, James Joyce, D.H.Lawrence ve Virginia

Woolf gibi yazarları ele alarak 20.yy romanında ortaya çıkan yeni bakış açıları ve anlatım tekniklerini irdeler. Çağdaş yazarın karşılaştığı yeni kültürel ortamda modern romanın ortaya çıkış koşullarını inceler. David Daiches, edebiyatı geniş bir perspektif içerisinde değerlendirmeye çalışan yapıtlarıyla çağdaş İngiliz edebiyat eleştirisinin önemli isimlerinden biri olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *New Literary Values*, 1936, ("Yeni Edebi Değerler"); *Literature and Society*, 1938, ("Edebiyat ve Toplum"); *The novel and the Modern World*, 1939, ("Roman ve Modern Dünya"); *Poetry and the Modern World*, 1940, ("Şiir ve Modern Dünya"); *Virginia Woolf*, 1942; *A Study of Literature*, 1948, ("Edebiyat Üstüne Bir İnceleme"); *Critical Approaches to Literature*, 1956, ("Edebiyat Eleştirel Yaklaşımlar"); *A Critical History of English Literature*, 1960, ("İngiliz Edebiyatının Eleştirel Tarihi").

DAIMLER, Gottlieb (1834-1900)

Alman, mühendis. İçten yanmalı motorun taşıt araçlarında kullanılmasında öncülük etmiştir.

Gottlieb Wilhelm Daimler 17 Mart 1834'te Schorndorf'ta doğdu. 6 Mart 1900'de Stuttgart'ta öldü. 1848-1852 arasında teknik okul öğrenciliğiyle bir tüfek onarımcısının yardımcılığı birlikte yürüttü. Okulu bitirdikten sonra bir buharlı makine fabrikasında çalışmaya başladı. 1856'da makine mühendisliği öğrenimi için Stuttgart'taki Politeknik Okulu'na girdi. 1859'da mezun olan Daimler, kısa bir süre buharlı makineler üzerinde çalıştıktan sonra küçük, ekonomik ve yüksek devirli bir motor yapımına duyduğu ilgi nedeniyle işini bırakıp, İngiltere ve Fransa'da inceleme gezilerine çıktı. 1862'den sonraki on yıllık dönemi Reutlingen ve Karlsruhe'de mühendis ve yönetici olarak geçiren Daimler, Reutlingen'de bulunduğu sırada yaşamının geri kalan bölümünde sürekli olarak birlikte çalışacağı Wilhelm Maybach ile dostluk kurdu.

Daimler, 1872'de girdiği Deutz şirketinde dört zamanlı motorun mucidi olan Otto ile birlikte çalışma olanağı buldu. 1882'de Deutz'dan ayrılarak Maybach ile birlikte motor üretmek amacıyla Stuttgart'ta bir fabrika kurdu. Silindire eklenen bir akkorlu tutuşturucu lamba yardımıyla kendi kendine ateşleme sistemini geliştiren ve 1883'te patentini alan Daimler ve Maybach'ın istedikleri nitelikte bir motor yapımını hedef alan çalışmaları 1885'te başarıya ulaştı. Ürettikleri küçük, yüksek devirli ve verimli motoru bir bisiklete yerleştirerek ilk motosiklet yapımını gerçekleştirdiler. Aynı hacimde ama daha güçlü bir motor geliştirmeyi amaçlayan çalışmaları sonucunda da bir arabayı hareket ettirmekte kullanılabilecek ilk motorun yapımını başardılar. 1889'da Paris'te Benz'in otomobili ile birlikte sergilenen bu modelin üretimine ancak 1891'de, Fransa'da geçilebildi. 1890'da kızının adını taşıyan Mercedes otomobillerini üreten Daimler Motoren Gesellschaft'ı kuran Daimler, bir ara ayrıldı-

ğı bu kuruluşa 1896'da tam yetkili olarak geri döndü.

Daimler petrole çalışan içten yanmalı motoru geliştirerek, Benz ve Ford gibi mucid ve sanayicilerle birlikte otomobilin yaygın bir taşıt aracı olarak kullanılabilmesine öncülük etmiştir.

• KAYNAKLAR: P. Siebetz, *Gottlieb Daimler*, 1942; E. Diesel, *From Engines to Autos*, 1960.

• BAKINIZ: K.BENZ, H.FORD, N.A.OTTO.

DALADIER, Édouard (1884-1970)

Fransız siyaset adamı. Fransa'da üç kez başbakanlık yapmıştır.

18 Haziran 1884'te Carpentras'ta doğdu, 10 Ekim 1970'te Paris'te öldü. École Normale Supérieure'ü bitirdikten sonra tarih öğretmeni oldu. I.Dünya Savaşı öncesinde bazı okullarda tarih öğretmenliği yaptı. Hocası Profesör Herriot'dan etkilenerek, onun başkanı olduğu Radikal Sosyalist Parti'ye (RSP) üye oldu. 1919'da RSP'den milletvekili seçilerek meclise giren Daladier, 1919-1940 ve 1946-1958 arasında RSP milletvekili olarak birçok kez bakanlık ve başbakanlık yaptı.

Daladier, "Sol Birlik" adındaki seçim ittifakının 1924 seçimlerini kazanmasından sonra başbakan olan Herriot'nun kurduğu hükümette sömürgeler bakanlığına getirildi. 1925'e kadar sürdürdüğü bu görevinin ardından 1930'da bayındırlık, 1932'de ise milli savunma bakanı oldu. Ocak 1933'te ilk kez başbakan olan Daladier, Ekim 1933'e kadar süren bu görevi sırasında 1929 Dünya Bunalımı'nın yarattığı iktisadi güçlükleri yenmeye çalıştı. Ayrıca Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa arasında Dörtlü Barış Pakti'nin imzalanmasını sağladı.

Ocak 1934'te Herriot'nun yerine RSP başkanı olan Daladier, aynı tarihte, Fransa'da gelişen faşist eylemleri denetim altına almak üzere ikinci kez başbakanlığa getirildi. Ancak, Stavisky olayı olarak bilinen büyük mali skandalın ortaya çıkmasının ardından Şubat ayında faşistlerin ve monarşistlerin düzenledikleri şiddet eylemleri nedeniyle, 11 gün sonra istifa etmek zorunda kaldı. Daladier bundan sonra, Léon Blum'un başkanlığındaki Sosyalist Parti ile RSP'nin anti-faşist bir Halk Cephesi kurmaları doğrultusunda çalışmalara başladı. Halk Cephesi'nin 1936 seçimlerini kazanarak iktidar olmasının ardından kurulan Blum, Chautemps ve ikinci Blum hükümetlerinde dışişleri ve savunma bakanlığı yaptı.

Daladier, Nisan 1938'de üçüncü kez başbakanlığı üstlendi. Başbakanlığı sırasında, ikinci Blum hükümeti yönetimdeyken doğan mali bunalıma son vermeye ve Fransa'nın milli savunma sistemini güçlendirmeye çalıştı. Dış politikada uzlaşmacı bir çizgi izleyen Daladier, Eylül 1938'de İngiliz başbakanı N.Chamberlain ve Alman başbakanı Hitler'le birlikte Münih Antlaşması'nı imzalayarak Nazi Almanyası'nın saldırı-ganlık ve şiddet politikasının güçlenmesine neden oldu. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra meclis-

te yapılan güven oylamasında kendisine güvensizlik oyu veren komünistlere karşı sert önlemler almaya başlayan Daladier'nin bu davranışının da etkisiyle Halk Cephesi dağıldı. Daladier Eylül 1939'da Almanya'nın Polanya'yı işgal etmesi üzerine Almanya'ya savaş ilan etti. Alman ordularının Fransa'ya girmesinden kısa bir süre önce, Mart 1940'ta başbakanlıktan istifa etti.

Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra P.Reynaud hükümetinde savunma ve dışişleri bakanlıklarını üstlenen Daladier, Fransa'nın teslim olmasından sonra kurulan Vichy hükümeti tarafından Haziran 1940'ta tutuklandı. Fransa'yı işgalciler karşısında savunmasız bırakmak suçundan yargılandığı mahkeme belirsiz bir tarihe ertelenince, Naziler tarafından Almanya'ya sürüldü. 1943-1945 arasında Almanya'da tutuklu kalan Daladier, savaşın sona ermesinden sonra yeniden Fransa'ya döndü.

Daladier 1946 seçimlerinde RSP'den milletvekili seçilerek yeniden meclise girdi. 1956'da meclis başkanı, 1957'de Herriot'nun ölümü üzerine RSP'nin onursal başkanı oldu. Milletvekilliği sırasında Çin-Hindi savaşının sürmesine ve Avrupa Savunma İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına karşı çıktı. 1958 Anayasası'na da karşı olan Daladier'nin siyasal yaşamı Kasım 1958 seçimlerini kaybetmesiyle son buldu.

• BAKINIZ: L.BLUM, N.CHAMBERLAIN, HITLER, STALİN.

DALAY LAMA (1935)

Tibetli din ve devlet adamı. Tibetliler'in ruhani ve dünyevi önderleri olan Dalay Lamalar'ın on dördüncü-südür.

Tendzin Gyatso Dalay Lama, 6 Haziran 1935'te Takster'de doğdu. Asıl adı Lamo Dondup'tur. Tibetli bir köylü ailesinin 5 çocuğundan biridir. Tibet Budizmi'nin bir kolu olan Lamaizm'e göre Bodhisattva Chenrezi ya da Avalokiteçvara'nın yeryüzündeki görüntüsü ve Tibetliler'in ruhani ve dünyevi önderi olan Dalay Lamalar'dan 13. Dalay Lama Thupten Gyatso 1933'te ölünce, Dalay Lama olacak yeni kişi aranmaya başlandı. Uzun süren aramalardan sonra, Thupten Gyatso'nun ruhunun, o sırada 2 yaşında bir çocuk olan Lamo Dondup'a geçtiğine karar verildi. Ailesinden alınan çocuk kutsal kent Lhasa'ya götürüldü. 5 yaşına gelince kendisine Tendzin Gyatso adı verildi ve 22 Şubat 1940'ta Dalay Lama olarak tahta çıkarıldı. Ancak yaşı küçük olduğundan ülke yönetimini bir naip kurulu üstlendi. Başkent Lhasa'daki Potula sarayına yerleşen Dalay Lama burada yoğun bir eğitimden geçti. Metafizik ve kutsal metinlerin yanı sıra matematik, coğrafya ve İngilizce öğrenerek bilgisini geliştirdi ve ülke yönetimini üstlenmeye hazırlandı.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesi ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanı, yöredeki güç dengelerini altüst etmişti. Çin

Halk Cumhuriyeti (ÇHC) bu durumdan yararlanarak Ekim 1950'de Tibet'i işgal etti. Bunun üzerine henüz 15 yaşında olmasına karşın Dalay Lama, Tibet'in yönetimini naiplerinden devraldı. Kısa bir süre sonra Lhasa'dan ayrılarak, gerektiğinde Hindistan'a kaçabilmek için Yatung'a geçti. Ancak, ÇHC ile Tibet arasında, Mayıs 1951'de Pekin'de bir antlaşma imzalanmasından sonra Lhasa'ya döndü. Bu antlaşmaya göre, ÇHC Tibet'te askeri güç bulunduracak ve ülkenin dış politikasını yönlendirecekti. Ancak ÇHC, Tibet'in bölgesel özerkliğine saygı gösterecek ve Dalay Lama'nın ülkesini yönetmesine izin verecekti.

Dalay Lama, bundan sonra tüm gücüyle Tibet ile ÇHC arasındaki ilişkilerin dengeli ve yumuşak olmasına çalıştı. 1953'te ÇHC tarafından Çin Budist Birliği onursal başkanlığına, 1954'te ÇHC Ulusal Meclisi delegeliğine, 1955'te ise Özerk Tibet Bölgesi'nin Yönetimi İçin Hazırlık Komitesi başkanlığına getirildi. Ancak, işgalden hemen sonra Çinliler'in Lamaist manastırlarına ve rahiplere saldırılarda bulunmaları ülkede bir huzursuzluk ortamının doğmasına neden oldu. Doğu Tibet'teki Amdo ve Khampa bölgelerinde yaşayan Tibetliler, 1956'dan başlayarak Çinliler'e karşı gerilla saldırıları düzenlemeye başladılar. Eylemlerin sert bir biçimde bastırılması ülkedeki gerginliklerin daha da artmasına yol açtı. Bu olaylar üzerine Hindistan'a giden Dalay Lama, Başbakan Nehru'nun arabuluculuk yaptığı bir görüşmede ÇHC başbakanı Çu En-Lay'dan Tibet'teki uygulamaların yumuşatılacağına ve bazı birliklerin geri çekileceğine ilişkin güvence aldı. Buna karşın, ülkedeki karışıklıklar yatışmadı. Dalay Lama, 19 Mart 1959'da başgösteren genel ayaklanmanın da şiddetle bastırılmasından sonra Tibet'i terk ederek Hindistan'a sığındı.

Dalay Lama bu tarihten sonra, dünya kamuoyunun ilgisini Tibet'in bağımsızlık davasına çekmek için yoğun bir mücadele başlattı. Çeşitli Avrupa ve Asya ülkelerine ve ABD'ye giderek konuşmalar yaptı. 1962'de *My Land and My People* ("Ülkem ve Halkım") adındaki kitabını yayımladı. Ayrıca, 1970'te sayıları 80.000'i bulan Tibetli mülteciler arasında birliği korumaya ve geleneksel Tibet kültürü ile dinini yaşatmaya çalıştı. 1979'daki iç siyasal değişikliklerden sonra, Tibet'e karşı daha yumuşak bir siyaset izlemeye başlayan ÇHC yöneticileri tarafından Tibet'e geri çağrıldıysa da bu öneriyi reddetti. Halen (Mart 1984) Hindistan'da yaşamaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *My Land and My People*, 1962, ("Ülkem ve Halkım");

• **KAYNAKLAR:** C.Bell, *Tibet, Past and Present*, 1924; C.Bell, *Portrait of Dalai Lama*, 1946; H.Harrer, *Seven Years In Tibet*, 1953; H.Richardson, *A Short History of Tibet*, 1962; W.D. Shakabpa, *Tibet: A Political History*, 1967; N.Barber, *From the Land of Lost Continent: The Dalai Lama's Fight for Tibet*, 1969.

DALE, Henry Hallett (1875-1968)

İngiliz nörofizyoloji ve farmakoloji bilgini. Asetilkolin gibi kimyasal araçların işlevini açıklayarak, sinir impulslarının kimyasal iletimi konusunda kendisine Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazandıracak değerli çalışmalar yapmıştır.

9 Haziran 1875'te Londra'da doğdu, 23 Temmuz 1968'de Cambridge'de öldü. 1898'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da doğabilimleri öğrenimini tamamladıktan ve aynı üniversitede iki yıl fizyoloji dalında lisansüstü eğitimi yaptıktan sonra 1900'de Londra'daki St.Bartholomew Hastanesi'nde klinik çalışmalarına başladı. 1903'te, Cambridge Üniversitesi'nden tıp diplomasını alınca Londra'daki University College'da bir süre Starling ile birlikte çalıştı, ertesi yıl da Wellcome Fizyolojik Araştırma Laboratuvarı'nda farmakolog olarak görev aldı. İlk araştırmalarına burada başlayan Dale iki yıl sonra laboratuvarın yöneticiliğine getirildi ve 1914'e değin görevini sürdürdü. Bu arada, 1909'da Cambridge Üniversitesi'nden tıp doktorasını almıştı. 1914'te Wellcome Laboratuvarları'ndan ayrılarak Tıp Araştırmaları Ulusal Enstitüsü'nde (National Institute for Medical Research) başfarmakolog olarak çalışmaya başladı. Sinir sistemi fizyolojisine ilişkin temel çalışmalarını, 1928'de yöneticiliğini üstlendiği ve 1942'de emekliye ayrılınca değin yirmi sekiz yılını verdiği bu enstitüde gerçekleştirdi. 1942-1946 arasında da Royal Institution'ın Davy-Faraday Laboratuvarı'nda profesör ve yönetici olarak görev aldı.

1914'te Royal Society üyeliğine seçilen Dale, 1924'te aynı kuruluşun Royal, 1937'de Copley madalyasıyla ödüllendirilmiştir. 1940'tan 1945'e değin bu kuruluşun başkanlığını yürütmüş, 1932'de "Sir" unvanını, 1944'te Kraliyet Liyakat nişanını almıştır. Dale, 1936 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Otto Loewi ile paylaşmıştır.

Dale, Wellcome Laboratuvarı'ndaki ilk çalışmalarına, çavdar taneleri üzerinde asalak yaşayan *Claviceps purpurea* adlı mantardan elde edilen ve "çavdar mahmuzu" (ergot) denilen bir bileşiğin etkin maddesini araştırmakla başlamıştı. Bu çalışma, sonraki tüm buluşlarının kaynağı oldu. Önce, 1906'da, çavdar mahmuzunun bileşimindeki zehirli alkaloidlerden ergotoksinin, sempatik sinir sisteminden doku ve organlara giden uyarıları önleyici (sempatikolitik) etkisini buldu. 1909'da, hipofiz arka lobundan alınan bir özütün düz kaslarda, özellikle döllyatağı kaslarında çok güçlü kasılmalara neden olduğunu saptadı. Sonradan, 1920'lerde Dale ve çalışma arkadaşı Harold Ward Dudley'nin (1887-1935) ayırtıracacağı "ositosin" adındaki bu hormon, doğum sırasında döllyatağı kaslarını çalıştırmak için kullanılır.

Dale'in nörofizyolojiye en önemli katkısı, çavdar mahmuzu üzerindeki araştırmalarını sürdürürken, bu bileşiğin yapısında bulunan ve sempatik sinir sisteminin etkisine benzer (sempatomimetik) etki yapan

histamin ve asetilkolin gibi iki önemli amini ayırıştırıp tanımlaması, özellikle de sinir impulslarının iletilmesinde asetilkolinin işlevini açıklamasıdır. Büyük bir bölümünü Alman asıllı İngiliz kimyacı George Barger (1878-1939) ile birlikte yürüttüğü bu çalışmaların ilk ürünü, 1910'da, sonradan "histamin" adı verilen maddenin varlığını saptamak oldu. Bu maddenin hayvansal dokularda da bulunduğunu açıklayan ve bağırsak çeperinden ayırmayı başaran Dale ile arkadaşları, daha sonra histaminin kan basıncını düşürdüğünü ve aşırı duyarlılık ya da alerji de denilen anafilaksi şoklarına neden olduğunu gösterdiler. Şiringa yoluyla verilen histamin antijen etkisi yaparak vücutta antikor oluşumuna neden oluyor, bir süre sonra aynı kişiye çok az dozda bile olsa ikinci kez histamin verildiğinde antijen ile antikor arasındaki güçlü tepkiden kaynaklanan ve ölümlle sonuçlanan ağır şoklar ortaya çıkıyordu.

1914'te Dale, gene çavdar mahmuzundan ayırdığı asetilkolinin düz kaslar ve içsalgı bezleri üzerindeki etkisinin parasempatik sinirlerin etkisine çok benzediğini bir bildiriyle açıkladı. Bu çalışmanın gerçek önemi ancak on beş yıl sonra kavranabilecekti. 1929'da, Dudgey ile birlikte çalışan Dale, önce hayvansal dokuda asetilkolinin varlığını kanıtladı, ardından Loewi'nin kas ve sinir hücrelerinin bittiği noktada açığa çıktığını saptayarak "vagus" diye adlandırdığı maddenin gerçekte asetilkolinden başka bir şey olmadığını bildirdi. Böylece, 1933'ten sonra Dale'in araştırmalarıyla, sinir impulslarının sinir hücrelerinden kas hücrelerine nasıl iletiildiği tümüyle açıklığa kavuşmuş oluyordu.

Dale'in açıklamasına göre, bir sinir hücresinin (nöron) "akson" denilen uzantısının taşıdığı impuls, ancak kimyasal aracı (nörotransmitter) görevini üstlenen asetilkolin yardımıyla kas hücresini uyarabilir. Aksonun ucuyla kas hücresi arasında bulunan asetilkolin molekülleri, impulsun sinir ucuna ulaşmasıyla serbest kalır ve kas hücresindeki gerilim farkını geçici olarak gidererek (depolarizasyon) kasılmayı sağlar. Sinir uçlarının birleştiği noktalarda (sinir düğümleri) da uyarıların iletilmesi aynı mekanizmayla gerçekleşir. İletim sırasında açığa çıkan asetilkolin, işlevini bitirir bitirmez, asetilkolinesteraz denilen bir enzim tarafından parçalanarak yok edilir.

1936'dan sonra istemli kaslardaki iletim mekanizmasını inceleyen Dale'in çalışmaları, hem parasempatik, hem motor sinirlerdeki impulsların kimyasal iletiminin anlaşılması yolunda çok önemli bir aşamadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Adventures in Physiology*, 1953, ("Fizyolojideki Gelişmeler").

• **BAKINIZ:** ADRIAN, HODGKIN, LOEWI.

DALGIÇ AHMED ÇAVUŞ

(? - 1608)

Osmanlı mimar ve beylerbeyi. Sedefkârîlığı ile ün yapmıştır.

Doğum yeri ve yılı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Sedefkâr Ahmed Usta'nın yanında çıraklık etti. Dergâh-ı Âli çavuşluğu, daha sonra Davud Ağa'nın başmimarlığı sırasında, 1595-1596'da su yolu nazırlığı yaptı. Davud Ağa'nın ölümünden sonra 1598'de hassa başmimarlığına getirildi. 1607'de bu görevine son verilerek yerine Sultanahmet Camii'nin mimarı Mehmed Ağa atandı. Ahmed Çavuş bundan bir süre sonra paşalığa yükseltildi, Silistre beylerbeyliğine atandı. Anadolu'daki Kalenderoğlu ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi. Bu görevinde onu destekleyecek olan Vezir Nakkaş Hasan Paşa'nın ordusuyla birleşmek üzere Mihallıç'a giderken, Ulubat Köprüsü üzerinde Kalenderoğlu'yla karşılaştı ve yenildi. Aldığı yaralar sonucu savaş alanında öldü ve Gönen'deki Paşa Mezarlığı'na gömüldü.

İlk önemli çalışması Davud Ağa'nın başmimarlığı sırasında, Ayasofya avlusundaki III. Murad Türbesi'ne yaptığı sedef kapı olmuştur. Başmimar olduktan sonraysa, Topkapı Sarayı'nda sultanlara ait hamamı, valide, kızlarağası, baltacılar ve düşkünler odalarını, Galatasaray ve İbrahim Paşa saraylarını, Beşiktaş, Kavak ve Dil iskelelerini, Fethiye Camii'ni, Sinan Paşa Türbesi'ni ve Silivri Köprüsü'nü onarmış, ayrıca kendinden önce başlanan Yeni Cami'nin yapımına da devam etmiştir. İstanbul'daki III. Mehmed Türbesi de onun yapıtıdır.

DALI, Salvador

(1904)

İspanyol, ressam. Veristik Gerçeküstücülük'ün en başta gelen temsilcisidir.

11 Mayıs 1904'te Barcelona yakınlarındaki Figueras'ta doğdu. 1921-1924 arasında Madrid Güzel Sanatlar Okulu'nda resim eğitimi gördü. 1925'te Barcelona'da, 1926'da Madrid'de iki kişisel sergi açtı. 1928'de Versailles Sarayı ile Grévin Wax Müzesi'ni görmek ve Picasso ile tanışmak üzere Paris'e gitti. Gerçeküstücü çevrelerle yakınlık kurdu, giderek bu akımın öncülerinden oldu. Uluslararası Gerçeküstücüler sergilerine katıldı. 1929'da Paul Eluard'ın eski karısı Gala ile evlendi Aynı yıl Galerie Geamans'da açtığı sergi büyük bir başarı kazandı. Yönetmen Bunuel ile birlikte 1929'da *Un Chien Andalou* ("Endülüs Köpeği"), 1931'de *de L'age d'or* (Altın Çağ) adlı filmler üstünde çalıştı. 1934'te Lautréamont'un *Chants de Maldoror* adlı yapıtını resimledi. 1937'de İtalya'yı gezdi. Rönesans dönemi yapıtlarını ve barok üslubun örneklerini inceledi. 1940'ta ABD'ye yerleşti. 1941'de New York Modern Sanatlar Müzesi'nde

büyük bir toplu sergi açtı. Ertesi yıl *La vie secrete de Salvador Dali* ("Salvador Dali'nin Gizli Yaşamı"), 1948'de de *Fifty Secrets of the Art of Magic* ("Büyük Sanatının Elli Sırrı") adlı kitaplarını yayımladı. II.Dünya Savaşı sonrasında İspanya'ya dönerek Katalonya bölgesindeki Cadagües'e yerleşti. Buradaki eski bir kiliseyi Salvador Dali Müzesi'ne dönüştürmeye girişti.

Dali'nin ilgiyi üstüne çekmek için yaptığı olağan-dışı davranışlar sanatını ve gerçek sanatçı kişiliğini zaman zaman gölgelemiştir. Ama o yine de Batı resim geleneğini yakından tanıyan, dikkatli ve titiz bir resim ustasıdır. Öğrenciliğinde akademik resmin yöntem ve kurallarını büyük bir kolaylıkla kavramış, çeşitli sanat dergileri aracılığıyla Kübizm, Fütürizm (Gelecekçilik) ve Metafizik resim gibi eğilimleri yakından izlemiştir. Özellikle 1928'e değin Chirico başta olmak üzere metafizik ressamların düşsel gerçekçiliğinden ve nesnelerin gizemsel dünyasına gösterdikleri ilgiden etkilenmiştir. Düşsel bir Gerçekçilik (Realizm) anlayışıyla Fütürizm arasında orta bir yol aramıştır. Ancak Freud'un kuramlarını öğrendikten sonra bilinçaltı imgelerin akıldışı dünyasını olduğu gibi betimlemeye yönelik bir üslup geliştirmeye başlamıştır. Biyomorfik ya da Mutlak Gerçeküstücülük'ün karşı seçeneği olan bu eğilim Veristik Gerçeküstücülük olarak adlandırılır. Biyomorfik Gerçeküstücülük'te salt biçim ve renkler, Veristik Gerçeküstücülük'te ise gerçekçi bir biçimde işlenmiş, birbiriyle bağlantısız imgeler otomatik yöntemler aracılığıyla bir araya getirilir.

Dali daha ilk yapıtlarında geliştirdiği kendine özgü bir mitolojiye ve bilinçaltı dünyasının imgelerine sonuna dek bağlı kalmıştır. Bu resim dünyasında Katalonya kıyılarının görüntüleri, bir de Dali'nin çocukluk yaşamıyla ilgili anılar büyük bir yer tutar. Dali bu değişik nitelikteki görüntü ve imgeleri, Max Ernst'in *frottage* yönteminden esinlendiği ve *paranoiac-critical activity* (paranoyak-eleştirel etkinlik) adını verdiği bir yöntemle işler. Bu yöntemle göre zihni ve bilinçaltını sürekli heyecan ve taşkınlık halinde tutmak temeldir. Bu yolla üretilen anısal ve düşsel imgeler dış dünya gerçeğinden bağımsız bir bağlam içinde bir araya getirilerek şaşırtıcı görüntüler elde edilir. Gerçeküstücüler, olaylar ya da imgeler arasında beklenmedik bağlantılar kurarak akıldışı olayların kendiliğinden oluşmasını sağlarlar. Aklın denetimi olmadan bilinçaltından kaynaklanan imgelerin akılcı ve aşırı gerçekçi bir yöntemle işlenmesi, Dali'nin Veristik Gerçeküstücülük'ünün etkileyici yanlarından biridir. Onun resimlerinde neyin gerçek, neyin düşsel olduğunu ayırmak olanaksızdır.

Dali'nin aynı anda iki ayrı şeyi temsil eden ikili imgeleri kullanma tutkusu da resminin temel niteliklerindendir. Örneğin, bir resminde masa üstüne yerleştirilmiş bir vazanın her iki yanında kalan boşluklar, aynı zamanda karşılıklı iki profil portre görünümünde düzenlenmiştir. Gene *Voltaire'in Büstünün Yok Olduğu Esir Pazarı* adlı yapıtında siyah şapkalı kadınların başları, bir yandan da Voltaire'in büstünün gözlerini oluşturur.

Dali'nin resimleri, hadım edilmekten ve boşluktan duyulan korku, mastürbasyon, doğum öncesi yaşama duyulan özlem gibi cinsel imgelerle doludur.

Ancak Dali yapıtlarını en ince ayrıntısına dek kendisi yorumlar ve izleyicinin bilinçaltı dünyası ile akılcı bir yorum arasında bölünmesine yol açar. Bu bölünme resminin çarpıcı etkisini daha da artırır.

Genelde Dali'nin sanatı, aklın gerçeklerin üstüne örttüğü örtüyü kaldırmak olarak tanımlanabilir. Bu örtünün altındaki dünya, zaman kavramını dışlayan erimiş saatler, bozulmaya başlamış vücut parçaları, yanan zürafalar, gövdesinde çekmeceler taşıyan insan figürleri gibi onun kendi yaşantısından kaynaklanan imgelerle biçim bulur. Örneğin - bir hadım etme olayı olarak yorumladığı - Guillaume Tell efsanesini konu alan bir dizi resmini, babasıyla bozuşması üzerine yapmıştır. Yiyeceğe karşı aşırı düşkünlüğünü Gala'yı omuzlarında parça etlerle gösteren bir resimle betimlemiştir.

Dali emperyalizmi öven sözleri ve parasal çıkar sağlama eğilimi nedeniyle, burjuva ahlakına karşı çıkan Gerçeküstücülük'ün devrimci tutumuna gidecek ters düştü ve 1939'dan başlayarak Gerçeküstücüler'ce hareketin dışında görülmeye başlandı. Oysa, Dali de 1937'de İtalya'ya yaptığı geziden sonra İtalyan Rönesans sanatından etkilenmiş, özellikle Raffaello'dan kaynaklanan bir tür çağdaş Klasizm (Klasikçilik) arayışı içine girmişti. II.Dünya Savaşı sonrasında barok geleneğin izlerinin açıkça duyumsandığı mistik bir sanat anlayışı geliştirmiştir. Gene de bu değişim bütünüyle gerçeküstücü bir bakış açısının dışında değildir. Onun bu dönem resimleri, özellikle imgelerin bir araya getirilişiyle hâlâ gerçeküstü bir hava taşır. Ancak Dali bu yapıtlarda 16.yy İspanya'sının yayılmacı ruhunu ve Katolik hareketin militan tavrını övmüştür.

Dali resmin dışında, şiir ve heykelle de uğraşmıştır. Ayrıca karnavallar düzenlemiş, giysi ve vitrin tasarımları yapmış, bu konularla kuramsal düzeyde de ilgilenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Resim: *Aydınlatılmış Hazlar*, 1929, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Lenin'in Bir Piyano Üstündeki Altı Görünüşü*, 1931-1933, Modern Sanat Müzesi, Paris; *Belleğin Isırığı*, 1931, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Sıvı Arzuların Doğuşu*, 1932; *Delfli Vermeer'in Bir Masa Olarak da Kullanılabilen Hayaleti*, 1934, Salvador Dali Müzesi, Cleveland; *Guillaume Tell'in Anlaşılmazlığı*, 1934, Ulusal Müze, Stockholm; *Mae-West*, 1934-1936; *Sanat Enstitüsü*, Chicago; *Haşlanmış Fasulyelerle Yapılmış Yumuşak Konstrüksiyon: İç Savaş Sezgisi*, 1936, Sanat Müzesi, Philadelphia; *Narkissos'un Değişimi*, 1936-1937, Tate Galerisi, Londra; *Yanan Zürafa*, 1936-1937, Sanat Müzesi, Basel; *Afrika İzlenimleri*, 1938, Tate Galerisi, Londra; *Voltaire'in Büstünün Yok Olduğu Esir Pazarı*, 1940, Salvador Dali Müzesi, Cleveland; *Çarmıha Geriliş*, 1951, Sanat Galerisi, Glasgow; *Son Yemek*, 1955, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C. Film: *Un chien Andalou* (J.Bunuel ile), 1928, ("Endülüs Köpeği"); *L'age d'or* (J.Bunuel ile), 1931, (Altın Çağ). Kitap Resimleri: *Lautréamont'un Chants de Maldoror'u*. Kitap: *La femme visible*, 1930, ("Görünen Kadın"); *Conquest of Irrational*, 1935, ("Akıldışının Fethi"); *La vie secrete de Salvador Dali*, 1942, ("Salvador Dali'nin Gizli Yaşamı"); *Fifty Secrets of the Art of Magic*, 1948, ("Büyük Sanatının Elli Sırrı"); *Journal d'un génie*, 1964, ("Bir Dahinin Günlüğü").

- **KAYNAKLAR:** F.Cowles, *The Case of Salvador Dali*, 1959; J.A.Gay, *Salvador Dali*, 1950; A.R. Morse, *Dali*, a

◀ **Gerçeküstücülük'e yönelmesi**

◀ **İkili imgeler**

Study of his Life and Work, 1958; J.T. Soby, *Salvador Dali*, 1941.

• BAKINIZ: BRETON, BUNUEL, S.FREUD.

DALKILIÇ, Muharrem (1938)

Türk, atlet. Türkiye'nin en iyi uzun mesafe koşucularındandır.

2 Ekim 1938'de Gaziantep'te doğdu. Spora burada futbol oynayarak başladı. 16 yaşındayken Kale Gençlik takımında sağış ve solış oyuncusu olarak yer aldı. 1955'te kendisine yapılan ısrarlar sonucunda atletizme başladı. Önceleri krosta başarı sağladı, sonra bunu pistlerde de yineledi. 1956'da Gençler Türkiye Birincilikleri'nde 5.000 m'de kırdığı yeni Türkiye rekoruyla dikkati çekti. Dönemin Atletizm Federasyonu Başkanı ona Ankara'da bir iş buldu. Dalkılıç, 1957'de milli takıma seçildi. On iki yıl boyunca milli takımdaki yerini korudu. Türkiye'nin en iyi uzun mesafe koşucularından biri olarak tanındı. 1962'de 800 m'de Balkan şampiyonluğunu kazandı. 1963'te 5.000 m'nin Balkan şampiyonluğunu kazandığı gibi krosta da Balkan şampiyonu oldu. Aynı yıl Balkan Atletizm Karması'na seçilerek Finlandiya'ya gitti, orada yapılan Balkan-Skandinav karmaları yarışmalarına katıldı. 5.000 m'de 4:02,2'lik derecesiyle bir Türkiye rekoru kırarken birinciliği ve bu yarış için ortaya konan "Finlandiya Cumhurbaşkanlığı Kupası"nı kazandı. 1965'te Balkan Kros Şampiyonu olan Dalkılıç, ayrıca 800 m'de Balkan üçüncülüğünü (1960), krosta iki Balkan ikinciliğini (1964, 1969) ve bir de Balkan üçüncülüğünü (1963) kazandı. 1958-1965 arasında arka arkaya 8 kez Türkiye kros şampiyonluğunu kazanmakla da ayrı bir rekora erişti. 1970'te atletizmi bıraktı.

DALOKAY, Vedat (1927)

**Türk, mimar. Çağdaş cami tasarımı-
rı ile tanınır.**

10 Kasım 1927'de Elazığ'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu kentte yaptı. İTÜ Mimarlık Fakültesi'ndeki yükseköğrenimini 1949'da tamamladı. 1951'de Fransa'ya gitti. 1953'e değin Paris'te, Sorbonne Şehircilik Enstitüsü'nde kurslara katıldı, August Peret ve Le Corbusier gibi mimarların bürolarında çalıştı. Bu arada Eskişehir Porsuk Oteli sınırlı yarışmasını kazandı ve yapıyı uygulamak için 1953'te yurda döndü. Aynı yıl Ankara'da bir mimarlık bürosu açtı. Daha sonra, TMMOB Yönetim Kurulu'nda uzun süre genel sekreterlik ve başkanlık yaptı. 1973-1977 arasında da Ankara belediye başkanı oldu. Bu görevi sırasında Ankara'nın özellikle bayındırlık ve şehircilik sorunlarına eğildi.

Dalokay, 1950'den sonra, kırkı aşkın mimarlık yarışmasına katılmış, Maçka Askeri Müzesi, Konya Koleji, Bitlis Hükümet Konağı, Kocatepe Camii, İzmir Teknik Okulu ve Zonguldak Kız Öğretmen Okulu başta olmak üzere, birçok birincilik ve çeşitli dereceler almıştır. Ankara'daki Kocatepe Camii, çağdaş bir mimarlık anlayışıyla ve çağdaş teknolojinin olanakları doğrultusunda biçimlendirilmiş kütesinin yadırganması nedeniyle, yapımına başladıktan bir süre sonra muhafazakâr çevrelerin etkili olması sonucu temelleri dinamitle atılarak yıkılmış, yerine 16. ve 17. yy'lardaki Klasik Dönem Osmanlı camilerindeki mimarlık öğelerinin seçmeci (eklektik) bir biçimde bir araya getirildiği bugünkü cami yapılmıştır. Dalokay, 1969'da Pakistan'da İslamabad Büyük Camii için açılan uluslararası yarışmada birinci olmuş, birçok kez Pakistan'a giderek projesinin uygulanmasını denetlemiştir.

Dalokay'ın İslamabad'daki camisi de dinsel mimarlık alanında alışılmış geleneksel örneklerden değişik, çağdaş bir yapı olması açısından önemlidir. Vedat Dalokay bu projesinde denemiş ve uygulanmış geleneksel biçimlere çağrışım yapacak bir çözüm yerine, bir defalık, özgün ve biçimlenişinde yönlendirici olan çağdaş teknolojik olanakları da yansıtan bir tasarımı yeğlemiştir.

Edebiyat alanında da çalışmaları olan Dalokay, *Kolo* adlı çocuk romanıyla 1980'de Türk Dil Kurumu Çocuk Yazını Ödülü'nü kazanmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Yapı: Elektrik İşleri Etüd İdaresi*, 1955; *Porsuk Oteli*, 1956, Eskişehir; *Kocatepe Camii Ek Yapıları*, 1962, Ankara; *Türk Standartları Enstitüsü*, 1964, Ankara; *İslamabad Büyük Camii*, 1969, Pakistan. *Kitap: Kolo*, 1980.

DALOU, Jules (1838-1902)

Fransız, heykeltci. Barok'tan esinlendiği alegorik çalışmaları ve sıradan insanları işlediği yapıtlarıyla, Fransız heykel sanatında Doğalcılık'ın (Naturalizm) temsilcisidir.

31 Aralık 1838'de Paris'te doğdu, 15 Nisan 1902'de aynı kentte öldü. Bir işçi ailesinin oğluydu. 1854'te bir yandan çalışırken, bir yandan da Ecole des Beaux-Arts'a devam etti. Paris Komünü sırasında, Courbet'nin başkanlığını yaptığı Fédération des Artistes'e (Sanatçılar Birliği) katıldı, sonra Louvre Müzesi müdürlüğüne getirildi. 1871'de Komün'ün düşmesi üzerine, Londra'ya kaçtı. 1874'te gıyabında ağır çalışma cezasına çarptırıldı. İngiltere'deyken Royal College of Art'ta (Kraliyet Sanat Koleji) ders verdi. Eşini model olarak kullandığı doğalcı kadın heykeliyle büyük ilgi gördü.

1879'da çıkan genel af üzerine Fransa'ya döndü. Aynı yıl Paris'te açılan "Cumhuriyet'in Zaferi" konulu yarışmaya katıldı. Taslakları önce başarılı bulunmadı. Ancak bir süre sonra Belediye Konsülü ondan

Place de la Nation'a dikilmek üzere bu yapıtını gerçekleştirmesini istedi. 19. yy'da bronz dökülen en büyük grup heykeli olan bu yapıt 1899'da açıldı. Dalou, tüm fabrika ve tarlaların emekçilerini ve sokaktaki adamı tasvir eden figürleri yan yana getirerek bir bütün oluşturmayı tasarladığı son yapıtı *Emek Anıtı*'nı bitirmeden öldü.

Dalou ilk yapıtlarında, hocası J.B. Carpeaux'nün klasik üslubunun etkisinde kalmıştır. Daha sonraki çalışmalarında ise, Carpeaux'nün yanı sıra 18. yy Baroku'ndan esinlendiği de izlenir. Bu dönemin en önemli yapıtı, *Cumhuriyet'in Zaferi* anıtıdır. Dalou'nun ustalık dönemi yapıtlarındaki üslubu, adının Fransız heykeline Doğalcılık'la birlikte anılmasına yol açmıştır. Ancak onun konuları seçerken ve işlerken gösterdiği duygusallık, doğalcı anlayıştaki aşırı gerçekçiliği bir ölçüde yumuşatmıştır. Onun daha çok küçük heykellerden oluşan bu tür çalışmalarında, insan yaşamına yöneltilmiş sevecen bir bakış izlenir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Çoraplarını Çıkaran Kadın*, 1870-1880, Tate Galerisi, Londra; *Dürüstlük*, 1875, Petit Palais, Paris; *Celine Chaumont'un Büstü*, 1879; *Cumhuriyetin Zaferi*, 1879-1889, Place de la Nation, Paris; *Dreux-Breze'yi Yanıtlayan Mirabeau*, 1883, Bourbon Sarayı, Paris; *Louis Auguste Blanqui'nin Mezarı*, 1885, Père-Lachaise Mezarlığı, Paris; *Victor Hugo'nun Mezarı*, 1886, Pantheon, Paris; *Delacroix'ya Anıt*, 1890, Luxemburg Bahçeleri, Paris; *Silenus Zaferi Anıtı*, 1891, Bordeaux; *Köylü*, 1897, Petit Palais, Paris; *Çocuğunu Besleyen Köylü*, Victoria ve Albert Müzesi, Londra.

- **KAYNAKLAR**: M. Dreyfous, *Dalou*, 1903.

John Dalton

DALTON, John (1766-1844)

İngiliz, kimyacı ve fizikçi. Modern atom kuramına yaptığı bilimsel katkılarla kimyanın ayrı bir bilim dalı olarak gelişmesinde etkili olmuştur.

6 Eylül 1766'da Cumberland'ın Eagelfield kasasında doğdu. 27 Temmuz 1844'te Manchester'de

öldü. Babası el tezgâhında çalışan bir dokumacı, annesi ise aristokrat sınıftan olmayan toprak sahibi bir ailenin kızıydı. Ailesi Protestan dininin "Dostlar Derneği" diye de bilinen Quaker mezhebini. Dalton da tüm yaşamı boyunca bu alçakgönüllülük ve sade yaşamı benimseyen mezhebe bağlı kaldı. İlk eğitimini babasından ve kasaba okulunun öğretmeni John Fletcher'den aldı. 1776'da zengin bir Quaker olan Elihu Robinson'dan fen ve matematik dersleri aldı. 1778'de on iki yaşındayken, emekli olan John Fletcher'in yerini aldı ve tek başına bu görevi iki yıl sürdürdü. Daha sonra bir yıl kadar çiftliklerde çalıştı. 1781'de Kendal'a giderek bir yatılı okulda dört yıl asistanlık yaptıktan sonra sekiz yıl süreyle müdürlük görevini üstlendi. Dalton burada felsefeci John Gough'un önerilerine uyarak Latince, Yunanca, Fransızca ve matematik çalışmalarına ağırlık verdi. 1793'te Manchester'daki New College'a matematik ve doğal felsefe profesörü olarak atandı. Ancak 1799'da bu görevden ayrılarak, 1833'te kendisine yılda 150 İngiliz liralık bir emekli maaşı bağlanıncaya değin geçimini özel derslerle kazandı. Bu dönemde zaman zaman Londra, Glasgow, Birmingham ve Leeds üniversitelerinde konferanslar verdi.

Dalton yoğun çalışmalarının ve Quaker inançlarının gereği oldukça sade bir yaşam sürdürdü ve hiç evlenmedi. Bilimsel çalışmalara ağırlık veren Manchester Literary and Philosophical Society (Manchester Edebiyat ve Felsefe Derneği) ile yakın ilişkisi olmasına karşın, bu kurum ile birlikte İngiltere'nin en eski bilim derneklerinden biri olan Royal Society'ye üye olmamakta direndi. Sonunda kendi haberi olmadan 1822'de üye yapıldığı bu kurumu ancak 1834'te ziyaret etti. Ama, Royal Society ile karşılaşırlınca bilimsel çalışmaları sosyal etkinliklerine göre daha ağırlıklı olan Fransız Bilimler Akademisi'ne 1816'da seçilince, 1822'de bu ülkeye giderek başta Gay-Lussac, Berthollet, Ampère olmak üzere önde gelen Fransız bilim adamlarıyla tanıştı. Aynı şekilde 1831'de İngiltere'de bilimin gelişmesini amaçlayan British Association for the Advancement of Science'in kurulmasına öncülük etti. Buna karşılık 1832'de Oxford Üniversitesi'nin kendisine fahri doktor sanı vermesini, törende giymesi gereken kırmızı cübbenin dini inançlarına ters düştüğü gerekçesiyle kabul etmek istemedi. Kral IV. William'ın hazır bulunduğu tören, ancak Dalton'un renk körü olduğu için cübbenin rengini farkedememesi sayesinde gerçekleştirildi. 1844'te öldüğünde, Manchester kentinde 40.000 kişinin katıldığı bir cenaze töreni düzenlendi.

Dalton'un ilk bilimsel çalışmaları, daha sonra kimyaya olan ilgisini de güçlendirecek olan meteorolojiye ilişkin incelemeleriydi. 1787'de Kendal'da başlattığı çalışmalarını aralıksız olarak 57 yıl sürdürdü; bu dönemde atmosfer basıncı, sıcaklık, rüzgâr yönü, hızı ve hava koşullarını her gün saptayıp 200.000 ölçüme ilişkin verileri içeren bir arşiv hazırladı. Çoğu kendi yaptığı araçlarla gerçekleştirdiği bu ölçümlerden yararlanarak 1793'te *Meteorological Observations and Essays* ("Meteorolojiye İlişkin Gözlemler ve Makaleler") adlı yapıtını yayımladı.

Atmosfer ve hava koşulları üzerine yaptığı incelemeler Dalton'u gazların özelliklerini incelemeye yöneltti. Bu alanda Boyle'un gaz kuramı ile yola çıkan

Dalton, dönemin birçok bilim adamı gibi gazların küçük parçacıklardan oluştuğuna inanıyordu. Önce atmosferde bulunan gaz karışım oranının yüksekliğe bağımlı olmadığını gözledi. Gazların her yükseklikte sabit oranlarda bulunmasının rüzgârların neden olduğu mekanik bir karışmadan kaynaklanmadığını saptadı. 1800'de gazların sıkıştırılmasında ısınma, genişlemesinde de soğuma olayını inceleyerek, gazların sıcaklıktan kaynaklanan genişleme kurallarını araştırdı. Kendi yapısı nemölçer (higrometre) ile atmosferdeki su buharı miktarlarını ölçtü. 1801'de kendi adı ile bilinen, gazların kısmi basınç kuramını buldu. Bu kuram, bir gaz karışımında bulunan gazların karışımındaki basınçları ile aynı hacim ve sıcaklıkta tek başlarına bulunduklarındaki basınçlarının aynı olduğunu gösterir. Diğer bir tanım ile bir gaz karışımının toplam basıncı (P_T) karışımında bulunan A,B,C, vb gazların kısmi basınçlarının (P_A, P_B, P_C, vb) toplamına eşittir.

$$P_T = P_A + P_B + P_C + \dots$$

Dalton'un bilime en büyük katkısı geliştirdiği, atom kuramı ile oldu. Bu kuramın kimyasal tepkimelere uygulanabilirliği, kimyanın bir bilim dalı olarak gelişmesinde önemli rol oynadı. Dalton'un atom kuramını geliştirebilmesindeki en önemli etken gazların fiziksel özellikleri üzerinde sürdürdüğü araştırmalar oldu. Meteorolojik gözlemlerden havadaki gaz karışımının yükseklikle değişmediğini biliyordu. Bu olguyu 18. yy'nin bilgi birikimiyle açıklamak pek kolay değildi. Newton elastik maddelerin küçük

parçacıklardan ya da atomlardan oluştuklarını ve bu parçacıklar birbirine yaklaştıklarında aralarındaki itici kuvvetlerin arttığını *Principia* adlı yapıtında açıklamıştı. Ayrıca atmosferde özgül ağırlıkları birbirinden farklı üç ya da daha fazla elastik maddenin bulunduğu biliniyordu. Bu koşullar altında havada bulunan gazlardan daha ağır olan oksijenin alt tabakalarda, azotun ise üst katmanlarda bulunması gerekmekteydi. Atmosferdeki gazların tek düzeligi kimyasal ilgi ile açıklanmak istenmişse de bu açıklama pek inandırıcı değildi. Kimyasal ilgi ile bir gazın diğeri içinde dağıldığı ve hatta aynı etki ile suyun bile buhar olarak havaya karışmasına neden olduğu savunulmaktaydı. Ancak bu kimyasal ilginin parçacıklar arasında kimyasal bir tepkimeye neden olacak kadar kuvvetli olmadığı görüşü, egemendi. Dalton'un bu soruna yaklaşımı çok değişik oldu. 1801'de önce havada bulunan elementlerin atomlarını şekillendirerek kâğıt üzerinde birbirleri ile birleştirmeyi denedi. Atomları belirli büyüklüklerdeki karelerin merkezlerine oturttu. Atomlardan çıktığına inandığı ve "ısı atmosferi" diye tanımladığı ışınımı da çizgilerle belirledi. Bu şekilde bir örümceğe benzeyen atom modellerini alarak havada bulunan gaz karışımını kâğıt üzerinde betimlemeye çalıştı. Bu denemede biçimsel olarak aynı boyuttaki (aynı tür) atom karelerinin birbirlerine yaklaştırıldıklarında çok iyi bir uyum gösterdiklerini gördü. Şöyle ki, atom merkezinden çıkan ışınlar karelerin birleşen kenarlarında birbirleri ile çakışmaktaydı.

Dalton'un Atom Kuramı

Dalton'un 1801'de bilimsel önsezi ve değerlendirmeye ile değiştirdiği atom kuramı, o gün bilinen temel kimya kuram ve kavramlarına açıklık getirdi. Maddenin özü konusundaki bilimsel tartışmalar ilk kez tutarlı bir kuramın çerçevesinde açıklanabildiğinden Dalton'un kuramı bilim çevrelerinde yaygın olarak benimsendi.

Dalton'un atom kuramı üç temel ilkeye dayanmaktaydı. Birincisi, elementler bölünemeyecek ve yok edilemeyecek kadar küçük parçacıklardan oluşmuştur. Kimyasal tepkimelerde hiçbir elementin atomu yok edilemez ya da başka bir elementin atomuna dönüştürülemez. İkincisi, belirli bir elementin tüm atomlarının ağırlıkları ve kimyasal özellikleri aynı değişik elementlerin atom ağırlıkları ve özellikleri farklıdır. Son olarak da, birden fazla elementin atomları birleşerek bileşikler oluşturur. Saf bir bileşiği oluşturan elementlerin bağıl atom sayıları belirli ve sabittir. Bağıl atom sayıları genellikle tam sayı ya da basit kesirlerle belirtilebilir.

Dalton'un ortaya koyduğu temel ilkelerden birincisi, Lavoisier'nin kütlelerin korunması kuramına açıklık getirmekteydi. Kimyasal tepkimelerde atomlar değişmediklerine göre ağırlıkları da değişmeyecektir. Dalton'un ikinci ve üçüncü ilkeleri Proust'un 1788'de açıkladığı

belli oranlar kuramını açıklamaktaydı. Bir bileşikteki elementlerin atom oranları sabitse ağırlık oranları da sabit olmalıdır. Üçüncü temel ilke, aynı zamanda, çok katlı oranlar kuramını ortaya çıkarmıştır. Buna göre iki element birbirleri ile birden fazla bileşik oluşturdıklarında (CO ve CO₂ gibi) ağırlığı sabit olarak tutulan elementle birleşen ikinci elementin her iki bileşikte kullanılan ağırlıklarının oranları küçük tam sayılardır. Örneğin 100 gram karbon monoksitte 42,9 g karbon, 57,1 g oksijen vardır. Yine 100 gram karbon dioksitte ise 27,3 g karbon ve 72,7 g oksijen vardır. Buna göre 1 gram karbona karşın bir bileşikte 1,33 g, diğesinde ise 2,66 g oksijen bulunmaktadır ve oksijenin ağırlık oranı 1:2'dir.

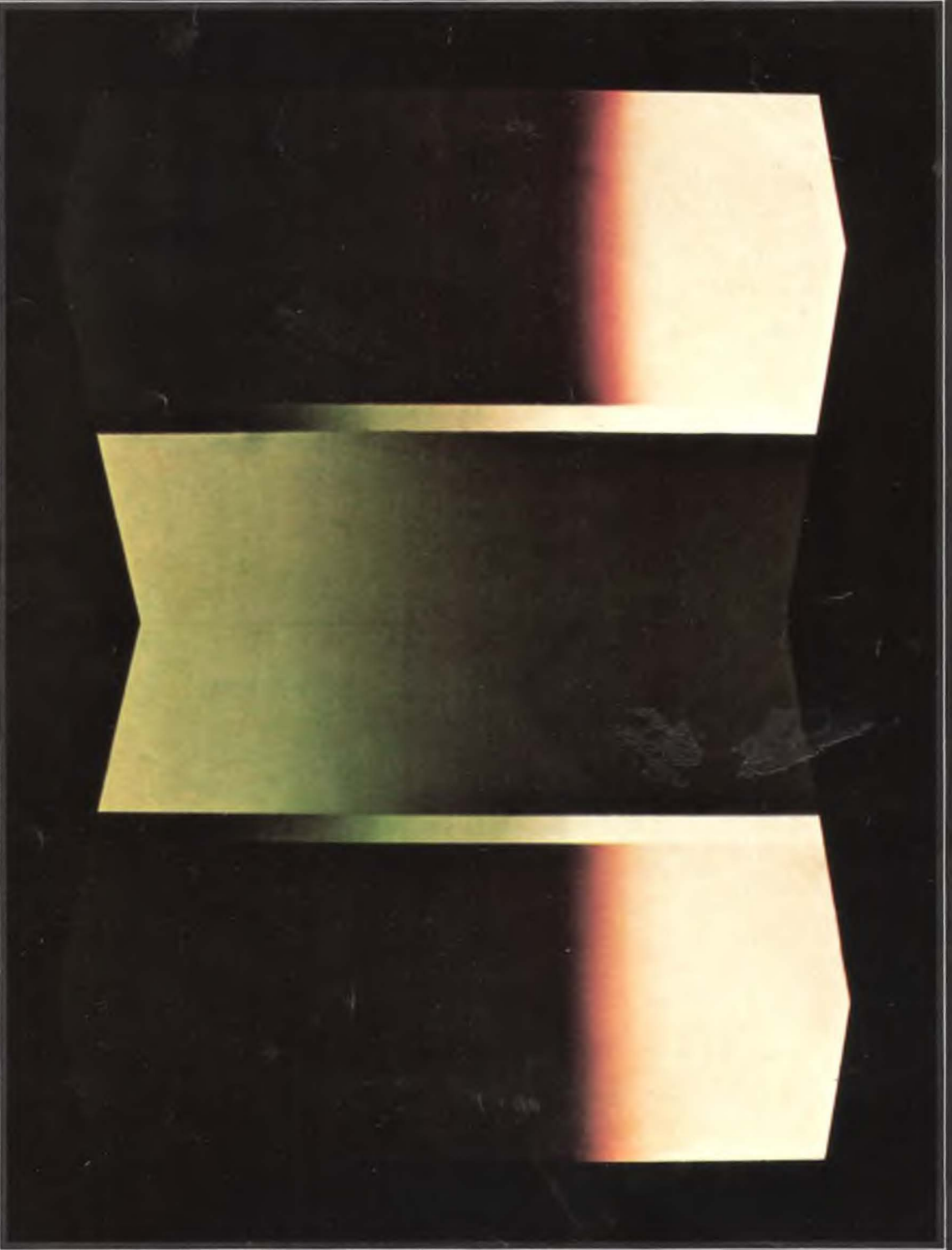
Dalton'un bu ilkelerinin uygulanabilmesi için atomların ağırlıkları bilinmelidir. Ancak atom ağırlıkları fiziksel olarak ölçülememiğinden Dalton hidrojen atomunun ağırlığını birim kabul edip diğer atomların bağıl ağırlıklarını buna göre saptamaya çalıştı. Bileşiklerin formülleri için bugünkü bilgilerin ışığında geçersiz olduğu anlaşılan bir takım varsayımlar ileri süren Dalton, bugün kabul edilen atom ağırlıklarından farklılıklar içeren ilk atom ağırlıkları tablosunu oluşturdu.

Gazlar üzerine
çalışmaları

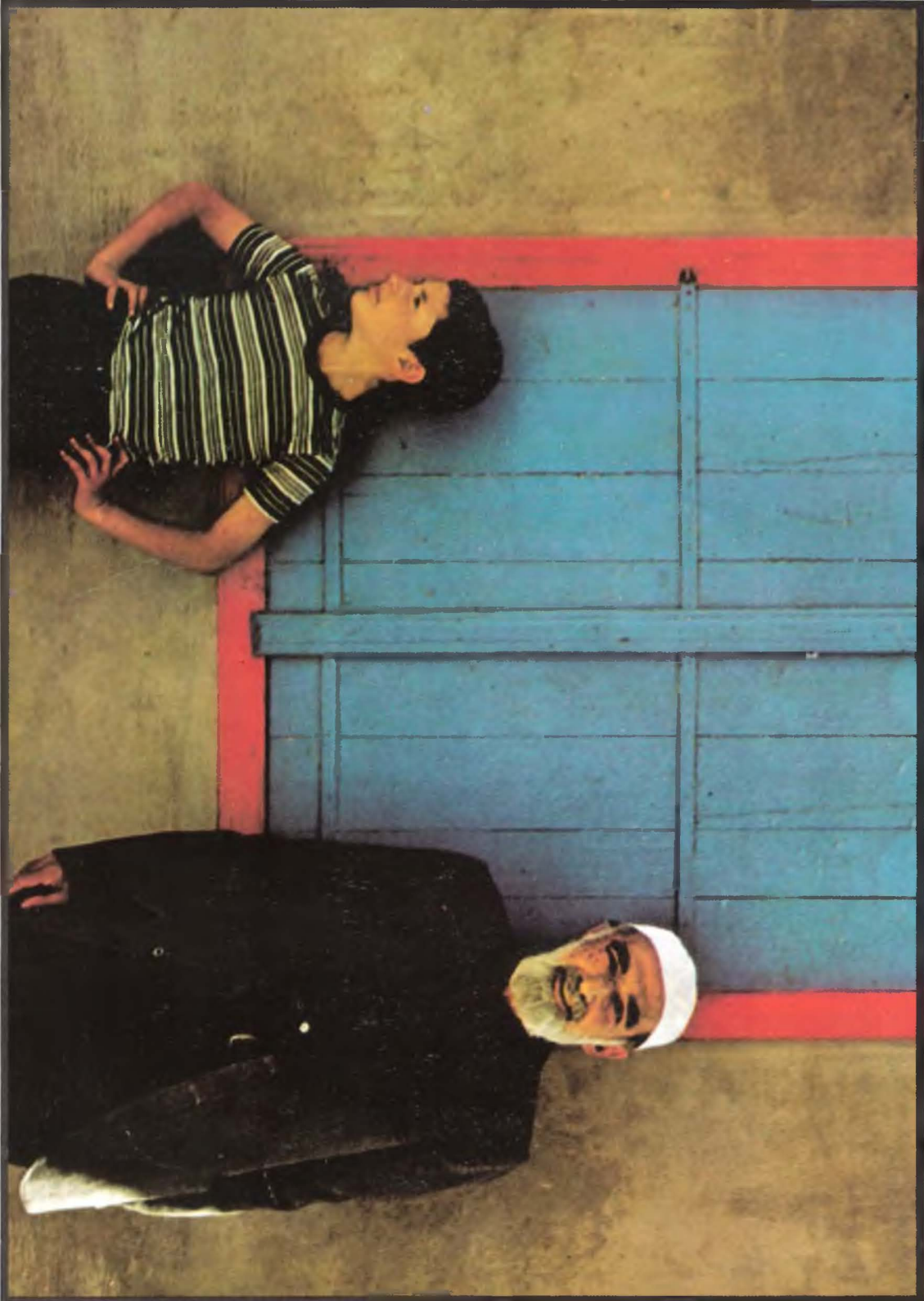
► Atom
kavramına
ilişkin
çalışmaları

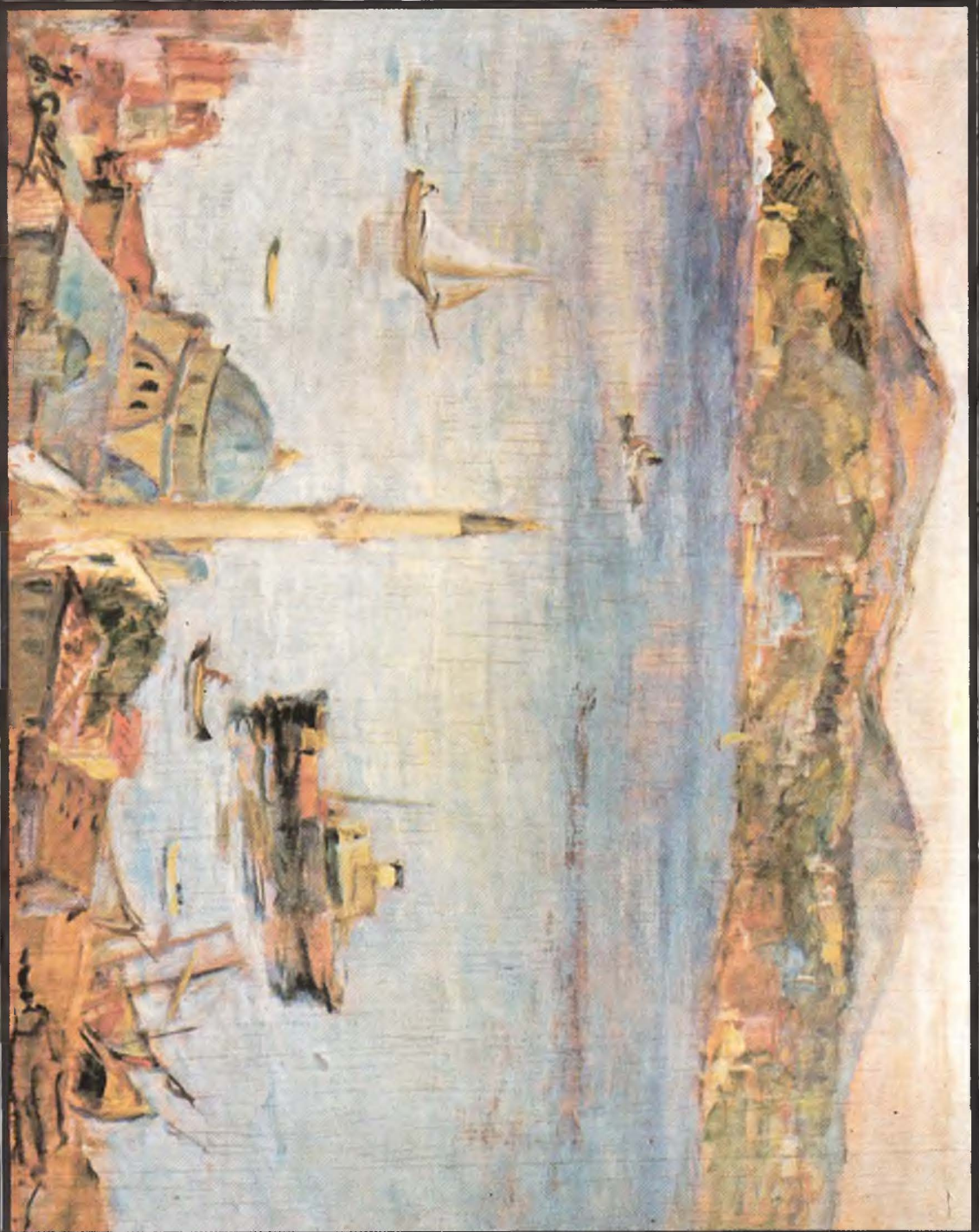
Resim 228
Şadi Çalık "Vietnam" İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Resim 236
Adnan ÇOKER
"Sineir"
Özel Koleksiyon

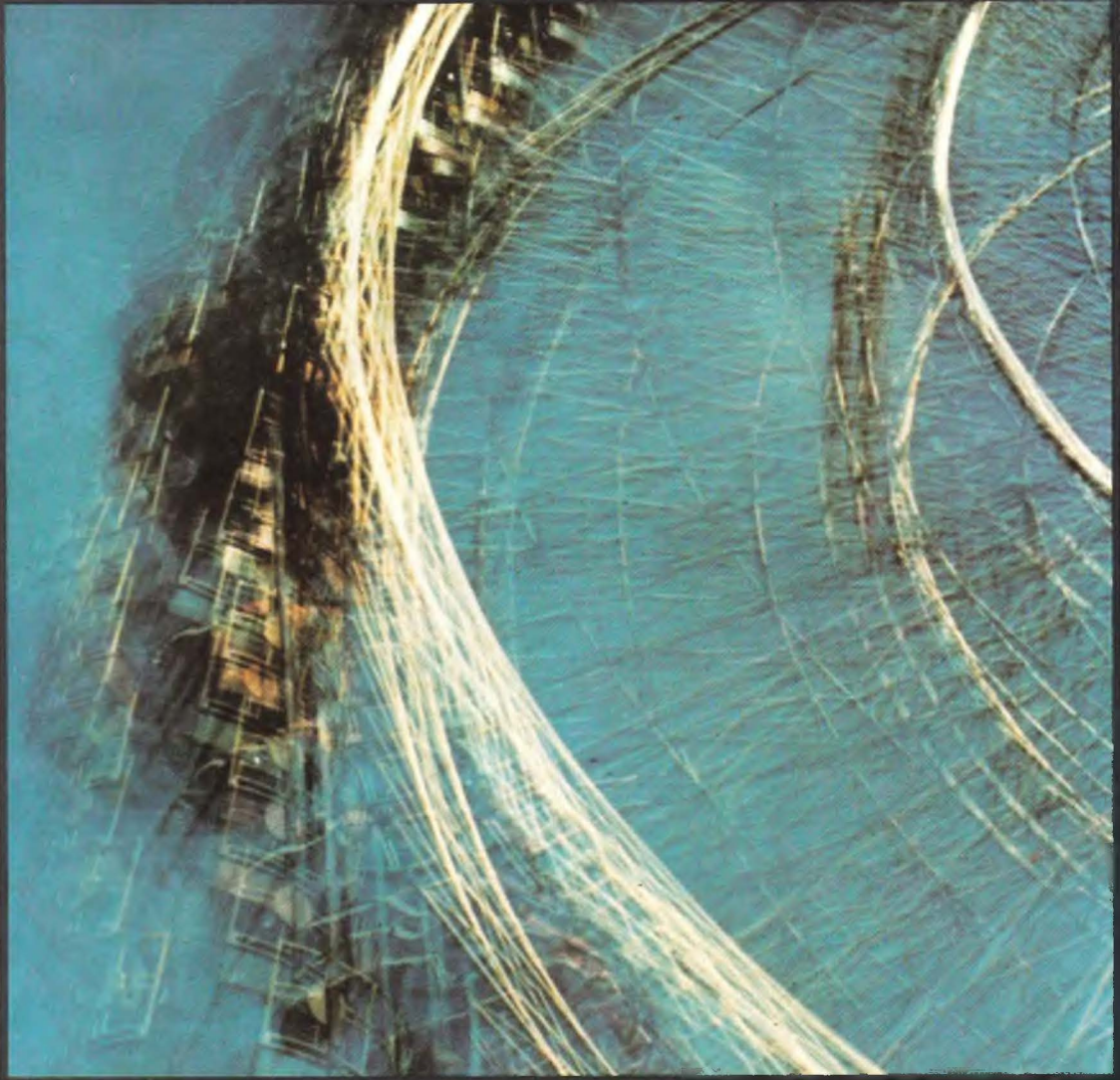

Resim 235
Çiğden

Resim 229
İbrahim ÇALLI
"Boğaz"
Özel Koleksiyon

Resim 234
İsa ÇELİK "Dönme Dolap"

Resim 232
Ali Avni ÇELEBİ "Balıkçılar" Özel Koleksiyon

Resim 233
Ali Avni ÇELEBİ "Köyden Peysaj" Özel Koleksiyon

Yurt Ansiklopedisi

“Türkiye/Genel,, cildi başlıyor!”

Yurt Ansiklopedisi'nin, yurdumuzu
- Adana'dan Zonguldak'a il il anlatan -
ilk 10 cildi, 140. fasikülle tamamlanıyor.
141. fasikülle 11. ve son cilt
“Türkiye/Genel” cildi başlayacak.

Yurt Ansiklopedisi'nin “Türkiye/Genel” cildi
diğer ciltlerden farklı bir sistemle
hazırlandı. Yurdumuz bu kez, iller düzeyinde
değil, Türkiye genelinde ele alınıyor.
“Türkiye/Genel” cildi, ilk 10 ciltte yer almayan
-siyasal ve yönetsel yapı, hukuk düzeni,
anayasa hareketleri vb.- konuları da işliyor.

“Türkiye/Genel” cildi, sadece yurdumuzun
tümüne ilişkin bütünsel bilgileri toplu olarak

vermekle kalmıyor, aynı zamanda il ölçeğinde
ele alınan doğal yapı, tarih, sosyo-ekonomi ve
kültür konularının genel bir tabana oturarak
perspektif kazanmasını sağlıyor.

Yurdumuzu dünü, bugünü, yarınıyla anlatan
dev eser Yurt Ansiklopedisi.

“Türkiye/Genel” cildiyle tamamlanıyor.

“Türkiye/Genel” cildini de kitaplığınıza
kazandırın ve dev eser Yurt Ansiklopedisi'ne
eksiksiz sahip olun.

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Buyukdere Cad. Uçyol Mevkii No:93 Maslak - İstanbul

“Türkiye/Genel,, cildi:

- Yeryüzü şekilleri, iklimi, bitki örtüsüyle, doğa güzellikleriyle, doğal yapısıyla Türkiye!
- Osmanlı Devleti'nden günümüze anayasa hareketleri, devlet yapısı, siyasal partileri, uluslararası ilişkileri ve yönetsel yapısıyla Türkiye!
- Yazılı tarih öncesinden günümüze, toplumsal yaşamı, düşünce hareketleri, siyasallaşma süreci, dış politikası ve tarihiyle Türkiye!
- Ekonomisinin gelişimi, nüfusu, tarımı, sanayii, turizmi, göç olgusu, sağlık ve sosyal güvenlik sorunları, işçi ve sendika hareketleri, toplumsal örgütlenmeleri ve sosyo-ekonomik yapısıyla Türkiye!
- Anadolu'nun kültürel evrimi, geleneği, dinsel yapısı, dil ve edebiyatı, müzik ve mimarlığı, kültürel kurumları, basın-yayın organları, sineması, sporu ve tüm kültürel yapısıyla Türkiye!
- Yurt Ansiklopedisi'nin bütününe kapsayan ve yaklaşık 30.000 girişten oluşan ayrıntılı dizin, zengin kaynakça.
- 24 fasikül, 1400 sayfa. Yüzlerce renkli ve siyah-beyaz fotoğraf, harita, grafik, şema.

Eksiklerinizi tamamlayın!

Ansiklopedi bir bütündür. Eksik fasiküllerinizi, cilt ve cilt kapaklarınızı vakit geçirmeden tamamlayın. Bu dev esere bütünüyle sahip olun. Eksiklerinizi YADA A.Ş. 'den sağlayabilirsiniz.

YADA A.Ş.

Doktor Şevki Bey Sok. 6 Divanyolu-İstanbul Tel. 520 74 72